

LJUBLJANSKI ZVON

LETNIK XLVI

1 9 2 6

ŠT5

Vsebina zvezka za mesec maj:

1. Ivan Cankar: Glose k <Zgodbam iz doline šentflorjanske>	321
2. Ivan Albrecht: Joj, po trati	324
3. Vladimir Levstik: Hilarij Pernat. (Dalje prihodnjič.)	325
4. Pavel Golia: Dezerterji	341
5. Janko Glaser: Iz pisem Ivana Cankarja Anici Lušinovi. (Konec prih.)	345
6. Ivan Lah: Cankar v šoli	372
7. Fran Albrecht: Iz korespondence Ivana Cankarja	379
8. Gustav Straiša: V polju	384
9. France Bevč: Beg pred senco. (Dalje prihodnjič.)	385
10. Srečko Kosovel: Prerojenje	390
11. Književna poročila	391
Slovenska dela: Ivan Pregelj: Kamposteljski romarji (A. Debeljak). — Dragotin Kette: Naši dijaki (A. Debeljak). — Fr. Jaklič: V graščinskem jarnu (Pavel Karlin). — Janez Zagar: Vrtince (A. Debeljak). — Alojzij Carli-Lukovič: Evfemija (A. Debeljak). — Srbsko-hrvatska dela: Tin Ujevič: Kolajna (B. Borke).	
12. Kronika	396
Ivan Cankar v Slovenskih goricah (Bratko Kreft). — Mariborska drama (B. Borke). — Cankar v čeških prevodih.	

LJUBLJANSKI ZVON

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol leta 60 Din, za četrt leta 30 Din, za inozemstvo 150 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Na reklamacije se pošlje reklamirana številka brezplačno le tedaj, če se je ista reklamirala najkasneje en mesec po njenem izidu. Za poznejše reklamacije se mora reklamirana številka plačati.

Urejuje: FRAN ALBRECHT.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravništvo: Prešernova ulica št. 54.

Izdaja <Tiskovna zadruga>, r. z. z o. z. v Ljubljani (Fran Šarabon).

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (Miroslav Ambrožič).

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

Ivan Cankar / Glose k «Zgodbam iz doline šentflorjanske»*

Cenjena gospodična! — Obljubil sem Vam, da Vam pošljem «prvo knjigo», ki izide. Zdaj mi je od srca žal, da je ta knjiga tako zanič. Ampak upajmo v prihodnost. Saj vem, da ste usmiljenega srcá in da oprostite marsikatero neumnost. Nazadnje pa je reč tudi taka, da so te «Zgodbe» natanko trinajsta moja knjiga pri Schwentnerju; ni torej čudo, če so zanič.

Pomislite pa vendar, kako je to nespametno, da zabavljam brez nehanja tej «dolini šentflorjanski» — in da bi najrajši tja nazaj. Zabavljači so največji hinavci. Kadar Vam kdo poreče, da niste lepi, bodite prepričani, da je zaljubljen v Vas. Ko bi jaz tako noró ne bil zateleban v Slovenijo in slovenščino, bi mi nikoli ne prišlo na misel pisati satire. Vsak grm v Močilniku mi je ljubši od vse prostrane tujine, vsak ljubljanski smrkavec ljubši od vseh teh prijaznih tujih ljudi. Toda žalost je, da človek ne more pokazati svoje ljubezni drugače nego z zasmehom in s hudo besedo. Mislim, da je to prirojeno, kakor izvirni greh. In tudi maščuje se, kakor izvirni greh.

Razbojnik Peter.

Ko sem to novelo napisal in že poslal, sem šele izpregledal, kaj pomeni. Takoj sem šel in sem napisal «Pohujšanje». V noveli je stvar še materialna — «razbojnik» sam še ne vé, kdo da je: njegova družica je ciganka, ne njegovo lepše in višje življenje. — Misel pride, sam Bog vedi odkod; a kadar pride, je to e d i n o lep trenotek, ki je človeku še dodeljen. Zdi se mi skoro, da je tisti izmed vseh trenotkov najslajši, ko oči nenadoma pogledajo v veliko daljavo, kakor da bi se «zagrinjalo pretrgalo od vrha do tal». — Vse, kar je potem, je komaj še senca prvotne sladkosti.

* Pričujoče opazke je napisal I. Cankar v broširani izvod, ki ga je kmalu po izidu knjige poslal svoji znanki Cirili Pleško-Štebijevi. Opazke so pisane s svinčnikom na praznih straneh in na robih ob pričetku in na koncu vsake novele. Knjiga ima posvetilo: «Gospodični Cirili Pleškovi za prijazen spomin Ivan Cankar». Glose ne potrebujejo komentarja. O p o m b a u r e d n i š t v a.

Če je misel še tako jasna — nemogoče je, da bi jo v vsi tej luči držal človek z obema rokama in da bi se noben žarek ne izgubil. Zagrinjalo se razgrne samo enkrat za kratek hip — vse drugo, vse premišljevanje, vse delo in pisanje ni drugega nič, nego hrepenenje po tistem sladkem trenutku in lep spomin nanj. — Tako je pač z vso umetnostjo. Zdi se mi, da tudi slikar vidi samo enkrat, da komponist samo enkrat zasluži — in da je izvršeno delo samo spomin na nekaj velikega in lepega. Morda ni vsa umetnost nič drugega, nego nenadna temna slutnja posameznih slabotnih ljudi: da so trenoten pojav večnosti. V tistih hipih vidijo iz stoletja v stoletje. Nato spet zaspe. —

To je torej vsebina in prvotna snov «Pohujšanja», ki ste ga videli. Brali ste najbrž tudi nekatere kritike, ki so dognale, da sem napisal prav tako zlobno, kakor neumno in ošabno stvar; stvar namreč, ki ne sodi na oder in sploh nikamor ne. To je morda resnica. Ampak povedati bi bili morali to resnico drugi ljudje, nego so jo povedali. In ker so falotje govorili o čednosti, sem slekel rokavice, da jim odgovorim. Če boste spomladi ali jeseni v Ljubljani, Vam pokažem na odru «Žalostni konec umetnosti». Zakaj glejte: tako so oblatili in okamenjali mojo umetnost, mojo ubogo in lepo Jacinto, da mi ne ostane drugega nič, kakor da jo prodam za trideset srebrnikov, če jih bo kdo dal zanjo. Predsinočnjem mi je kanila misel od neba, da sem se ji smejal kakor otrok. Vse slovenske umetnike z njih umetnostjo vred bom spravil na oder in v knjigo. To bo farsa v treh aktih ter s prologom in epilogom. V prologu bom Jacinto preoblekel v spokorniško haljo, v farsu jo bodo umetniki prodajali, v epilogu se bo pa videlo, da niso nič opravili. Scena: muzej ljubljanski, umetniška galerija; na stenah ne visé umotvori, temveč umetniki; nastopim jaz, v livreji služabnika ter razlagam slavnemu občinstvu zasluge in življenje obešencev. «Tako, cenjeno občinstvo, sva si povedala, kar sva si mislila povedati. Klanjam se!» — Ko me je ta misel blagoslovila, sem zaspal tako mirno in prijetno, kakor da bi bil kralj. —

Polikarp.

To povest so hvalili na prečudne načine, zato mi je bila zmirom zoperna. Kadar Vas kdo hvali in veste o njem, da Vas v srcu ne mara, mislite vselej, da je škodoželjen. Jaz sem to povest takoj pazno prebral, da bi videl, kjé so tiste napake, zaradi katerih so me hvalili. Pa sem spoznal, da v tej povesti ni nobene hude ideje, temveč ena sama prav majčkена misel, ki nikomur ne škoduje.

Toda jaz sem razmeroma pošten človek in zato sem to povest ravno ker nima ideje, prav gladko in plastično pisal — da bi na eni strani dal, kar sem na drugi vzel. Vse to pa ne pomaga nič. — Resnica ostane, da se nove predrzne ideje ne smé izraziti ne na dober in ne na slab način. Največja resnica pa je ta: resničen umetnik stoji zmirom v nasprotju in boju s svojo družbo, s svojim narodom in s svojo dobo. Jaz trdim, da drugače ni umetnik. Izgovarjanje na lakoto, draginjo in kaj še vse — puhle laži! Če resničen umetnik ne more živeti, se obesi; tako je bilo od nekdanj. Kdor se prilagodi, ni bil nikoli umetnik. Ali bom jaz konja gonil, ali bo konj mene? To je vprašanje, vse drugo ni nič. — Zato sem bil vselej nemiren in prestrašen, kadar so me hvalili ljudjé, ki mi niso sorodni v nobenem oziru. Zato bi tudi najrajši k vragu poslal svoj slog, ki ga hvalijo judeži. Ne poznajo ne slovenščine in ne mene; zato hvalijo obadva in ostanejo neumni. — Berite torej to povest s previdnostjo! —

S takimi zgodbami, ki so dobro pisane, pa ne pomenijo nič, bi se krasno dalo omegliti publikum. Pisatelj, ki pripoveduje povest, ne v njem iz nujne ideje rojeno, temveč na cesti slučajno pobrano, — ni nič boljši od stare klepetulje, ki stoji od jutra do večera na mostovžu in opravlja tuje ljudi. Nekoč so drugače pisali. Samo tisti je pisal, ki je hotel svojim soljudém nekaj čisto novega in posebno imenitnega razodeti. Človeka, ki bi sedel za mizo ter šele študiral, kaj bi napisal, bi bili uklenili. Dandanašnji pa je črn vsak kazalec. Kdor je nekoč kaj krščanskega napisal, je zapečaten «pisatelj» in mora dalje pisati, če mu pride kaj na misel ali ne. Mogoče je, da se bo kmalu zgodilo z menoj kakor z Aškercem. Ne more več pisati, ampak mora. Povedati nima ničesar, ampak blebeče brez nehanja. Zmirom pa upam, da mi je dodelil Bog posebno milost spoznanja in da bom molčal, kadar več ne bom mogel pošteno govoriti. Znamenja so že blizu. To so te «lepe» povesti, ki ne vznemirjajo nikogar in ugajajo vsem. Kdor je «splošno priljubljen», je brezznačajen; kdor je priznan, ni umetnik. In če je res umetnik in če zapaži, da ga hvalijo, naj gleda urno, da se zameri. Kdor hodi spredaj, mora čutiti zmirom, da mu letí kamenje na hrbet; drugače ne hodi več spredaj. —

Kancelist Jareb.

Zdi se mi, da leži vsakemu pravemu novelistu ena sama novela v krvi. Tista dobiva zmirom drugačno lice — drugo vsebino, drugo snov, druge besede, celó drugo misel: jedro pa ostane

zmirom isto. Le toliko se ta edina novela spreminja, kakor se spreminja in razvija človek sam — kakor je vesel ali žalosten, kakor je doživel kaj novega, zamislil novo misel, planil v novo idejo. Novela pa ostane ista. Lahko bi navsezadnje pustil, iste kraje, ista imena, iste značaje — in vendar bi se komedija spremenila v tragedijo. — Meni so velikokrat očitali, da so si moji ljudje podobni in da so vsi — meni enaki. Komu pa drugemu?! To očitavanje me nikoli ni bolelo; na čast mi je bilo. Zakaj prav tisto bi se dalo očitati tudi Maupassantu in Dostojevskemu. Kdo je poet, če ne piše naravnost iz sebe? Jaz vidim Jakopičevo sliko, vidim, da je na platnu breza in ne Jakopič, pa vendar spoznam Jakopiča v tisti brezi. — Kajti karakter je vse in snov ni nič. Misel, ideja — ne pride iz snoví, tudi ni v nji; rodi je k a r a k t e r in jo šele položi v snov, v barve in akorde. — Zato je malokdo spoznal ostrost tiste besede, ko sem pisal o Govekarju, da je «breznačajen literat». — Nekoč sem doživel nekaj zelo lepega: dolgo je živelo v meni in se je izlilo v veliko število novel. Že v knjigi «Ob zori» jih je troje. Tudi v tejle noveli, ki jo boste morda brali, je še meglen spomin na tisto stvar. Tako daljna je že, da je še skoro sama «snov» — potem pa Bog z njo! —

Dovolj je sentimentalnosti, ki sem jo prodajal tudi v tej povesti! Stari smo že, stari in grenki! Zdaj bo treba vse drugih melodij in vse drugih besed! Za to nesmiselno čvrljanje ni več ne kraja ne časa. Dokler bo roka še kaj prida, bo držala palico. — Kar pa se godí natihem, kadar so duri zaklenjene, to nikomur nič mar. Celó imenitni filozofi so vérovali v spomine in vraže; zakaj bi satirik ne bil sentimentalen, kadar ga nobeden ne vidi?

Z lepim pozdravom

Ivan Cankar.

Ivan Albrecht / Joj, po trati . . .

Joj po trati, po livadi,
povsod gori pri cvetu cvet
in vsako bitje v sveži nadi
pozdravlja pomlajeni svet.

Le k nam ni solnca ne živiljenja,
ob Dravi. Zili sama grenka smrt,
in v grob, kjer vsaka bol prejenja,
je medli naš pogled uprt.

Vladimir Levstik / Hilarij Pernat

I.

Na vogalu Mestnega trga in Samostanske ulice se stiska nevelika, sivo lišajasta hiša med svoji sosedi, kakor da ji zmanjkuje prostora navzgor in na obe strani. Temačna veža zeha v ulico; prvo nadstropje ima na trg dve, na drugo stran tri krmežljava, zeleno obrobljena okna; pritličje ti strmi naproti z dvojico enako žalostnih odprtih, izmed katerih je ena na zaklopnico ter okrašena z orumenelimi razglednicami in zmerom po več tednov starimi časopisi.

Sredi pasjih dni vojnega leta 1917 so vrli okoličani še občudovali nad tem znamenitim oknom cesarskega orla in črnožolto desko z napisom: «K. k. Tabaktrafik». Pač malokdo je romal skozi mestece, ne da bi ga mamljivo znamenje pritegnilo k sebi; če ni dobil smotk in cigaret, se je pri tej priliki vsaj seznanil z gospo pl. Nagerthovo ali Nákrtovo, kakor izgovarjajo preprosti ljudje, in z njeno hčerko Aliso, ki sta razpečavali dobrote tobačnega monopola, patriotski dnevni tisk in najnovejše družabne vesti v popravljeni in pomnoženi izdaji. V nameček sta nam tešili duše z včerajšnjimi vojnimi novicami in prerokbami o avstrijski zmagi, katere sta prepevali z glasom drhtečim od navdušenja, vzneseno zavijaje oči. Neredko se je zgodilo, da je gospa Blanka na koncu takega razgovora odprla predal in našla zate dve, tri smotke ali peščico cigaret, čeprav je malo prej sveto zatrjevala, da jih nima. Gorje pa tistemu, kdor se je predrznil dvomiti o moči cesarskega orožja ali kdor je priznal sovražnikom le najmanjšo dobro lastnost! Gospa pl. Nagerthova je v takih primerih pozelenela od domoljubnega srda in rezko povedala grešniku v brk, da je vdova po avstrijskem oficirju; nato je zaloputnila okence in nesrečnež je lahko hvalil Boga, ako ni prispel glas o njegovi sumljivosti brez dolgih ovinkov do najbolj nepoklicanih ušes.

Kadar sem sprejel iz angelsko mršavih, ne vsak dan čisto belih rok gospe Blanke svoj zavojček hercegovca in sem za trenutek ustavil pogled na črnkastih nohtih, ki so jim krasili dolge prste, in na višnjevih žilah, ki so preprezale medlo polt, nisem nikoli pozabil obuditi spoštljive misli, da se pretaka v tej suhoti sok naše, najuglednejše starine. In res je gospa pl. Nagerthova potomka dveh starih patricijskih rodov: beneških Rubatuttov, ki so leta 1665 v osebi Giambattista Rubatuttija presadili svoje korenine v našo gostoljubno zemljo ter so po dolgem uspevanju propali in izumrli v osebi lekarnarja Teodorja Rubatuttija, očeta

gospe trafikantke, in še slavnejših kupcev Pernathov, domačinov, katerih moško linijo nam je spoznati v njenem poslednjem tukajšnjem odrastku, starem profesorju Hilariju Pernatu. Pa tudi po njunem pokojnem možu in očetu obdaja Nákrtovi dami sijaj tradicije. Stotnik Salvator pl. Nagerth je bil sin znanega majorja, veterana iz let 1859 in 1866. O njegovih davnih prednikih trdi gospa Blanka, da so se priselili z Nizozemskega in da se je pisal Salvatorjev prapraded še Mynheer van Naghaerth, čeprav smo z druge strani poučeni, da je bil zgoraj omenjeni veteran ob začetku svoje karijere preprost cesarski Janez iz Ribnice, ki je šele z mečem prekoval svoj nelepi pridevek v plemenitaški naslov.

Ko se je hči Teodorja Rubatuttija in njegove soproge Lavre, rojene Pernathove, poročila s stotnikom Salvatorjem pl. Nagerthom, je bilo vse mesto uverjeno, da sta oba napravila dobro partijo; toda nekaj mesecev po Blankini svatbi je lekarnar nagloma umrl in pri ugotovitvi njegove zapuščine je nastalo več mučnih presenečenj, izmed katerih je bilo za hčer najvažnejše to, da je šla njena dota po vodi. Drugi udarec je sledil prvemu skoro za petami. Salvator je bil strasten igralec in je kvartal vzlic ženinim prošnjam vse do tiste noči, ko mu je ostal od štirih asov samo še peti: službeni samokres. Ob njegovi smrti so pogrešili nekaj tisoč poverjenega denarja. Le s težavo je vdova izprosila neznatno milostno pokojnino in kmalu zatem tobakarno, da je mogla preživiti sebe in hčer.

Salvatorjev žalostni konec je ni oprostil niti ponosa nanj niti dolžnih ozirov na ime in stan. Vzlic siromaštvu in vzlic muzanju hudobnih ljudi je izražala v svojem vedenju zavest, da je kot potomka Rubatuttov, nečakinja profesorja Pernata in vdova po cesarskem stotniku z dostojanstvom nedvomno prva med damami našega mesta, naj drugi to priznavajo ali ne. Bog ve, da je časih omagovala pod težo svoje vloge. Šivilja, črevljar in mlekarica se v «izgubljeni vasi» niso imeli kje naučiti ponižnih besed za opominjanje takih gospoj; Alisa je odcvetela samica, ker ni bilo ne tistega, ki bi je bil vreden po naslovu, ne tistega, ki bi pozelel neveste brez pečká; in če jima je ugled sorodstva odpiral prvaške kroge, sta vendarle pogrešali uvaževanja. Šele vojna je vrgla v pusto neutешenost njunega življenja nekaj upanja in svetlobe.

Lastnica hiše, v kateri sta samevali, je bila stara bogomolka, ki je pridržala zase samo podstrešno čumnato; tako sta imeli Nákrtovi dami vse prvo nadstropje s kuhinjo in dvema sobama in vse pritličje s spalnico in trafiko; zgornji sobi sta oddajali v najem. Ko je gospa Blanka pred petnajstimi leti spoznala Aliso

godno za možitev, je z zaveso predelila tobakarno na dvoje. Poslej sta spali tu, za zastorom, v nekdanjo spalnico pa sta zvelikli vse pohištvo razen posteljnjakov in sta jo proglasili za salon. Nekaj veličastnega je bilo v načinu, kako je umela gospa pl. Nagerthova spustiti gosta v ta paradni prostor, in v krožnem gibu reke, s katerim mu je pokazala neštetokrat zakrpani naslanjač. Toda joj, okrogla miza se je lovila samo še na treh točenih nogah in razen naslanjača in enako klavnega kanapeja so se šopirili okoli nje samo še trije črvojedni stoli. Biedermaierski predalnik je bil slep in odrt, gumbov in ploščic mu je manjkalo več ko polovica; porcelanasti kipci na njem so bili obtolčeni, «pandilja» z alabastrnimi stebrički ni šla; gospa Blanka je zatrjevala, da jo pušča v večni spomin tako, kakor se je ustavila v uri Salvatorjev» smrti... Lve razpokani omari za obleko sta se tiščali druga druge, kakor bi jih zeblo; tankonoga šivalna mizica se je opotekala ob najmanjšem stresljaju; okno si moral odpirati z vse previdnostjo, da ne bi veter raztrgal zaves. Solnčni žarki so nekam trudno curljali skozi stekla preko ušivih cinerarij na polici ter umirali sredi preproge, ki ni imela nikake barve več. Nad predalnikom je viselo lisasto zrcalo, nad kanapejem grospapa Rokus Pernath, papa Rubatutti in nekaj drugih rodbinskih fotografij, pokraj omar dve osladni deklici v barvastem kamenotisku; domačica je trdila, da sta «narejeni z roko». Siromaštvo, kaj hočete! Pokojnina in zaslužek sta jedva zadoščala za obleke, za kuho in za sladkarije; res nežna in res plemenita bitja pač ne morejo živeti brez tistega, kar jim gre...

Dami se nista nikoli pozabili opravičiti, da imata vse boljše pohištvo zgoraj, posebno še zdaj med vojno, ko so zmerom oficirji na stanovanju. Besedo «oficirji» sta svirali na vse lestvice, s slastjo, ki je bila polna spominov in koprnenja. Stradali bi za «svoje gospode», ako bi bilo treba; ničesar jim ne bi mogli odreči, zlasti Alisa ne, čeprav se ni upala sanjati o tem, da bi ujela oficirja za moža. Oh, kdaj sta že izprevideli z materjo, da bi se šteli srečni, ako bi jo maral vzeti kak orožniški stražmešter ali sodni kancelist!

Prav ta skrb je motila gospo pl. Nagerthovo, ko je sedela pri odprtem okencu svoje trafike in strmela skozi naočnike v «Tagespošto», ne da bi se zavedala, kaj čita. Dušeča popoldanska soparica je pritiskala na trg, ki se je širil ves pred njenimi očmi, kadar jih je dvignila od časopisa. Nebo za strehami je sivelo; očrti hiš, župna cerkev s svojim gotskim pročeljem, cesar Jožef sredi trga, kámeni pločniki in celo obrazi ljudi, ki so prihajali

mimo okna, vse se je razkrajalo in meglilo od besne vročine. Mesto je bilo kakor zadavljeno; moških skoro nisi videl razen starcev, ki so zlovoljno óhali ob svojih palicah tja v en dan, in pa vojnikov, posameznih in v oddelkih, ki so tolkli tuji tlak z okovanimi podplati, radovedno zijaje okoli sebe, kakor bi se ozirali, kje jih čaka pijača, kje žensko meso, kje spanje na trdem ležišču. Kaka služkinja je odrevenela na poti v prodajalno ter žarko zrla za njimi, prikrivaje si oči z dlanjo. Trope paglavcev so se s krikom usipale izza hišnih vrat. Gospa Blanka jih je poznala nekaj, ki jim je vojna pobrala očete; tudi nekaj takih, ki so njih matere živele v pohujšanje dobrim ljudem. Vse to je bilo vendarle zanimivo...

Najbolj jo je izpreletelo tedaj, kadar je uzrla oficirja. Vsa njena koščena, dolgostasa postava se je vzravnila in napela: njena brkata zgornja ustnica je medleče pala preko spodnje in njene ostre zelenkaste oči so utripaje moledovale za pogled.

«Ach Gott!» je vzdihnila nato, ko je žvenket ostrog zamrl v daljavi. «Če bi Salvator še živel, bi bil gotovo general...»

Cel paradiž veličja ji je napolnil domišljijo. Salvator bi bil general, vse bi se ji klanjalo; imela bi oblek, nakita, častilcev in veselic, kolikor bi jih poželela. Prirejala bi zabave in sprejemala posete v izrezani toaleti. In morda bi prišel kak nadvojvoda Johann Karl Friedrich Franz in bi se skrivaj zaljubil v Aliso... Kolika sreča!

Odložila je naočnike in časopis, da bi laglje sanjari. Pri tem je nehote pogledala skozi okno. Ej, ej! Onkraj ulice, na pragu velike špecerijske trgovine z napisom «Jean Bellé», je stal bogati bratranec Žan, z rokami uprtimi v boke, in je zehal. Debela zlata verižica na njegovem mogočnem trebuhu se je bleščala gospe Blanki naravnost v oči. Njene sanje o generalski glorijski so se mahoma razletele. Obslonela je na polici kakor prikovana in jela čakati, da bi odzdravila bratranca, kadar ji pokima. Toda Jean Bellé se nalašč ni hotel ozreti na njeno okno: kolikorkrat je prišel z očmi do trafike, tolikokrat jih je obrnil v zrak.

«Noče me videti, napuhjenec,» je pomislila gospa pl. Nagerthova s skelečo togoto. «Bogat je, najino siromaštvo mu ne sega niti do kolen; za boga se šteje, ker je priveržil milijonček. Ne, saj ne utegne misliti tega: skrb za drugi milijon mu ne da oddiha. In ima vsega skupaj troje otrok: troje neumnih, preobjedenih, zavaljenih. Kaj bi takim milijoni? On toliko, midve ničesar... Ali je to pravica? In še bi menda najrajši vse sam pograbil za stricem Hilarijem.»

Misel na strica Hilarija jo je oživila. Profesorju je utegnilo biti pet in šestdeset let, rajši več nego manj. Bil je star, imovit in samec. Umrl bo brez otrok, a ne brez dedičev; Blanka pl. Nagerthova je bila njegova nečakinja kakor Fini Belečka in Mimi Plešivčeva. To dejstvo se je od nekdanj bleščalo v njenih računih in je postajalo vsako leto pomembnejše, vsak dan bolj vznemirjajoče. Ali ga je dovolj uvaževala?

«Kdo ve?» si je odgovarjala. «Storila sem, kar sem mogla. Hudo je to, da stari ne mara sorodnikov, ne Beletovih, ne Plešivčevih, ne naju. V očeh se mu pozna, da bi nas rad ukanil. Toda kako? Pernathova kri je Pernathova kri, imetje mora ostati pri rodu. Se pravi, kaj bi Belečka z denarjem, ko ga ima preveč? Kaj bi Mimi z dediščino, ko bi jo mož zapil in zaženskaril?»

Jedva je pomislila nanjo, že je stala pod oknom: Mimi Plešivčeva, Blankina sestrična po Roku Pernathu, žena pisarniškega oficijala pri okrajnem glavarstvu, bedna, sestradana in izžeta, noseča kakor vsako leto vsaj enkrat. Čeprav je bila do petnajst let mlajša od vdove, je imela vendar že malone sive lase. Boječe je položila izprano roko na okno.

«Dober dan, Blanka, ali ste videli mojega moža?» je vprašala z ubitim glasom, vikaje plemenito sestrično. «Od sinoči ga ni domov.»

«Ni mogoče!» je osuplo zasvirala trafikantka in dvignila goste obrvi. «Pa ne da bi se mu kaj zgodilo?»

Uboga žena je brezupno mahnila z roko.

«Kaj naj se mu zgodi? V krčmi sedi in pije, to se mu je zgodilo. Če bi le vedela, kje!»

«O Gott, o Gott!» Ustnice gospe Nákrtove so se zaokrožile v suho smokvo. «Kaj pravite! Ne, Mimi, če to ni mučeništvo... Jaz na vašem mestu bi se naveličala. On popiva, vi pa trepečete zanj in čujete vse noči, z otroki na vratu... morda brez najpotrebnejšega... Ali ste vsaj že málicali danes? Postregla bi vam s kavo... Glejte, glejte kuzêna, kako se baha na pragu in viha nos!»

Gospa Mimi je zardela.

«Hvala, Blanka, ne utegnem, malčki me čakajo... Tãk niste videli Karla? O, Bog se usmili! Hotela sem vprašati, oprostite... ali bi mogli... samo dvajset krqn? Brez vinarja sem,» je mrmrala, praskaje z nohtom po zidu. «Karel je pobral ves denar in pije...»

«Joj, nesrečnica!» Gospa pl. Nagerthova je sočutno sklenila roke. «In kakor nalašč sem tudi jaz brez denarja! Da ste prišli vsaj pol ure prej... res žal mi je...»

Sestrična Mimi je sklonila glavo še niže na vele prsi. Rdečica zadrege, ki jo je prej oblila, se je izpremenila v odurno sivino. Ne da bi rekla besedico, je počasi krenila na drugo stran trga, k bratrancu Žanu, ki se je delal slepega, dokler ni obstala pred njim.

Vdova je radovedno opazovala mučni prizor. Jean Bellé se je razkoračil še širje in je srdito poslušal gospo Plešivčevo; očitvidno mu je molila isti očenaš kakor prej sestrični. Potem je vzdignil kazalec in pridigal delj ko deset minut; nato je očitajoče pokazal na težki život sestrične Mimi. Ko si je tako olajšal dušo, je segel v žep ter podal prosilki bankovec, prav kakor bi ji ga vrgel v obraz. Niti pokimal ni na njeno zahvalo. Nesrečna žena je jadrno izginila v stransko ulico; njena glava je visela zdaj tako globoko, da se je videl samo še rob ponošenega klobučka in vozal razkuštranih sivkastih las...

«Dal je, skopuh!» je sopihnila gospa Blanka. «Da bo njen Karel laglje pil... Eh, ta si je naložila križ za žive dni: devet otročajev, kmalu jih bo deset, in moža, ki požene vsak vinar po grlu... In to si kajpak že brusi kremplje za stričevo dediščino! Ne, raje mu privoščim sto let življenja.»

Toda sto let je bilo preveč. Tako dolgo vdova ni utegnila čakati. Alisa se je starala, beda in puščoba sta predli svoje pajčevine iz kota v kot. Če bi Salvator videl! Če bi papa Rubatutti in grosppa Rokus vedela, kako se jima godi! Od bridkosti jo je speklo v desni nosnici in jezne solze so ji zalile oči. Ali je bil še kdo tako zapuščen na vsem širnem svetu? Niti Alisa, nehvaležno dete, ni mislila nanjo; kod se je potikala?

«Pa ne da bi bila pri Fricu?» je izpreletelo trafikantko. «Bože, ta večni strah! Še davi sem jo svarila: čuvaj se, ko veš, da ne more biti... Fric je bogat, lep dečko, a mlad, zelo mlad za Aliso. Pra-porščak!» je šepnila, topeč se v mladostnih spominih. «V Italijo pojde te dni. Morda zavzame trdnjavo in dobi Marijo Terezijo. Morda se zaljubi v kontesino in jo odpelje, ko sklenejo mir... Ach, die Liebe!»

Tisti mah so se oglasili v «salonu» drobni koraki gospodične Alise. Res je bila zgoraj pri Fricu; da bi prikrila svojo razigranost, je jela predstavljati stole in prepevati na vse grlo:

«Küssen iest khaine Sühnd'
miet hainöm schönen Kiend...»

Preden pa je dopela kitico, je začula iz tobakarne mater, ki je razburjeno klicala:

«Alisa? Pridi brž, nekaj boš videla! Alisa?»

«Kaj je, mama?» Alisa, mršava in črnolasa kakor gospa Blanka, je urno stopila skozi vrata in planila k oknu. «Kaj je? Ničesar takega ne vidim.»

«Molči,» je šepnila vdova. «Evo ga.»

Preko trga je stopal droban, skrbno napravljen in gladko obrit star možiček v sivi obleki in belem slamniku.

«Onkel Hilarius?» se je začudila hči. «Prava reč. Vsak dan po dvakrat ga občudujem, ko pride mimo.»

«Dobro poglej. Ali se ne zdi ves star in bolan?»

Alisa je napela oči.

«Ves star? I nu, za cel dan starejši kakor včeraj ob tem času; mlad pa že davno ni več... Bolan? Glavo pobeša in... bogme prav imaš, mama! Čisto je izpremenjen. Le kaj bi mu utegnilo biti?»

Obe sta mu sledili s pogledom. Postava strica Hilarija, včeraj še prožna in čila, se je upogibala pod nevidnim bremenom; njegove oči, drugače tako bistre in razumne, so kalno srepele v tlak; elegantna palica s srebrnim okovom, ki jo je drugače gibko vihtel po zraku, je danes pomagala negotovim nogam. Živahna igra njegovih črt, ki ga je delala toli svežega, je ohlapnila v izraz brezmejnje trudnosti in tegobe. Profesor Pernat, vsakomur znani mladenič z belimi lasmi, se je preko noči prelevil v starca in je nameril svoj korak proti zatonu...

Gospa pl. Nagerthova je značilno uprla zelenkaste zrenice v hčerine oči.

«Kaj bi mu utegnilo biti?» je zamrmrala. «Pet in šestdeset let mu je. Star je, bolan je. Bolni in stari ljudje umirajo. In kdor umre, ne potrebuje zase ničesar več, ne hiš, ne dragocenosti, ne denarja. Vse, kar je imel, ostane živim. Ali veš, da sva nečakinji profesorja Pernatha? O tem razmišljaj, dete; vsa tvoja bodočnost je na tem...»

Mati in hči sta se sprijeli za roke in sta začutili druga v drugi strastni trepet iste pohlepne misli, vstajanje istih lakomnih nad.

«Mama!» je zasopla Alisa kakor iz dna duše. «Kaj meniš, koliko premore ubogi onkel Hilarius?»

«Cenijo ga do dve sto tisoč kron gotovega denarja, ne vštévši njegovih zbirk, hiše, v kateri stanuje, in posestev, ki so oddana v najem. Grosonkel Egidius, profesorjev oče, je bil najimovitejši meščan; grosonkel Julius je sovražil svojega brata Roka še do nedolžnih vnukov in je zapisal Hilariju vse, kar je imel. Ostanek

dveh tretjin bogastva, ki so ga nakopičili Pernathi v poldrugem stoletju, je spravljen pri njem.»

«In tretja tretjina?» je pikro vprašala Alisa.

«Ne vprašuj me, otrok. Gropapa Rokus in moj ubogi papa sta delala za svoje grehe dovolj težko pokoro. Bodi jima zemljica lahka!»

Gospodična pl. Nagerthova se je zazrla v zrak. Nato je zdajci dvignila glavo; pametna misel je bila zapisana na njenem oblem čelu.

«Prihodnji mesec je profesorjev rojstni dan,» je dejala. «Treba je, da se letos posebno odlikujeva. In — kaj se ti zdi, mama: ali ne bi onkel Hilarius z veseljem pušil viržink, ki jih hraniš za okrajnega glavarja?»

Mati ni utegnila odgovoriti. Sredi hčerine opazke se je zdrznila in pomolila glavo skozi okno.

«Stana!» je siknila preko ramena.

Alisa je že slonela pri njej. Celo minuto sta mrko gledali za vitko plavolaso devojko v letnem odelcu, ki je s košarico na roki prekoračila trg in zavila mimo cerkve v Vrtno ulico, v smeri proti hiši strica Hilarija.

«Diese Schlange,» se je hudovala vdova, ko jima je dekletke izginilo izpred oči. «Hči njegove gospodinje, in je kar tebi nič, meni nič obvisela na njem po materini smrti. Za ves svet se ne bi ločil od te deklinje. Človek se res vprašuje, s čim mu je zavdala.»

«Upajva, da ne bo sitnosti z njo pri stričevi zapuščini,» je srdito pripomnila Alisa.

Obmolknili sta. Pusta tišina je zavladala v tobakarni. Le budilka na mizi je ubito naricala k begu sekund in dvoje gladnih, starikavih src je odbijalo grenke večernice zavisti.

Vročina je ponehaval. Izza hiš na drugi strani je raslo rdečkasto sijanje, kakor bi vzhajala tam nekje nova luč. Toda sence slemen in dimnikov so lezle proti sredini trga; že se je oglašalo ropotanje železnih zastorov in škripanje ključavnic na vratih trgovin.

Solnce je šlo za goro...

II.

Kdorkoli je tisto popoldne srečal strica Hilarija, je ostrmel in prepadeno gledal za njim. Poznalo ga je vse mestece in vse ga je spoštovalo. Odkar so ga pomnili, so se hvalili z njim in so ga kazali tujcem kakor vhodišče župne cerkve in staro mestno utrdbo s strelnimi linami. Kje drugeje so imeli moža, ki bi toliko

vedel in znal? Bil je tako izbran, tako ves gospodski, tako civiliziran in vendar ves domač, naše gore list in naš dedni meščan! Videvali so ga že toliko časa, zmerom tako enako čilega in živahnega, da so pozabili gledati, ali ga breme let izpreminja. Nihče ni vedel, kdaj mu je osivel prvi las, nihče ni pomnil, kdaj se je zarezala v njegovo lice prva guba. Morda je bilo vse to, srebro na glavi in gubice na obrazu, samo prevara oči, zakaj po vedenju se je zdel Pernat mladenič. Šele danes je prišlo spoznanje kakor strela z jasnega neba.

«Profesor leze v dve gubé,» so mrmrali starci, majaje s plešastimi glavami. «Koliko let mu je prav za prav? Da vidimo: njemu toliko, meni toliko. Eh, polna je merica, smrt že kleplje koso za nas...»

Hilarij Pernat je zavil v predmestje. Na vrtu svoje švicarske vile je stal notar Kolovratar in strigel rože za ženin god.

«Zdravo, profesore!» je kliknil skozi ograjo. «Če vam ustrezem s šopkom vrtnic, kar vstopite. Glejte te rdeče: krasota! Pred vojno so jih imenovali 'La France', a zdaj sem jih prekrstil v 'Habsburžanke', da ni pohujšanja.»

«Hvala lepa.» Pernatov glas je bil tako medel, da si je notar popravil naočnike. Tudi njemu se je zazdel profesor živa slika razsula.

«I kaj vas je neki pritisnilo?» ga je vprašal sočutno. «Nu da, kakopak, šestdeset in toliko ni malenkost.»

«Jelite da ne?» je mračno potrdil starec. «Še malo in ne boste me videli.»

«Tega ne mislim, nikakor ne. Ob vašem rednem življenju utegne še trajati... Seveda, človek mora biti pripravljen. Kadar me boste potrebovali, kar recite,» se je ponudil s širokim nasmehom.

«Kako menite?» je vprašal Hilarij Pernat, trudeč se, da bi ga razumel.

«Nu, zastran oporoke,» se je zavzel notar. «Oprostite, da vam tako... Saj nismo nežna bitja.»

«A, zastran oporoke.» Profesor je srdito mrdnil z obrazom. «Vsekako, dragi Kolovratar. Samo da zdaj še ugibljem, kako bi... komu bi... dediča iščem, z eno besedo. Otrok nimam, kolikor vem. Ali morda mislite, da bi v mojih letih...»

«Ni vrag, da ne bi, ha, ha, ha!» Notar je udaril v grmeč hohot. «Porednost vas ne mineva, to je dobro znamenje... Nu, kakor sem rekel.»

«Homo barbarus et incultus,» je mrmral stric Hilarij, obračaje se proti mestnemu parku. «Ná, glej me, da jih še nesem, svojih petinšestdeset let!» Kakor hitro pa je začutil, da ga notar ne vidi več, je pobesil glavo. Ves nešrečen se je spustil na pryo klop v drevoredu.

Za vejevjem kostanjev je bistro igrala reka, vsa živa v begu svojih gostih, okroglih valov. Enaka moč se je razodevala v bleščanju prisojnih zidov, v rdečini streh, v zelenju vrb in senožeti onkraj vode; in tod, koliko življenja na desni in levi! Otroci so se vrišče podili okoli debel; matere in varuške so klepetale, migljaje s pletilnimi iglami; žene in dekleta so prožno hitele na ljubavni sestanek. Vojniki in oficirji so stopali mimo, streljaje z očmi po krasoticah, kakor bi jih odbirali za drevišnjo noč. Še črnina vojnih vdov je izražala v sleherni gubi trepet neumrlih želja. Vsa trata za profesorjevim hrbtom je zvenela od škrlenja in brečanja žuželk, vse zelene gmote nad njegovo sivo glavo so pele... Ali je bil to res tisti dan, ko je Hilarij Pernat zaslutil, da je star in da bo moral kmalu umreti?

Smrtni ples tam za gorami je metal semkaj samo odsev svoje razbrzdanosti, samo odmev svojega zanikanja vseh zakonov, svoje najbolj temne sence ne...

«Nihče ne razume tega,» je govoril starec sam pri sebi. «Nihče ne čuti, da se ruši v ognju njihovih bitk ves svet. Bodočnost izginja pod razvalinami prošlosti. Še malo in v prepadeni nebes bo zevala crka tiste zemlje, ki je hotela biti prestol duha in dom civilizacije! Čuj, grom topov... Ta grom me ubija! Oh, še bi mogel dihati, da niso zagrmeli!»

Izza gora je včasi udarjalo daljno bobnenje topov; ne zmerom in prav gotovo ne tisto popoldne. Toda profesorju je notranja bol nabrusila sluh; čul jih je neprestano, podnevi v mislih, ponoči v snu.

«Spet se sliši!... Eden... drugi... tretji... brez konca tako, brez konca!...»

Hilarij Pernat je bil človek z občutljivejšimi živci, nego so dani vsakdanjim ljudem. Bil je izjemen stvor; bil je tisti potomec Pernathovega rodu, v katerem je doživela stara patricijska kri svoje končno izneverjenje prošlosti. Poslednji veliki Pernath je bil Matthaeus, profesorjev ded; njegovi trije sinovi so že ostavili preizkušeni tir. Prvorojenec Rok, špekulant in lahkoživec, je zapustil malo denarja in tri hčere; njegovi vnukinji Blanka in Mimi sta bili po stoletjih prvo pokolenje, ki je ugriznilo v grenki kruh siromaštva. Hilarijev oče Egidij si je izbral družico,

ki je igrala harfo; v svoji zaljubljenosti je ustregel njenim prošnjam in je izšolal edinca za profesorja, ker ni imel daru, da bi postal muzikant. Tudi pri Egidiju se je skrčil očetni delež in bore malo bi ostalo sinu, da ni bilo najmlajšega strica. Le-ta, Julij Pernath, je bil genijalen človek, obenem pa silen čudak. Vzlic svojemu preziranju do trgovine, ki mu je dišala veliko manj od knjig in slik, italijanskih oper in lepih žensk, je vendar vznemirjal sorodnike z vratolomnostjo svojih podjetij. Kupčeval je, kakor bi kockal, in to z uprav bogokletno srečo. Ko je videl, da ima dovolj, je prodal trgovino očetu Jeana Belléta in se je posvetil zapravljanju. Kod je sejal in kaj je žel, ni bilo nikoli moči ugotoviti; znano je le, da je veliko potoval, izprva sam, kasneje z nečakom Hilarijem. Ob vsaki njegovi vrnitvi se je polnila hiša v Vrtni ulici s slikami, starimi knjigami in drugo tako redko šaro, ki po mišljenju someščanov ni mogla imeti pametne cene. Umril je v Italiji za sušico; iz oporoke se je zvedelo, da je profesor edini dedič vsega, česar ni utegnil pognati.

Hilarij ni imel tistikrat nikogar več, da bi ga odvrčal od bedarij; oče in mati sta bila mrtva, lahko je delal po svoji glavi. Najprej je odvrigel mogočni «h», ki je bil tolikim rodovom znak odločnosti in značaja. Nato je prodal hišo, v kateri je ubogi Egidij zatisnil oči, in se je preselil v Vrtno ulico. Med starim pohištvom Julija Pernatha, v njegovi knjižnici, med njegovimi slikami in zbirkami lepih stvari, na velikem vrtu, kjer je bilo sence dreves in trte in vonjivega žarenja rož na prebitek, je zaživel umerjeno, vedro in umno življenje, ki je trajalo brez mnogih pretresljajev trideset in toliko let.

Denar, podedovani ugled in profesorska služba na domači gimnaziji, vse to mu je ustvarjalo kar najugodnejši položaj. Toda Hilarij Pernat se ni bogvekaj menil za svet, ki je snoval pred njegovim pragom. Imel je knjige in časopise, ki jih je pošta dan za dnem sipala v Vrtno ulico; imel je svoje izprehode za mestom, na katerih se je tako zanimivo pomenkoval s seboj; imel je železno cesto, ki je vodila v devet deželá, in velike počitnice, ki so mu prinesle vsako leto dva meseca vznesene sreče. O tisti beg iz tesnobe v široko prostost! O, misel, da tohni Avstrija daleč za hrbtom! O, bajna zavest, da zate ni meje! Da, baš zavest, da ni meje...

Dokler je bil mlad, so si ženske veliko prizadevale, da bi ga rešile v zakonski pristan. Tak mož in taka preskrba sta bila pač vredna sladkega hrepenenja. In ni jim šlo v glavo, zakaj se izmika sreči, ko je vendar slovel, da ne zamuje prigod... V njegovem

šest in tridesetem letu se je zgodilo, kar so napovedovale: Bog ga je kaznoval. Raznesel se je glas o veliki ljubezni, o šopkih in pismih, o skrivnostnih potih v Ljubljano. Kmalu so vedele, da je «ona» sicer zala in vse, a da ne premore beliča; z eno besedo, malo prida dekle... Leto dni je trajal profesorjev roman, leto dni so trepetale blage dame, kako bi ga otele iz zapeljivkinih mrež; koliko brezimnih pisem, koliko poučnih namigljajev, koliko nesebičnih svaril! Naposled je izpregledal. S počitnic na Grškem, kamor je odpotoval še ves zaljubljen, se je vrnil resen kakor menih in hladan kakor led. Baje ga je varala z drugim... Poročila se je; nekaj mesecev po svatbi je rodila plod svoje iznevere; bil je sin... Oh, še zdaj ga je skelelo srce ob teh spominih!

Ostal je samec. «Čemu bi se ženil?» je modroval, delaje si iz usode filozofijo. «Zakon je hiralnica duha. Povejte mi, koliko je srečnih soprogov, ki bi se smeli zvečer v postelji vdajati svojim mislim? Z gospodinjo je vse drugače: vidiš jo, kadar je potrebuješ, in kadar ti presede, jo kratkoma spodiš.»

Zgodilo se je, da je tudi njemu presedla stara Ana, ki jo je dobil po Juliju Pernathu s hišo vred. Poslal jo je v pokoj in je naprosil vdovo suplenta Mirnika, naj pride skrbet za red v njegovem življenju. Prav za prav je storil to z namenom, da bi rešil njo in dveletno deklico bede. Našel je dragulj. Mirnica mu je stregla kakor škofu; ko jo je vrgla pljučnica na smrtno posteljo, je vdano izdihnila dušo, zakaj Hilarij ji je obljubil, da bo skrbel za njeno hčer. Tako je štirinajstletna Stana podedovala materine posle in jih je vodila v profesorjevo zadovoljstvo že osem let. Vsak mesec je nesel njeno plačo v hranilnico, da bi imela za vse slučaje nekaj denarja; ob dolgih večerih jo je iz brezdolja učil stvari, ki so se mu zdele primerne za mlado deklo; mučil jo je z latinščino in francoščino ter ji pripovedoval o knjigah, katere je čital, in o deželah, v katerih je bil. Da bi jo deklo rajši poslušale, ga je morala imenovati strica. Pri tem si ni belil glave, kaj bo z njo, kadar doraste, niti se ni spomnil, da bi jo kdaj posadil med svoje vrste ljudi. Še tega ni pomislil, da je gospodinjska Stana zalo deklo, ki morda na tihem sanjari o svojem lastnem življenju, o široki svobodi, čeprav brez francoske slovnice in brez profesorja za pečjo. Bila je neutrius generis; bila je njegova Stana, kakor je imel svojo pipico, svojo uro in svoj klavir.

Tako je dobil vendarle nekakšen dom. Z vedrim nasmeškom je gledal za uhajajočimi leti, ne pazeč na sneg, ki mu je zapadal

glavo. Ob svojem šestdesetem rojstnem dnevu je prosil za upokojitev. Ne da bi se čutil trudnega, nikakor ne. A v teh dvajsetih, petindvajsetih letih, ki so mu bila še odmerjena, je hotel premisliti toliko stvari, užiti toliko solnca in lepote! Kadar je človek mrtev, ne utegne več misliti; v grobu ne slišiš, ne vidiš in ne uživaš ničesar več ... Carpe diem!

Hilarij Pernat se je komaj oddahnil, ko je zarjovel na vseh koncih zemlje svetovni požar. Izprva se ga je razveselil; od nekaj je mrzil Avstrijo in zahteval od zgodovine, da podre to ječo narodov in duhov. Toda borba je trajala delj nego leto dni. Mirno, blago in jasno življenje minulih let je utonilo v surovem nemiru in mrki puščobi, ki je zalila tudi Vrtno ulico in gnusno preplavila Pernatov prag. Nekaj strašnega, brezmiselnega se je godilo tam zunaj, ne dovolj daleč, da ne bi profesor z duhom slišal vpitja ranjencev in žalostnega bobnenja rušičih se katedral. Zaželjena bodočnost je prihajala neizmerno počasi; verige so pokale ob neprestani skrunitvi tistega, kar je bilo Hilariju dražje od vsega sveta. Grabilo ga je, da bi vzel kovčeg in bi pobegnil. Toda kam? Povsod je divjal umor. Vse dežele, ki jih je ljubil, so bile sovražne dežele; vsi dragi znanci, živi in kameniti, ki bi jim hotel potožiti svojo bol, so stali onkraj ognjenega zidu. Hilarij Pernat je bil *civis mundi* in svet mu je bil zaprt ...

In to ni bilo vse. Hiša v Vrtni ulici se je morala odpreti človeškemu hudourniku, ki je drl skozi mestece v veliki požiralnik na Soči. Ko so prirožljali k profesorju prvi oficirji in je opazil živalsko bliskanje njihovih oči za Stano, se je preselil z njo in vsemi svojimi zakladi vred v vrtno krilo ter je zazidal dohod na vrt in oba hodnika na sprednjo stran. Dve leti je poslušal po vse noči hrup njihovih pivskih orgij, žvenket razbitih butiljk in vriskanje blodnic v postelji rajnkega strica Julija ...

V teh dveh letih je spoznal, da je čas, tudi kadar se zdi človeku najbolj len, neizmerno hitrejši od burje. Premislil je, da se krči njegovo življenje od dne do dne in da so vsi ti strašni dnevi izgubljeni ... Dve leti je upal, izračunaval konec in domneval v vsaki praski odločilni udar; dve leti se je upiral v skalo, ki je visela nad njim. Dve leti jo je držal. In davi, v eni sami neskončno kratki sekundi, ga je premagala in je pala nanj ...

V eni sami nepazni sekundi je pomislil tole:

«Star sem, bolan sem. Zrel sem za smrtni mir ... Umrli bom, ne da bi videl konec te môre ... Oh, in po moji smrti bo kdaj spet vedrina in radost ... za vse, za vse druge, le zame ne več! ...»

Ta misel se je razširila po njem kakor strup. Ko je zlezal iz postelje in stopil na noge, so se mu zazdele težje od svinca. V srcu, v glavi, v vseh kosteh in mišicah svojega telesa je mahoma začutil smrt.

«Mrtev bom, preden utihnejo topovi,» je ponavljal še zdaj na svoji klopi v parku. «In nekega dne bo spet vse mirno in dobro, vse veselo in v luč zamišljeno, a jaz bom ležal v grobu in bom gnil... Ta gotovost je strašna, kakorkoli jo obračam. Vsaka živalca se okleplje sveta, na katerem živi. Tudi jaz ga ljubim. In prav zdaj, ko je prikipela moja ljubezen do njega na višek, prav zdaj mi uhaja izpod okorelih nog! Z gromom in burjo drevi v čase, ko mene več ne bo, v zarje, ki meni ne bodo sijale, v pomladi, ki bodo cvele brez mene... Oh, živeti, čeprav pastir! Živeti, da bi živel... Ali sem vobče živel doslej? Svojega življenja še nisem živel... In zdaj je zamujeno. Dotekel je čas. Še nekaj tednov, lahko da mesecev, morda leto dni: blizu je minuta, ki izbriše Hilarija Pernata, in ne bo ga živega sledu, da bi pričal o njem... Kup trhljih kosti, prgišče sitih črvov, spomin, ki se utrne kakor iskra v noč, to bo vse... In to naj bo vredno muk moje poslednje ure?»

Mokra togota mu je udarila v oči.

«Vsi vidijo,» je mrmral, črtaje s palico po belem pesku in strahoma opazujoč rahli trepet svojih rok. «Tudi Stana me nekam plašno spremlja z očmi. Najhujše pa je to, da se sam zavedam... In zdaj bo od dne do dne bolj neznosno. Opešal bom. Jel se bom zanemarjati, Stana mi ne bo mogla streči; to ni posel za mlado dekle... Dobil bom usmiljenko, ki bo nespoštljiva z menoj... In kadar umrem, se bodo ruvali za mojo dediščino...»

Ta misel ga je neizprosno porinila tja, kamor se je najbolj branil.

«Za dediščino! Za moje imetje! Za vse, kar je v mojih rokah pomenilo užitke duha, med tem ko pomeni zanje samo utešenje umazanih potreb in nasičenje nizkih pohlepov... Kaj naj storim, kako naj ukrenem? Ne, prav je imel notar, ko me je domislil, da treba napraviti oporoko. Recimo, da umrem brez nje: Belè. Nakrtovka in Plešivic bi razgrabili vso zapuščino. Že sedaj se oblizujejo po njej; ali mar ne vidim? Vsak dan težje se jih otrešam. Moje slike in knjige in zbirke v njihovih rokah! Belè za mojo pisalno mizo, Blanka v moji vrtni lopici, Plešivic na poti v krčmo, da se napije za moj denar!» Stresel se je od studa.

«Komu naj dam po tem takem? Koga imam? Recimo, Stani: postala bi dobra partija. In bi prišel lopov, prišel bi neizogibno, in bi ji zmešal glavo, da se polasti denarja; bila bi nesrečna po moji krivdi... Tedaj, recimo, v občekoristne namene, kaj vem, v kakšne! Recimo, da se odločim tako. Dobro. Ljudje, ki se njihove misli o tem, kaj je občekoristno, niti malo ne skladajo z mojimi nazori, bodo sedeli okoli zelene mize in bodo klatili budalosti, kako bi kar najbolj jalovo zabili denar Hilarija Pernata... Tãk vendarle Stani? A kdo mi je ona in kaj mi je? Ne, moral bi imeti pravega dediča, kri svoje krvi. Otroka... Potomec je nadaljevanje našega lastnega življenja; rodimo ga, da v njem popravimo, kar je ostalo v nas nepopolno, vzgojimo ga, da v njem uresničimo svoj najlepši sen. In kadar oče umira, s kolikšno radostjo preda svoje imetje ljubljenu sinu, da bi lahko tem više iztezal roke po sreči! Kar daš otroku, daš za nesmrtnost svoje duše...»

Blanka pl. Nagerthova, Jean Bellé, Karel Plešivic bodo ostavili za seboj živo življenje. Niti v grobu ne bodo povsem mrtvi. Kako bi se mu rogali v mislih, ako bi bili zmožni slutiti njegovo gorje!

«Ukanil si se, starina, v svojem napuhu,» bi govorili, čeprav ne na glas. «Mi bomo živeli, ti pa izgineš kakor žival... ne, stokrat bolj žalostno od živali... Živ nisi obrodil sadu, mrtev za rabo ne boš; da bi vsaj trava rasla iz tebe!»

In prav bi imeli! Prav so imeli vsi ti stiskači in koristolovci, vsak, kdorkoli je kdaj obsojal prazno, zapravljeno življenje Hilarija Pernata. Naj so bili še tako strašno neumni, še tako odurni, še tako zoprni v nizkoti svojih pohleпов, vendar ni bilo med njimi nikogar, ki ne bi bil modrejši od njega...

«Vse je zamujeno,» je mrmral, pobiraje se s klopi. «Prepozno je. In vendar sem bil nekoč tako blizu tega, da bi imel sina! Vida ga je rodila, drugi je bil oče njegov... O, mar bi mi ostalo skrito! Ali pa bi me vsaj uverila, ko je prisegala, da je moj... Sam sem kriv. Ko mi je pisala poslednjikrat, tisto debelo pismo, sem ji ga vrnil, ne da bi ga odprl... Bal sem se, da ji ne bi verjel. Ponos mi je branil. Da sem ga odprl, bi bilo nemara vse dobro. Imel bi njenega otroka in bi ga ljubil kakor svojo lastno kri!»

Evo, taka je bila profesorjeva bolezen. Pri korenu svojega bitja ni bil stric Hilarij ne star ne bolan. Bil je le truden od

koprnenja, izmučen od vojne in ves nesrečen od misli, ki jih je porajala njegova groza ob daljnem grmenju topov...

Matere in varuške so zbirale deco, da bi jo odvele k večerji. Tudi profesorju se je zdajci neznosno mudilo domov. Dvival se je, kakor da mu smrt še davno ne jaše za tilnikom; od same naglice se ni niti zavedal, da dviga glavo pokoncu in da ga mineva vsa starčevska teža v nogah. Marsikateri znanec, ki je prej sočutno kimal za njim, je zdaj ostrmel in krenil proti njemu, da bi ga ogovoril. Toda Hilarij Pernat ni slišal nikogar. Bil je gluhi, bil je slep, bil je besen nase in na ves svet.

Šele v domači ulici mu je nekam odleglo. Med njenimi stariimi zidovi, izza katerih se je v gostih plasteh obešal bršljan, ga je vselej prevzel občutek varnosti in pokoja. Modro je šel mimo svoje hiše, ne da bi odlikoval bavarskega vojnika na pragu le s količkaj vidno pozornostjo. Pred vrati v vrtnem zidu je tehtno izvlekel ključ in odklenil.

Dehteči hlad kostanjev, rožnih grmov in gabrovih seči se je dobrodejno strnil okoli njega. Miza v lopi je bila že pogrnjena. Kdo bo sedel za njo čez leto dni?

«Kdo drugi kakor ti!» je odgovorila vesela, trmasta misel.

«Ali pa ne,» je brž popravil čemerikav, bolehen glas. «Ali pa ne, Hilarij. Star si, bolan si. Kdo ve, kje boš k letu osorej?»

Toda profesor je bil že opažen. Pesek je zaškripal na stezici: v lopo je stopila Stana v belem predpasniku, vsa svetla od plave svežosti svojih dvaindvajsetih let.

«Dober večer, striček!» je pozdravila s prijetnim, mehkim glasom, pazno gledaje Hilariju v obraz. «Prišli ste, kakor bi vas klicala. Ali naj prinesem? Pečeno pišče bo, solata in kuhano sadje.»

«Daj,» je rekel profesor, čuteč, kako ga mineva tegoba. «A kje je tvoj krožnik? Ne puščaj me samega na stare dni.»

«Na stare dni!» Stana je zavzeto sklenila roke. «Tāk to vam roji po glavi? Na stare dni...»

«Na kakšne pa?» Prebodel jo je z očmi. «Nu, reci po pravici: ali se ti ne zdim ves star in bolan?» Tako govoreč je nehote upognil ramena in skremžil obraz.

Dekle se je svetlo zasmajalo.

«Joj, striček, odkod ta muha? Prav nič stari se mi ne vidite, prav nič bolni. Samo nekam otožni postajate zadnje čase. Ali vas kaj skrbi?» Sedla je k njemu in mu zvesto pogledala v klavrno lice. «Recite, česa vam je treba? Ali vam je pusto? S čim naj vas razvedrim?»

«Evo s čim,» je odrezal Hilarij Pernat, da bi se ubranil mehkode. «Apportez-moi une bouteille de vin blanc et un de mes cigares.»

«Oui, mon oncle.» Veselo je stekla proti kuhinji.

«Bolj skozi nos, bolj skozi nos,» je klical starec za njo. «Quelle prononciation, mon Dieu!»

Stana se je vrnila z vinom in smotko in je sedela pri njem še dolgo v mrak, vse srečna, da ga sme zabavati. Hilarij Pernat je poslušal njeno čebljanje kakor pesem oddaljene ptičke in je raztreseno odgovarjal vsakih toliko minut. Ves čas se je odkašljeval in usekaval od čudne, prav res nespametne mehkode, ki mu je obhajala dušo...

Dekletov glas je zvonko žuborel poleg njega v temni lopi... Če bi ta glas ne bil glas Stane Mirnikove, ampak glas njegovega otroka, kako lahka bi se zdela nocoj profesorju starost, nemoč in smrt!

(Dalje prihodnjič.)

Pavel Golia / Dezerterji

(List iz dnevnika.)

Rabeljske roké
so nas zvezale
kakor zavratne morilce in tolovaje
in mračne patrule
so nas, pridušeno ihté in jokaje,
peljale v neznanško gorjé.

Brodili smo po brezzvezdnih nočeh
in mislili na Njo, le v sanjah gledano.
Naše duše so valile pred sabo po tleh
svojo bolešt prepovedano —
in težko kot da ne morejo živeti
so se dvigale nad brezadni ločitve
naše nemorojene molitve
k skrivnostno razodeti.

V patruli so bili —
temu oče, temu brat, temu stric.
Osramočeni so šli
za nami
upalih lic,
z ognjestrelnim orožjem na rami,
vojščaki nasilja med vojščaki in zločinci.
Nebo — z oblaki pokrito.

Zjutraj so prijahali trije cesarski principi
na iskrovitih arabcih z blestečo suito
ter nas obrizgali z oholimi pogledi.
Pred nami so divjali bratomorni boji,
kraj nas na poljani je stal
bataljon v četverokotnem stroji.
In veter je pihal od jugozapada
od naših livad in dobnav.

Pričela se je krvava parada.
Pozvali so prvega izmed nas
ter postavili k moritvi nedolžne vojščake.
Naša srca so od groze in gnusa zastala,
ko smo gledali njegove mučeniške korake
brez protesta nesoče uporni svetniški obraz
pred cesarska zijala.
In nebo je molčalo tisti čas.

Visoko vzravnán, ponosen in bled
je izpregovoril z boleznim smehlajem
svoja poslednja slova:
«Vam za spomin, o pokolenja nova,
življenje mlado dajem — —
Ljubite vse ljudi,
ljubite ves vesoljni svet — — —»

Zdaj salva zagrmi.
V imenu maziljenega nadzločinca,
ob asistenci uniformiranega kaplana
je osem bednih bratov iz Korotana
oddalo osem zrn svinca
v žrtvujoče se bratsko srce.

Vsi, zvezani in oboroženi,
smo prebledeli, zatrepetali — — —
In preko krvavih močvirij
in preko svinčenih toč
smo bežali ves dan in vso noč
v neki novi nadi, v neki novi veri,
bežali, bežali, bežali — — —

Ko je napočilo jutro, zasije
 pred nami večno zamaknjeno, blago
 obličje Rusije.
 Njene blagoslovljene rōke
 so nas materinsko sprejele,
 njene sanje, kot brezdanjost globoke,
 so vnele
 v poraženih dušah nove kresove.
 In poljubili smo travnik in njivo
 ter šepetali, prižeti k svetim tlom:
 Спасибо!
 Въ тѣ страшные, безжалостные дни
 преслѣдованій, униженій,
 мы Родину свою нашли.
 Спасибо, русская земля, за ласку и приемъ,
 хвала за возрожденіе духа, русскій гений.

Janko Glaser / Iz pisem Ivana Cankarja Anici Lušinovi

(K petdesetletnici pesnikovega rojstva.)

Po srečnem naključju mi je prišlo v roke 57 pisem, ki jih je pisal Ivan Cankar Anici Lušinovi. Pisma so last g. Hinka Breganta, nadučitelja v Rušah, ki jih ima od naslovljenke same: ta je bila namreč njegova prva žena. Na prošnjo mi je vsa pisma dal v pregled in mi obenem dovolil, da posamezna mesta iz njih priobčim; za oboje, kakor tudi za nekatere podatke, se mu najiskreneje zahvaljujem.

Anica Lušinova se je porodila 30. maja 1881. v Ljubljani, kjer je bil njen oče uradnik pri deželni vladi. Stanovali so v Kolizeju. V letih 1899. do 1905. je obiskovala učiteljske in ga tudi dovršila. Potem je službovala pri Sv. Benediktu v Slovenskih goricah, v oktobru 1905. pa se je poročila s Hinkom Bregantom. Naslednja leta je preživela na Plešivcu pri Škalah, kjer je njen mož učiteljeval, ona pa je bila učiteljica ženskih ročnih del. Tam je 5. februarja 1910. umrla. Pokopana je skupaj s svojo sestro Minko, poročeno Grubišič (roj. 21. aprila 1879.), ki je umrla približno štiri leta poprej (1. januarja 1906.), ko je bivala zaradi bolezni pri Anici, upajoč, da tam okreva.

Obe sestri živita ovekovečeni v Cankarjevih delih, zlasti v «Erotiki», kjer so najboljše pesmi «iz lepih časov» posvečene Anici, v prozi pisani epilog pa naslovljen na Minko.

Anico je spoznal Cankar spomladi leta 1898.; ko je bila 17 let stara. Govoreč v pismih o njeni zunanosti, omenja najčeseje njene «velike oči, polne ognja in življenja». Fotografija kaže droben, a energičen obraz, obdan z nekoliko nakodranimi lasmi; glavna značilnost tega obraza po so v resnici oči, iz katerih je sijal kaj nenavaden, skrivnosten blesk.

Pisma, katera ji je pisal Cankar, so pisana povečini zelo lepo in čedno. Le malokje najdemo v njih kaj prečrtanega; v pismih iz Pulja so pisne pomote večinoma — izradirane in skrbno popravljene. Kljub temu se Cankar zaradi oblike in pisave ponovno opravičuje!

Časovno in vsebinsko tvorijo njegova pisma dve različni skupini. Prvih 24 pisem je iz leta 1898.; od teh jih je 23 nastalo v Pulju, kjer je bival pesnik v juliju, avgustu in septembru tistega leta pri sestri, oziroma svaku. Ko se je začetkom oktobra vrnil v Ljubljano, se je korespondenca prekinila, ker je postala pač nepotrebna. Obnovila pa se je zopet, ko je odšel Cankar na Dunaj, odkoder je pisal Anici kmalu po svojem prihodu, 22. novembra 1898.; vendar je to prvo dunajsko pismo obenem zadnje (vsaj zadnje ohranjeno) iz leta 1898.; sledi mu dolg molk. Teh 24 pisem je izrazito ljubavnega značaja, z ogovori, kakor «draga moja Anica», «iskreno ljubljena Anica» in podobno ter s podpisi «Tvoj Ivan», «Tvoj zvesti Ivan», «Tvoj ljubeči Te Ivan» itd. Zanimivo je, da je od tretjega pisma naprej v vsakem na koncu pristavljen pozdrav «gdč. sestri» (namreč Minki). Poslana so vsa «poste restante», in sicer z različnimi gesli.

Druga skupina — po številu 13 pisem — je nastala par let pozneje; eno je iz leta 1901., ostala iz leta 1902. V teh se obrača pesnik do Anice kot do ljube znanke in prijateljice. Ogovarja jo vseskozi «draga Ana», podpisuje pa se večinoma s celim, le v dveh samo s krstnim imenom. Poslana so bila na Aničin pravi naslov.

V naslednjem priobčujem iz bogatega gradiva, ki ga ta pisma nudijo, važnejša, predvsem literarno-zgodovinsko zanimiva mesta. Razvrstil sem jih kronološko, večinoma na podlagi datumov in poštnih pečatov, deloma na podlagi vsebine. Pri tem sem vsako izmed zgoraj omenjenih dveh vsebinskih skupin strnil v posebno poglavje in jo skušal na kratko označiti. Mesta, ki jih priobčujem, so podana točno po originalu, vsako mesto, kjer je kaj izpuščenega, sem označil z vrsto pomišljajev. V dveh, treh pri-

merih, kjer so sredi priobčenega besedila izpuščeni le posamezni stavki ali izrazi, sem dotične pomišljaje (da jih ločim od Cankarjevih lastnih) oklenil z oglatimi oklepaji. Isto sem storil s svojimi dostavki, vendar sem se glede teh omejil na najpotrebnejše. V oglatih oklepajih sem pristavil tudi korekture pisnih pomot, ki so ostale v originalu nepopravljene.

I.

Pisma iz leta 1898. vsebujejo dragocene prispevke za proučevanje Cankarja-človeka in Cankarja-umetnika.

Prvo prihaja v tej objavi le deloma do izraza, ker pisma niso priobčena v celoti. Vendar nam že ti odlomki omogočajo precejšnji vpogled v dušo mladega Cankarja: kažejo nam ga na važnem življenskem razpotju, tik pred odločitvijo, ali naj se posveti ves in samo umetnosti, ali naj služi tudi čemu drugemu: ali naj ostane «ob strani» (kakor pravi sam), v samoti, ali se zapiše življenju. V resnici se je prav za prav že odločil, in sicer odločil za samoto, četudi skuša sebe in Anico prepričati o nasprotnem. Ponovno sanjari o zvršetku študij in o lepi bodočnosti, v resnici pa sam komaj verjame v vse to. Kakor rdeča nit se vleče skozi vsa pisma dvom, da bi ga moglo njegovo dekle ljubiti, dokler je tak, kakršen je. Nadvse značilno je, kako svojo glavno tolažbo išče v upanju, da bo kmalu postal ves drugačen, «filistrski» in «soliden», kakor so drugi. To je tisto «hrepenenje po enem dnevu mirú, enem dnevu ječe», ki ga najdemo pozneje v «Beli krizantemi» (str. 9). Kako malo pa je mladi pesnik bil rojen za to «ječo», nam kaže med drugim «Popótovanje Nikolaja Nikiča», v katerem mesta o Dionizu idejno močno spominjajo na tu priobčena pisma in čigar vodilna misel se glasi: «Čutil se je majhnega in neznatnega, ker je mogel biti srečen in ker je mogel živeti...» (Zbrani spisi III, 125). Kdor je zapisal take besede, tisti se ni odločil za «življenje», ampak stopil «ob stran». Naravno je torej, da je stavba Cankarjevih ljubavnih sanj zračna, da so jo že prav neznatni povodi (n. pr., če se je Aničin odgovor zakasn timer za en ali dva dni) lahko močno zamajali in da se je končno docela zrušila. Kaj je dalo neposreden povod za to, iz pism ni razvidno; v zadnjem ljubavnem pismu (22. novembra 1898) govori pesnik o nekem zagonetnem molku, ki da ga hoče o priliki pojasniti, obenem pa obljublja vesela pisma, polna upanja in polna ljubezni. A niti o prvem niti o drugem ni sleda. Docela nepričakovano se korespondenca prekinja in ko jo je

dve in pol leta pozneje Cankar zopet obnovil, to niso bila več — ljubavna pisma. Povoda za to ne vemo; po pesmi «Oblatit sem ljubezen tvojo čisto» (Zbrani spisi I, 20) bi se dalo sklepati, da je povod bila morda kaka nova «ljubezen»; že v spominih na Pulj («Krpanova kobila», 6) govori Cankar o neki Marietti, iz nekoliko poznejše dobe pa slišimo o Aničini sestri Minki (Zbrani spisi I, 55; III, 270, 322). A bodi temu kakorkoli — pravi vzrok, da je v Cankarjevem življenju Anica ostala ravnotako le zanimiv intermezzo kakor n. pr. Helena, nam bo iskati pač v tisti pesnikovi odločitvi, o kateri sem govoril zgoraj. Povod je lahko bil neznaten, vzrok pa je bil važen in je ležal globoko v pesnikovi duši. «Pravijo, Ivan, da ti samo sanjariš in nič ne študiraš. Da ne bo nič s teboj» — očita v črtici «Polnočnica», ki je nastala približno v tistem času, Ana svojemu fantu (Zbrani spisi II, 284): ta fant, ki «samo sanjari in nič ne študira», je Cankar sam. Dolgo prikrivano (četudi sluteno) nasprotje med njim, «pesnikom», in njo, ki jo značilno imenuje «Weltkind», je končno moralo izbruhniti na dan. Veren izraz tega imamo v pesmi «Na mojo pot ne trosi rož dišečih» (Zbrani spisi I, 19), kjer Cankar s krutim samospoznanjem in z neprizanesljivo samoobtožbo končuje prejšnje iluzije. S to «Resignacijo» (kakor se je glasil prvotni naslov pesmi) jemlje slovo od svojih ljubavnih sanj (o Anici) in se jim odpoveduje.

Kako zelo je imel pesnik občutek, da stoji «ob strani», se kaže med drugim tudi v tem, da se pred Anico ponovno opravičuje, če ji omenja kaj o svojih literarnih načrtih in delih. Boji se, da bi jo to dolgočasilo. Vendar kljub temu pogosto zaide v literarna razmotrivanja — in ravno ta dajejo njegovim pismom posebno vrednost. Nanašajo se skoraj na vse dotakratno pesnikovo delo. V njih najdemo podatke o dekletih, ki jih je opeval Cankar pred Anico (pisma 14, 16, 17), o pesmih, posvečenih Anici (1, 2, 9, 12, 15, 14, 15, 22, 23, deloma tudi 4, 5), o «Erotiki» (4, 9), o «Vinjetah» (21), o «Jakobu Rudi» (2, 3, 4, 6, 9, 12, 15, 17, 21, 22, 23), o nekem romanu [morda poznejša novela «Popótovanje Nikolaja Nikiča»?] (4, 9), o nekem pismu o dekadenci Govekarju (22, 23), o načrtih in literarnem ustvarjanju vobče (2, 3, 5, 6, 7, 9, 14, 15, 16, 17, 21, 24), o prevajanju Shakespearea (8), razen tega značilno sodbo o nemških pisateljih in pisateljicah (6) in o Jakobsenu (7). Ker tvori vse to dobrodošle prispevke k spoznavanju Cankarjevih del in njegovih umetniških nazorov, pri občujem tozadevna mesta v celoti.

1.

[4. VII. 98. — Geslo na ovitku: Ana 17. Poštni pečat: 4. 7. 98 Pola. Na drugi strani: Laibach 1 5. 7. 12. M 98 Ljubljana 1. — 8 strani.]

Jaz sem dobro slutil, kakó mi bo pri srcu, kadar se poslovim od Tebe; zató sem odlašal, kolikor dolgo je bilo mogoče. Ko sva stala v parku o tistem meglénem jutru, nisi si mogla misliti, — kakó sem trpel, kakó sem čutil že naprej vso svojo zapuščenost. Zdi se mi, da je vse mrtvo in tuje okrog mene. To dolgočasno, od solnca ožgano mesto, ti neznani, pusti obrazi, — ah vse mi je neizmerno zoperno in na prsa mi lega kakor še nikdar težki čut osamljenosti. Jediní prijatelj, ki ga imam tukaj, je morje. Jaz imam rad te brezmejne, temne valove, ki se zableščé samo časih, kakor bi se vsipali kristali nanje. In kadar šumijo in šepetajo z udušenim, bolestim glasom, zdi se mi, da trpijo tiho, skrito trpljenje, kakor jaz. Hodil bi po [vrinjeno nad vrsto] obrežju ves dan in gledal v daljno, megleno daljavo, kjer se poljubljata nebo in morje, — ter sanjal o Tebi, Anica!... Govoril sem Ti časih o ljubezni in Ti si vedela, da Te ljubim. A kakó bi mogla spoznati vso mojo ljubezen iz tistih kratkih, suhoparnih besed? Jaz iščem izrazov, a vsi so tako brezpomembni [brezpomembni], hladni in vsakdanji, da Ti ne morejo razkriti mojega srca. Ti bi ne mogla razumeti mojih vročih, bolestim sanj, polnih otožnosti in hrepenenja, — ne bi mogla čutiti moje ljubezni, globoke in brezkončne, kakor morje.

— — — — —
 Ko sem se poslovil od Tebe, zavedal sem se jasno, da sem ostavil za sabo vso svojo srečo in vse bogastvo; in ko sem te ugledal poslednjikrat pri oknu, zaskalelo me je v očeh in v srcu me je zbolelo, kakor bi me prijala za prsa mrzla roka. Park je izginil v daljavi, a jaz sem se naslonil na okno in postalo mi je tako težko in bolno, da bi si najrajši zakril obraz z rokami in — — ah Anica, spomni se časih name, — samó za trenotek!

— — — — —
 Spominjam se jasno tistega prekrasnega večera, ko je bil koncert na vrtu «Narodnega doma». Jaz sem bil ves izgubljen in očaran od sreče; z vrta so prihajali glasovi godbe, noč je bila jasna in luna je sijala, — ah kakó bi se jim moglo ubraniti, da bi trenotki obstali, da bi ne zbežali takó hitro! — Glej, in jaz sem hotel vlíti v verze vso opojno krasoto tistega večera, — a ko sem prečital pesem drugo jutro, zdelo se mi je, da je en sam Tvoj pógled lepši in oboževanja vrednejši, kakor vse moje poezije. Tistega, kar bi povédal najrajši in česar je polna moja

duša, ne morem izreči; kadar se čut spremeni v besedo, obledí in postane hladen in nejasen.

[Na koncu je pristavljen naslov: Ivan Cankar Pola. Via Giulia, 9.]

2.

[9. VII. 98. — Brez ovitka. — 8 strani.]

Včeraj popoldne, ko sem bil prišel iz kavarne, odpravil sem se na spréhod. Jaz se tod okrog še ne spoznam veliko; s svojimi navadnimi «Siebenmeilenstiefel»-koraki sem zašel v kratkem času na puste, gole hribe, poraščene z nizkim, zaprašenim grmovjem, in mesto je ležalo daleč za menoj. Nad belimi poslopji so se dvigale visoko razvaline iz starorimljanskih časov; v pristanišču je ležalo morje tiho in temno in neštevilno visokih jambor je hrepenelo proti jasnemu nebu. Vse naokoli je bilo pusto in prašno, — samó pred mano se je razprostiralo v hipu nedogledno morje in tam v daljavi so se svetila majhna bela jadra... Jaz sam ne vem, — časih me obíde takó globoka žalost, tako čudovito hrepenenje, — da si želim kam daleč, daleč... kjer bi bil sam s svojimi sanjami in svojo ljubeznijo. Zdí se mi, da postajajo moje misli neizmerne in nejasne, kakor to morje pred mojimi pogledi, — da se izgubljaajo vedno dalje in dalje v daljavi.

Sinoči je bil jasen, lep večer in na korzu je bila godba; ljudíj se je trlo po trgu in bližnjih ulicah, — sami neznani obrazi in povsod ta nelepa isterska italjanščina, ki mi je do duše zoperna. Ženske izgledajo tu nekako impertinentno, precèj drugače kakor v Ljubljani; večjidel so po licih napudrane, obrvi in usta pa si slikajo; polovica obrazov je belih, s široko brado, polnimi lici in nizkim čelom; oči nevelike, črne in lokave, usta polna in široka; lepše so kmetice, ki prihajajo zjutraj v mesto; obraze imajo rjave in oči bleščeče, — frizuro pa nenavadno smešno. — kakor bi nosile okrog glave krono iz drobnih črnih polžkov — Oprosti, Anica, — kadar pridem do opisavanja, ne morem več iz njega; to je nesreča vseh novelistov. Ali zapeljal me je v to spomin na sinočni večer, ko sem se gnetel med najrazličnejšimi ljudmi in po svoji navadi opazoval obraze... zakaj glej, — časih leži cel roman v enih samih očéh: vse svoje najlepše snovi dobim na cesti.

Ah, Anica, kakó bi dobila Ti krasna pisma, ko bi ti mogel pisati takrat, ko zatisnem zvečer oči in mislim nate pol v sanjah, pol v resnici. Zdaj delam načrt za tragedijo, a tiste nejasne, izmišljene postave se izgublajo polagoma v meglo in jaz vidim samo Tebe. Ti sama si najlepša poezija, — Tvoje oči sta dve nebeški pesmi, poleg katerih je vse drugo pusto in prozajično. Zató je naravno, da pesmi, ki sem jih zložil o Tebi in o svoji ljubezni, presegajo daleč vse, kar sem pisal doslej.

To pismo pišem dopoldne, zató nikar ne bodi huda, če je suhoparno. Novega ni tukaj takó čisto nič in moje življenje je zdaj takó enakomerno in dolgočasno, da Ti ne morem poročati prav ničesar zanimivega. A če bi Ti pisal o svojih delih, to bi te ne interesiralo.

5.

[Brez datuma. — Brez ovitka. — 8 strani.]

Ah ne, jaz nisem sam... jaz sem sam samó takrat, kadar vidim krog sebe suhoparne, trivijalne obraze s svojimi vsakdanjimi mislimi in brezumnimi besedami; — a kadar hitim po mestu in ne vidim nikogar v vsem hrupu in vrvenju, — kadar sem znnaj, daleč od ljudi, v veliki, prosti naravi, takrat se mi bližajo ljube, znane postave iz mojih sanj in iz šuštenja vetra čujem ljubeznive besede in iz solnčne megle vstajajo predme ljubljene obrazi...

Nikdar, Anica moja, nikdar nisem bil še takó srečen, kakor v ljubezni do Tebe. Glej, jaz sem bil izgubil vero do bogá in do ljudi, — že davno; pisal sem samó zató, da sem dal duška svoji ogorčenosti in svojemu zaničevanju do teh vsakdanjih, umazanih duš, ki blodejo [blodijo] po blatu in ne vidijo solнца nad sabo ne rož poleg sebe; — na jeziku imajo morda poetične fraze in hlínjeno pobožnost, njihovo srce pa je suho in zaprašeno, kakor od pergamenta in v resnici ne čutijo ničesar... Jaz sem Ti rekel nekđaj, — kakó sem se mogel v svoji «starosti» takó idealno zaljubiti; — in to ní bila šala. Zdelo se mi je vse takó prazno in brezsmiselno, da nisem zaupal nikomur, da sem videl laž za najlepšim obrazom in da sem hotel dati slovó za zmirom vsakemu idealnemu ognju in navdušenju. Hotel sem opazovati svet kakor človek, ki stojí ob strani in ki ga vse to

življenje čisto nič ne briga; in načrti za velika dela, ki sem [vrinjeno nad vrsto] jih nosil [popravljen iz nosim] seboj, so bili polni grenkobe, satire in tragike... Ah bog, — kakó se je vse to spremenilo! —

Morda bi Ti moral pisati, kaj doživim tukaj; a zunanjih dogodkov ni prav nikakoršnih; kar doživim, to je samó v moji duši. Takó na priliko je moj glavni dogodek današnjega dne — poleg Tvojega pisma —, moj [prečrtano] sprehod ob morju o solnčnem zahodu. Iz vseh teh čudovitih nijáns, ki so prehajale druga v drugo lahno in komaj vidno, kakor glasovi klavirja, — iz vseh teh gorkih barv, iz rubinov, smaragdov in safirjev, ki so se bleščali na površju valov, — vstajali so zame neznani čuti, spremenjali se v obraze in besede in v nejasnih potezah se je razgrnila pred mano tragedija; barve bodo obledele in ostal bo suh načrt brez moči in brez življenja, dokler mu ne vlije krvi — morda en sam nenadni solnčni žarek — —. A vsi ti nejasni čuti in vse moje sanje rastejo samó iz moje ljubezni in iz spominov nate, Anica....

4.

[Brez datuma. — Brez ovitka. — 8 strani.]

Zdaj nisem bil že tri dni skoro nič zunaj; domá v sobi je hladno in jaz pišem ali se učim italjanščino; do jeseni bi jo rad gladko znal, da bi mogel čitati italjanske pisatelje v izvirniku. In delati imam tudi veliko; obljubil sem, da spišem do zime tragedijo in roman, a oboje sem šele komaj pričel. Časih postanem slabe volje in zdi se mi, da me zapustí vsa fantazija, — vse pred mojimi očmi je pusto in žalostno in jaz obupujem nad samim seboj, nad svojimi idejami... nad Tvojo ljubeznijo, Anica... Takrat ne morem misliti ničesar, zapisati niti jednega lepega stavka; zdi se mi, da sem popolnoma zapuščen in da so prazna in brezpomembna vsa moja dela... Kakó zahrepenim tedaj po enem samem pogledu iz Tvojih očíj, po ljubeznivi besedi iz Tvojih ust... poljubil bi Te le enkrat na Tvoja gorka lica in ves svet bi se razjasnil pred mojimi očmi... in moje misli bi se dvignile prosto in visoko, kakor nikdar prej...

Svoje prejšnje poezije sem zdaj vendar enkrat uredil ter jih poslal v Ljubljano Kleinmayr-ju, ki mi je pisal že kup dopisnic, čemú odlašam. Romala so naravnost v tiskarno in začetkom ali

sredi septembra izidejo. Prvi izvod bo Tvoj... Ali odkar ljubim Tebe, zdé se mi slabe in skoro žal mi je, da sem jih zbral in da pridejo v javnost; a zdaj je prepozno... Zdi se mi, da so me napravile pesnika šele Tvoje oči... Tvoje lepe oči in Tvoj smehljajoči obrazek; in zdaj si upam pisati verze, kakoršnih ni pisal še nikdar nihče drugi.

5.

[20. VII. 98. — Geslo na ovitku: «Nil desperandum». Poštni pečat: 21. 7. 98 Pola IV. Na drugi strani: Laibach t 21. 7. 12. A 98 Ljubljana 1. — 12 strani]

Ne misliš si, Anica moja, kakó je to težko in neprijetno, če živi človek samó v minulosti in prihodnosti, — a to pusto, temno sedajnost vlačí seboj, kakor zoperne sponel... Jedino veselje so mi Tvoja pisma, — a družega nimam zdaj ničesar, — prav ničesar, kar bi moglo tolažiti moje srce... Najsrečnejše trenutke preživim samó v spominih in upih.

Ali je bila resnica, — ta prvi vroči poljub, ki mi je omamil dušo, da mi je stopila pred oči bleščeča megla in da se mi je zdelo, kakor da se je odprlo nebó nad mano...? Ali niso bile samó samó [dvakrat] sanje, tisti krasni sprehodi, — óni divni večer v parku, — in tisto žalostno jutro, ko si stala pred mano zadnjikrat, ko so drhtele rosne kaplje na drevju, ko se je stiskalo moje srce od grenke žalosti in so me skelele oči od zadržanih solza...? Da, to vse je bila resnica, in ni jih dnij, ki bi se vtisnili v moje srce takó globoko in jasno, kakor oni prelepi časi, nad katerimi je sijala lepota Tvojih očí, nad katerimi je drhtel dražestni smehlaj Tvojih ustnic... A še divnejšo in lepšo si slikam prihodnost... v čudovitih barvah, kakor si jo more slikati samó gorko ljubeče srce... Časih me je strah, da se morda ne bo zgodilo vse takó, kakor sanjam v veselih upih... a ta bojazen mine, ker je brezsmiselna... Nečem si niti predstavljati, da bi ugasnila Tvoja ljubezen, — in če mi ostaneš Ti, Ti moja jedína, ljubljena Anica, — vse drugo si priborím lahko in hitro, da Ti posujem prihodnost z duhtečim cvetjem. Imé in slavo hočem imeti, da jo dam Tebi, — in v mislih nate in v sladkih upih se mi zdí vse mogoče... Kolikrat sem dvomil nad seboj, ali morem res toliko, kolikor si upam, — a zdaj je ni stvarí, ki bi se mi zdela nedosežna.

Te krájine tod okoli sem bil že skoro vse pregledal in zdé se mi zmirom bolj puste in dolgočasne. Zató ne hodim več mnogo iz sobe ter živim večjidel v svojem svetu, kateri je veliko večji in lepši kakor óni, ki ga vidim krog sebe z odprtimi oémj. Med svojimi idejami se čutim veliko bolj srečnega in prostega, kakor zunaj med ljudmi. Pred mano leží kup papirjev, a jaz se nalonim vsak hip nazaj in sanjam in mislim náte — — —

6.

[25. VII. 98. — Geslo na ovitku: «Nil desperandum». Poštni pečat: 25. 7. 98 Pola V. Na drugi strani: Laibach 1 25. 7. 12. A 98 Ljubljana 1. — 8 strani.]

Nekaj Ti moram povedati, Anica. Sinoči je bilo prvikrat, da sem raztrgal pismo, ki sem ga pisal Tebi. A ne misli, da je bilo kaj posebnega; pisal sem Ti samó stvari, ki bi Te prav nič ne zanimale. Do polnoči sem delal tragedijo «Jakob Ruda», ki pride na oder nekako o božiču. Potem pa sem bil takó poln svojih mislij, da sem Ti napisal list, ki je bil bolj filozofična razprava, kakor zaljubljeno pismo. Ti bi se najbrže smejala in dolgočasila. Sploh Ti ne morem več pisati ponoči, drugače zaídem časih v bogvekakšne stavke. Zakaj moje sanje so takó čudovite in nejasne, da se jih časih celó v verzih bojim izreči, ker se mi zdí, da jih razumem samó jaz. V tem dolgem, večnem samotárenju sem si napravil popolnoma svojo sodbo o življenju in o ljudéh in tisoč vprašanj me je mučilo neprestano, ne da bi mógel odgovoriti nanje. Kadar se mi je zdelo, da sem prišel v svojih mislih do konca, da sem spoznal jasno in razločno vse skrivnosti, — dvignilo se je pred mano kakor visoka stena in videl sem, da ne vem ničesar. Iskal sem po filozofih, ki so pre-mišljevali vse življenje po zadnjih vzrokih življenja, a na naj-težja vprašanja mi ni odgovoril nobèn. Vse se vrti v krogu, — kadar človek misli, da je spoznal dovolj, takrat zapazi, da stoji zopet tam, kjer je pričel svojo pot. Zató je naravno, da se svet takó krčevito oklepa bogá; — iz njega si more razlagati vse in jasno mu je, čemú živi. A kadar nima več té vere, iskati mora resnico sam, če hoče, da je človek. Kadar pa prične iskati, naraščajo vprašanja zmirom bolj, dokler napósled ne obstane in ne more več naprej; in v svoji utrujenosti se oklene navadno tujih, zmedenih nazorov ali pa se vrne, odkoder je bil prišel...

Jaz sem takó srečen, kadar presanjam ves dan; zdí se mi, da plava moja duša visoko, visoko in da vidim neizmerno več, kakor

morejo videti telesne oči. To kar je resnično krog mene, nima samo na sebi nikake vrednosti in zdi se mi, da je samó simbol večnih ídej. Zató je takó smešno in malenkostno to zunanje življenje in ena sama lepa misel je vredna več, kot ves svet... A od te visoke poti med zvezdami je duša utrujena, — in jaz sam ne vém, kakó bi mi bilo pri srcu, ko bi ne imel Tebe, Anica, in svoje ljubezni.

Zdaj ste menda pri vas dovršili šole, kakor se je čitalo po časnikih. Povej mi, kakó se je kaj godilo s Tabo in kaj počneš zdaj, ko si prosta. Ako imaš časa, čitaj knjige... a zdí se mi, da tega ne smeš svobodno, ubožica! No, naposled je čisto prav, da Ti ne pusté tistih navadnih nemških romanov, v katerih ni niti trohice resnice in pravega življenja; škoda je, da ne dobiš v roke francoskih in ruskih knjig, ki so res kaj vredne in ki bi te tudi zanimale. Pozneje, kadar boš morda malo bolj svobodna, pripravim Ti jih jaz. Nemški pisatelji in pisateljice, à la Heimburg, Werner, Marlitt itd. pripovedujejo neslano kakor stare device, ki ne poznajo življenja prav nič.

Jaz pričnem zdaj pridno študirati, — zdaj, ko vsaj vém, čemú mi je to treba. Prej sem se vpisal na univerzo, a za svoje študije se nisem brigal veliko. Gledal sem samó, da sem se izobraževal po svoje; sedel sem v knjižnici po cele dni in čital. Takó sem profitiral silno veliko v filozofiji in literarnih znanostih, šolo pa sem pustil večjidel pri miru, četudi bi mi vzela morda samo dvé do tri ure na dan. Zdaj bom pa gledal, da dovršim kolikor mogoče hitro svojo stvar. Ali veš zakaj, Anica?... Takó mi bo odslej še premalo štiri in dvajset ur na dan. Zakaj poleg študij imam še mnogo mnogo družega, kar je zame celó važnejše in imenitnejše. Toliko imam snovij za velika dela, da sam ne vem, kje bom vzel toliko časa in močí, da jih izvršim... A zdaj, ko sem srečen, zdaj ko imam Tebe, Anica, ne skrbi me nobena stvar in pred mano so še lepa, dolga leta...

7.

[29. VII. 98. — Geslo na ovitku: «Excelsior». Poštni pečat: 29. 7. 98 Pola IV. Na drugi strani: Laibach 1 29. 7. 12. A (letnica nečitljiva) Ljubljana 1. — 12 strani.]

Prihodnje pismo bo v Ljubljani v sredo zjutraj. Zahtevaj ga pod naslovom «Niels Lyhne». Ali se Ti zdi čuden naslov?...

Danski pesnik Jacobsen je opisaval v svoji najlepši knjigi samega sebe in svojo dušo; to knjigo je imenoval «Niels Lyhne» (Nils Line). In meni se zdi, kakor da bi bil tudi del mene samega v tistem sanjaču, ki je bil zmožen največjih del, ki je plaval v svojih mislih visoko nad vsemi drugimi, — a storil ni ničesar in umrl je sam in pozabljen... Popolnoma takó, upam da se z menoj ne bo zgodilo. Toliko sem delal že doslej, da bi ravno «pozabljen» ne mogel umreti. A vendar se mi nekako čudno zdí in nič posebno ne zaupam samemu sebi, — da bi mogel kdaj uresničiti vse svoje visokoleteče načrte... Kakor vidiš, obide me časih malodušnost, a to mine takoj in potem se smejam samemu sebi. Saj ni prav nobena posebna zasluga, če se more dvigniti duša visoko nad svet; ta svet je vendar takó nizek, smešen in malenkosten...

8.

[2. VIII. 98. — Brez ovitka. — 8 strani.]

— — — — —
Ko sem Ti pisal o ljubezni, govoril sem o Romeu in Juliji. Ti ne poznaš té žaloigre? Spisal jo [je] Shakespeare, nedosežen pesnik in moj največji ljubljenec. — — — Če bi jaz znal angleško, bi ga takoj poslovenil. A zdaj se tega še ne morem učiti; saj niti z italijanščino ne gre takó hitro, kakor bi hotel...
— — — — —

9.

[4. VIII. 98. — Geslo na ovitku: Ja salam. Poštni pečat: 5. 8. 98 Pola IV. Na drugi strani: Laibach 1 5. 8. 12. A 98 Ljubljana 1. — 8 strani.]

Tačas, dokler se ne vrnem odtod, imam toliko dela, da sam ne vem, če bom mogel vse napraviti, kar bi rad. Namenil sem se trdno, da moram priti v Ljubljano s kakim večjim, izvrstnim delom. Najprvo sem hotel pisati roman, a ker še nisem imel izdelanega vsega načrta, sem izprevidel, da bi ga bilo nemogoče dovršiti do oktobra. Pod roko so mi vstajale nove osebe in novi prizori, zató hočem čakati, da se vsa stvar umiri in postane trdna in jasna. Medtem pa sem se spravil s toliko večjim ognjem na svojo dramo. To mora biti krasno delo, — najboljše, kar sem še spisal doslej. Žal mi je, da sem jo pričel pisati v prozi in ne v verzih; poslednje bi bilo lepše, četudi morda malo težje. Nocoj nadaljujem, kakor vsak večer. Izdelati imam imeniten prizor, in mislim, da bom zadovoljen sam seboj, — kar se zgodí jako redko... Sploh imam zdaj precej čudno življenje, četudi ne

mного drugačno kakor prej. Podnevi se malo učim, ali čitam, ali hodim okoli, — ob devetih ali desetih zvečer pa sedem in pričnem pisati, navadno do dveh. Kadar se dovolj utrudim, pustim papirje razmetane po mizi, hodim po sobi in kadim cigarete. V tem času, ko je vse takó tiho in mirno, prihajajo v mojo dušo najlepše misli in čutim se srečnega v ljubezni in poeziji. Časih pride kaka pesem, — sam ne vem kakó in kedaj in zapišem jo v naglici na kos papirja; drugo jutro velikrat ne pogledam, kaj sem zapisal in vržem papir v kakšen kot. Pesem je najlepša, kadar se začuti prvokrat v srcu; ko je zapisana, izgubi ves mehki in prvotni duh... Besede so besede.

Jaz sem poslal že pred enim mesecem uredništvu «Zvona» več pesmij, ki so bile posvečene Tebi. A zdaj sem jih zahteval nazaj. Tri so bile preslabe in zamenil sem jih z drugimi, četudi urednik pravi, da ne pusti tega. Potem sem jim dal tudi skupen naslov «Sentimentalen album». Če bi bila naslovljena vsaka záse, prihajale bi počasi druga za drugo, takó pa izidejo vse naenkrat. A ne prej, dokler ne zagledajo belega dné moje zbrane pesmi. Treba je, da izidejo slabše stvari prej kakor dobre, drugače bi ljudjé mislili, da nazadujem. A to je nemogoče, posebno zdaj, ko je v mojem srcu toliko ljubezni, — vroče, jasne ljubezni!

10.

[9. VIII. 98. — Brez ovitka. — 8 strani.]

[Sklenil se je vrniti v Ljubljano, in sicer preko Trsta.] Prijelo me je hipoma in ravno takó hitro sem se odločil, da ne ostanem več tukaj... In šele zdaj, ko sem pripravljen na odhod, — šele zdaj vidim, kakó nerazumljivo bédasto je bilo od mene, da sem se sploh dal pregovoriti in izvabiti iz Ljubljane. Čudim se, kakó sem mogel v tem zaprašenem zidovju zapisati en sam pameten stavek, misliti eno samo dobro misel. Zdaj sem hvala bogú prost!

V Ljubljani ostanem poldrug mesec; prve dni oktobra odidem na Dunaj. Moje študije so bile tudi že toliko časa zanemarjene, da že težko čakajo náme; jaz se jih ne bojím, ker so otročje lahke. In ravno zató, bo treba, da se dokončajo kolikor mogoče hitro. —

V Trst se peljem samó zaradi tega, ker se ne maram voziti z vlakom po tem dolgčasnem, kamenitem Krasu [zapisano najprej z malo začetnico], Ljubša mi je ladija, če se še takó ziblje

In vrh tega, — morje je morje; že v svojem prvem pismu sem Ti povedal, da mi je jako simpatično. Meni je simpatično vse, kar je neizmerno in skrivnostno, — morje, — večerno nebó s svojimi trepetajočimi zvezdami, — temni, šumeči gozdovi, — vse to so samó slike večnosti in ljubezni.

V meni je velik del Ahasverove krvi. Sam ne vém kedaj in kakó, — brez posebnega vzroka vstanem in odidem drugám. Takó mislim že naprej, da se odpravim drugo leto v Pariz in izvršim dvojce semestrov na francoski univerzi —

11.

[Brez datuma. — Geslo na ovitku: «Lotos». Poštni pečat: 15. 8. 98. Pola IV. Na drugi strani: Laibach 1 15. 8. 12. A 98 Ljubljana 1. — 4 strani.]

[Iz «neumnega vzroka» se je bil sprl s sestro in odšel, a ko je prišel do Trsta, se je pripeljal svak za njim in ga spravil nazaj.]

Jaz sam ne vem, kakó je tó, — ali imam takó slab značaj, ali sem preveč obziren in neodločen; — ne zadržuje me zdaj ničesar posebnega in kljub temu sedím tukaj in vzdihujem. Ali ni to smešno? ... Sploh pa sem takó do grla sit tega življenja, — «danes tukaj, jutri tam». Kedaj se bo že končalo to študentovstvo! Jaz bi rad, da bi se dale vse študije dovršiti v enem letu, tudi če bi moral sedeti pri knjigah noč in dan. Potem bi bil vsaj prost in sam svoj. Takó pa je še zmirom šola moj gospodar in dokler je nímam za sabo, nisem nič in nimam nič, kljub vsi svoji poeziji in literaturi. To je strašno! —

Ali se nisi že naveličala moje ljubezni, Anica? Ali Ti ní že preveč mojih nerodnostij in mojih neumnih pisem? Ali si ne boš izbrala koga družega, ki je bolj filistersk, bolj pameten in vsakdajen? Tebe vendar ne morejo zanimati vse tiste moje čudne ideje, ki niso za druge ljudi, — in v katerih je kljub temu polovica mojega življenja? Že samó to, kar sem Ti časih mimogredé opomnil v kakem listu, — vse to sanjarenje, — ali se Ti [zapisano najprej z malim t] ne zdi prazno in brezpomembno? Ali se Ti ne zdi otročje, da se odločujem od resničnega sveta in iščem družih resnic, ki plavajo bogvekod po zraku nejasne in meglene? In ali se Ti ne zdi bolj razumen tisti, ki se počuti prav dobro v svojih vsakdanjih razmerah in ne sanja o svetovih, ki so daleč od nas? — To vse so neumna vprašanja in ne odgovarjaj mi nanja. Jaz se mučim z njimi

po nepotrebnem, — sam bog vedi, čemú mi prihajajo. Ne boj se, — kadar pridem v Ljubljano in kadar bom zopet poleg Tebe, — videla boš, da ne bo na meni več nikakega sledú teh dvomov in da bom izgledal bolj filistersko kakor si moreš misliti. —

Dà, — glej že takrat, ko sem govoril s Tabo v parku ali na poti, — predstavljal sem si vse to in Ti bi se čudila, ko bi izgovoril vse to, kar mi je prihajalo na misel. Mislila bi si, da sem ljubosumen, — ali to ní bilo res; takrat ni bilo nikogar, ki bi me mogel vznemirjati... To je bilo vse drugo; kadar sem dvomil o Tvoji resnični ljubezni, dvomil sem [sledí z, ki pa je prečrtan] samo vsled tega, ker se mi je zdelo: «Jedíno dobro, kar je na meni in jedíno, kar bi zaslužilo morda malo ljubezni, tega ne pozná in ne more razumeti, — ker ne razumem jasno niti jaz sam... kakó bi bilo torej mogoče, da me ljubi?...»

12.

[Brez datuma. — Geslo na ovitku: «Nuša 20». Poštni pečat: 17. 8. 98 Pola V. Na drugi strani: Laibach 1 17. 8. 12. A 98 Ljubljana 1. — 8 strani.]

Ti sama si ustvarila moje srečo, Ti si posula s cvetočimi rožami moje življenje, Ti si razjasnila mojo dušo in jo napolnila s sladko ljubeznijo; — kakó bi Ti moral biti hvaležen. Anica! Kakó bi Ti moral pisati iskreno in ljubeznivo, kakó bi Ti moral z duhtečimi besedami polagati k nogam svojo zvesto ljubezen, — a v svoji sebičnosti ne storim ničesar tega; jaz mislim samo náse, na svojo žalost in na svojo srečo...

In pomisli: s svojim pismom si rešila dvoje zaljubljenih ljudi. Sinoči sem načrtal zadnje dejanje svoje tragedije in pod mehkim, ljubeznivim vplivom Tvojega lepega lista sem spremenil ves žalostni konec, — in namesto da bi vzela glavna oseba — ki se imenuje Ana — pustega, zopernega starca, — pustila je rajši dom in svojega vsiljenega zaročenca ter ubežala s svojim ljubimcem — mladim slikarjem — v negotovo prihodnost... In zdi se mi, da je negotova prihodnost ob ljubljeni osebi še zmirom lepša, kakor nesrečno življenje brez ljubezni... Takó je bilo tudi prav in naravno; zdaj vidim, da bi napravil celó [prvotno: tudi] veliko logično in dramatično napako, če bi pustil, da ostane Ana nesrečna... Glej, slovensko gledišče se imá tvojemu pismu zahvaliti za dvoje lepih prizorov; zakaj tisti

prizor, ko ostavlja ona [vrinjeno nad vrstó] svoj dom, bo krasen.....

— — — — —
Kakó morem jaz ljubiti, to vedó celó drugi ljudjé; té dni mi je prišla v roke «Nova nada» in neki človek je pisal o meni: kakó izgledam, kakó hodim, kaj mislim, kakó pišem in kakó — ljubim. Urednik «Zvonov» pa mi je pisal, da v pesmih nobenega družega človeka ni toliko vroče ljubezni, kakor v mojih; drugi da si večjidel izmišljajo, a iz mojih verzov da odseva sama resnica. Ko bi vedeli, kóga ljubim, bilo bi jim vse to razumljivo. Kakó se more takega angelja, kakor si Ti, drugače ljubiti, kakor resnično in iz vsega srca? —

15.

[20. VIII. 98. — Geslo na ovitku: «Nuša 71». Poštni pečat: 20. 8. 98 Pola V. Na drugi strani: Laibach 1 20. 8. 12. A 98 Ljubljana 1. — 10 strani pisma, 2 strani pesmi.]

— — — — —
Ravno včera sem dobil dopisnico iz Trsta, v kateri me vabijo, naj vstopim k «Eдинosti» za urednika. Za trenotek me je res obšla skušnjava, da bi ponudbo vsprejel, a takoj nató sem jo odklonil. Plača je sicer dobra, a prihodnosti ní nobene posebne in jaz vé m dobro, kakó se študira zunaj univerze. Boljše je, da prestanem teh par let...

— — — — —
In napósled so tu tudi druge stvari. Jaz vem še neizmerno premalo; vse polno je še knjig, ki jih moram čitati in rečij, ki jih moram znati. Kadar spoznam eno stvar, pride takoj sto družih, ki so mi še neznane. Zdí se mi, kakor bi hodil na visoko goro; z vsakim korakom se obzorje razširi in vedno nove krájine vstajajo pred očmí... Če premislim, koliko mi je še neznanega, spoznam z žalostjo, da ne vem ničesar... A kaj je napósled vse to; moj glavni in najlepši smoter si vendar Ti, Anica, in Tvoja sreča.

— — — — —
— — Rekla si, naj Ti povem zadnje prizore iz svoje drame. To ni takó lahko mogoče. Razložiti bi Ti moral vso stvar, a to bi zahtévalo veliko prostora in Ti bi se dolgočasila. Povém Ti ustno, kadar pridem in kadar bo vse dokončano. Sploh pa boš videla na odru, kadar jo bodo igrali. Glavne osebe Ti tudi ne morem opisati, ker to je mnogo odvisno od igralké. A nikakor ní takó... kakó bi se izrazil, da bi Ti ne bila huda... recímo

takó živa, kakor si Ti... Ali se jeziš? Le jézi se!... Biti mora bolj pohlevna; zakaj ko bi bila takó resolutna, kakor si Ti, rešila bi se že v drugem dejanju in torej bi cele tragedíje sploh ne bilo. Ona je izmed tistih ljudij, ki večjidel samó sanjajo in zató pusté, da se dela z njimi in njihovo usodo, kar se hoče... če se o pravem času ne vzdramijo. Vzdramiti pa jih more jedino ljubezen... Ti pa si imeniten, dražesten «Weltkind»...

S svojo obljubo, da Ti pošljem eno pesem, spravil sem samega sebe v zadrego. Katero naj Ti pošljem?... Moram [prvotno: In moram] Ti povedati, da so to povsem drugačne pesmi, kakor si jih čitala navadno. Jaz se bojím, da Ti ne bodo ugajale; najprvo sem pisal časih brez ritma in brez rim, — to bi bilo čutu samó na škodo... V tej pesmi, ki Ti jo pošiljam danes, opisal sem tisto jutro, ko sem odhajal iz Ljubljane; razume se, da nisem mogel povedati niti polovico tega, kar sem čutil. To je tretja številka iz «sentimentalnega albuma», ki izide v «Zvonu»... Saj ní nič hudega, da je zapisano Tvoje ime? Kateri Te ne poznajo, takó ne bodo vedeli, kdo je ta Anica; a kdor Te pozná, tá se ne bo prav nič čudil, da sem takó zaljubljen váte... kvečjemu, če bi me zavidal.

Prašala si me, kedaj da se vrnem. Do desetega ali petnajstega septembra bom gotovo že v Ljubljani; resnica pa je, da bi bil tam najrajši že danes. Tudi prijatelji mi pišejo dan za dném, kaj počnem tukaj in čemú ne izgínem odtod. Jaz imam namreč par jako dobrih prijateljev, — zlatih duš, — in vsi so večjidel pesniki; dva izmed njih delata prekrasne verze in jeden od teh dveh se je zaljubil na Dunaju v osemnajstletno židinjó, drugi pa v Novem mestu v neko natakario. Kakor vidim iz njunih pisem, sta v resnici zaljubljena, — a le bolj lahkomiselnó in površno. — Jaz sem izmed nas treh najbolj zaljubljen in prepričan sem, da [prečrtano: sem] tudi najbolj srečen; toliko vsaj dobro vem, da bi ne dal svoje ljubezni za vsa bogastva svetá; zakaj z ljubeznijo do Tebe, Anica, se je začelo šele moje pravo življenje. Zdaj imam pred očmi jasen smoter in študije mi bodo lahke, ko vém, čemú so mi potrebne...

[Na zadnjih dveh straneh tretjega pisemskega lista je napisana pesem «V parku». Strinja se skoraj doslovno s pesmijo, ki je brez naslova natisnjena v 2. izdaji Erotike na str. 35—36 in v I. zvezku Zbranih spisov na str. 17—18. Drugačno je besedilo le na treh mestih: verz 5. se glasi: Nagni glavo na mojo róko, verz 7.: Nič ne boj se, — noč je v parku, začetni verz zadnje kitice pa:

Bog s teboj, Anica, — že zasijalo je. Pač pa je interpunkcija znatno drugačna in začetnice verzov so po takratnem običaju pisane veliko. Na koncu pesmi stoji podpis Ivan Cankar in datum: Pulj, 21. VII. 98.]

14.

[Brez datuma. — Geslo na ovitku: Per aspera —. Poštni pečat: 24. 8. 98. Pola IV. Na drugi strani: Laibach 1 24. 8. 12. A 98 Ljubljana 1. — 8 strani.]

[Odgovarja ji na vprašanje, če ji verjame, da ga ljubi.]

In Tvoje drugo vprašanje! ... Jaz vem, da ga nisi stávila popolnoma resno, ampak le bolj zató, da si me spravila malo v zadrego ... Dà, zdaj šele vidim, kakšen tepec sem bil, ko sem Ti pravil, da sem bil svoje dni zaljubljen v Heleno. Ali nisem mogel molčati in zavaliti težek kamen na vse kar je bilo in kar je minilo za vedno?! — A da Ti razložim vso stvar: — tisto razmerje s Heleno je bilo zanjo zabavna anekdota, zame pa otročje sanje; ljubezni, zdi se mi, da ni bilo pri vsem níti trohice. Jaz sem bil takrat jako mlad študent, maturant, a ona učiteljica ... kaj bi hotela z mano in kaj jaz z njó? Nji je ugajalo, da sem zlagal nanjo lepe pesmi, — to je bilo vse. In zdaj? Kadar bi jo slučajno srečal, simpatična bi mi bilo [bila] samó vtoliko, vkolikor bi me spomínjala starih otročjih dníj. Zdi se mi, da misli ona ravno takó.

Moja dela gredó proti koncu in jaz jih dovršujem kolikor morem hitro, da pridem prej zopet v Ljubljano. Četudi sem Ti pisal v vsakem svojem pismu, kakó težko čakam, da Te zopet enkrat vidim, vendar Anica, ne moreš imeti pojma o tem mojem hrepenenju. Jaz ne vem, kaj bi storil, da bi Te mogel danes poljubiti, da bi Ti mogel samó stisniti roko in gledati vsaj za hip v Tvoje lepe oči! ... Zdí se mi, da je že cela večnost, odkar sem se poslovil od Tebe, takó počasi tekó dnevi! —

In moja pesem Ti je ugajala? — Jaz ne vem, zakaj ne morem vlti v verze toliko ljubezni, kakor bi hotel. Če jih primerjam s svojimi resničnimi čuti, zdí se mi pesem tako prazna in suhoparna. In Ti celó prašaš, če sem čutil v resnici to, kar sem zapisal? Ne, Anica, — čutil sem neizmerno več in globokeje, kakor bi mogel povedati v najlepših verzih ... Sploh pa se čitajo pesmi veliko prijetneje, kadar so tiskane. A če želiš, pošljem Ti kljub temu v svojem prihodnjem pismu zopet jedno ... Težké je to, ker ne vem, katero bi izbral, da bi se Ti ne zdela preveč dolgočasna ... Jaz pišem namreč po navadi zeló dolgočasno. Niti čitati se mi ne ljubi navadnih zabavnih stvaríj, kaj šele, da bi jih pisal ... O pesmih náte to nikakor ne veljá; vse kar je

Tvojega, mora biti lepo in ljubeznivo, torej tudi pesmi, ki govore o Tebi...

15.

[27. VIII. 98. — Geslo na ovitku: Per aspera ad astra. Poštni pečat: 27. 8. 98 Pola IV. Na drugi strani: Laibach 1 27. 8. 12. A 98 Ljubljana 1. — 6 strani pisma, 2 strani pesmi.]

Nocoj sem pisal lepo stvar; rad bi jo dovršil hitro, — ali jaz hočem, da bo krasna, zato je še precej časa ne bo mogoče končati... Ura je že pozna in kakor vidim, pričel se je delati dan, četudi je zunaj še vse tiho... A podnevi ne morem pisati ničesar lepega; moti me prevelika svetloba in hrup pod oknom. Kadar pride noč, takrat mislim lažje; a od mislij do besed je dolga pot in kar sanjam časih čisto jasno, izgubi na papirju svojo lepoto... Takó je bilo tudi s pesmijo, katero si želela in ki Ti jo pošiljam danes; hotel sem opisati tisti krasni večer, ko je bil koncert na vrtu «Narodnega doma» in si prišla v park, da sem govoril s Tabo. A kakó daleč je od teh verzov do resnice... Prve pesmi iz «albuma» Ti ne pošiljam; to je namreč «prolog», ki bi bil záte pust; drugim bo morda ugajal...

Imé ženina gdč. Minke se mi zdi znano; ne vém, kjé sem ga čul. Ah, onadva sta srečna! In jaz imam še toliko pred seboj! Ko bi se dala leta skrajšati in dnevi prečrtati! — A to mora iti takó mirno svojo pot dalje in največja ljubezen jih ne more podvzati niti za hip...

[Na zadnjih dveh straneh drugega pisemskega lista je napisana pesem «Večerni koncert». Strinja se doslovno z besedilom, ki ga je priobčil doktor Reguli v DS 1920, 18, le interpunkcija je drugačna, naglasi številnejši in začetnice verzov velike. Na koncu pesmi stoji podpis Ivan Cankar in datum: 16. VII. 98.]

16.

[31. VIII. 98. — Geslo na ovitku: Uarda. Poštni pečat: 31. 8. 98 Pola 1 5 NM. Na drugi strani: Laibach 1 31. 8. 12. A 98 Ljubljana 1. — 12 strani.]

Oprosti mi Anica, ako moreš, — a jaz nisem bil prav nič potrč, ko sem čital Tvoje vprašanje o neki «Pepici». A da bi vse to prav razumela in da bi Ti razložil vso stvar takó, da bi ne ostalo v Tvojem srčku prav nič več užaljenosti, moral bi Ti opisati natanko vse svoje stanje v lanskem letu. — Najprvo stojí

trdno in pribíto, da tiste gotove Pepice nisem ljubil nikdar; ne, niti sledú ljubezni! — Takrat so bili meseci, ko sem se dolgočasil do smrti; iskál sem si zabave in vzel sem jo, kjer se mi je ravno ponudila. Da Ti povém natanko, kakó se je pričela tista «ljubezen» in kakó se je končala! — Lansko zimo sem hodil pit čaj k Zalazniku, — vsak večer, nekako od oktobra do decembra. In tam je bila tiste dni Pepica. Takó sem sedel nekđaj slučajno sam in ko je prišla ona k meni, vzel sem njeno roko, da bi jo poljubil. Nató pa mi je rekla z nasmehom: «Vi se ponižujete, če mi poljubljate roko!» Meni se je reč takoj zjasnila in mislil sem si: «No, če je tako, — zakaj bi se branil?» In poljubil sem ji ustna. Potém sem hodil tjà vsak večer, — a bilo ni nič posebnega in napósled sem se dolgočasil. Duhovíta ni bila niti najmanj, zató nisem imel ničesar govoriti z njó. Obraz njen je bil še precej prijeten, samó oči so bile zoperne in njen glas je bil afektíran. Skratka, jaz sem se naveličal in ko sem odšel iz Ljubljane, — če se ne motim, nekako po božiču, — nisem ji pisal niti besede. Nekoč mi je poslala karto s «pozdravom od pozabljene», jaz pa sem modro molčal. To morda ní bílo ravno lepó, a bilo je najboljše. Potém se nisva srečala več...

Takó je torej v kraju tista «gotova» Pepica. — In zdaj dalje!! —

Da ne príde kdaj zopet kakšna podobna novica čisto iz jasnega, ki bi Te vznemírila in vsled katere bi lahko dvomila nad mojo odkritosrčnostjo, treba je, da Ti povem neko stvar, katero bi Ti sicer morda zamolčal, ker je premalenkostna. A jeseni boš brala v moji knjigi neko pesem in zató Ti moram povédati, kdo je tista — Pavla! —

Da se spominjam! — Nekako pred dvemí letí^{a Jane} — o počitnicah, predno sem odšel prvíkrat na Dunaj, seznanil sem [se] na Vrhniki s hčerjo nekega posestnika. Čisto slučajno; zdí se mi, da sem posodil gospej neko knjigo in da sem na tá način zašel tjà. In tam se je pričel najneumnejši flirt mojega življenja. [— — — — —] Prvíkrat sem ji samó mimogredé in iz dolzega časa povedal, «da jo ljubim» — in ona je odgovorila isto. Jaz sem se silno začudil, ker tega nisem pričakoval. Sprva se mi je zdelo vse skupaj nekako nerodno in smešno, ker prav za prav nisem čutil ničesar. A napósled ne vem, kakó je prišla kljub temu senca neke ljubezni. To ní trajalo dolgo, in ko sem odšel na Dunaj, pisal sem ji samó dvakrat in ona meni. Nató je vse utihnilo. S tem pa stvar še ni bila pri kraju. Ko se vrnem

na Vrhniko, začela se je znova... Kar dobim enkrat, ravno ko sem hotel oditi k nji, — pismo, v katerim [katerem] mi z vso navadno žalostjo razodene, da naj pozabim, da naj se ne spominjam več nanjo, da je nesrečna itd. Jaz sem bil razjarjen! Jezil me je ta smešni konec in hotel sem zvedeti, kjé je vzrok. Nò, vzrok je bil čisto navaden. Pismo ji je diktirala njena mati, ker je bila «in Sicht eine ausgezeichnete Partie». Moreš si misliti, kakó sem se smejal, ko so mi to povedali, — in kakó šele potem, ko se je reč razdrla! Pavla je hotela skesano ponoviti prejšnjo neumnost, meni pa se je zdelo prebédasto in poslovil sem se jako uljudno. Kaj počnè zdaj, to mi ni znano...

Povej, kaj si misliš? Ali je dovolj, Anica? Ali si žaljena? — Ne, Ti ne moreš imeti vzroka. Zakaj Anica, jaz nisem poznal ljubezni, predno sem ljubil Tebe; — šele pri Tebi se je vzdramilo moje srce in čutil sem, kar nisem čutil nikdar prej. Pozabljeno je davno vse, kar sem doživel v prejšnjih časih, — kakor izginejo sence, kadar vzíde solnce nad gorami. To so bile samo epizode, — same «kaprice» iz dolzega časa, kakor si se izrazila Ti. Ako bi jih imenoval ljubezen, bi s tem onečastil imé ljubezni.

— — — — —

Frfotal sem naokoli, kakor delajo to vsi drugi študentje; zanimal me je kak obráz za par trenutkov, ne da bi čutil pri tem kaj posebnega. In napósled je imelo vse to še en vzrok: jaz sem potreboval ljudij, obrazov, značajev in src za svoje novelete; jaz sem samó opazoval in študiral, ne da bi užival pri tem kako ljubavno srečo. Kar sem kdaj opisal ljudij, to so vsi samó moji znanci in moje znanke, — nekoliko spremenjeni, a v svojem bistvu popolnoma podobni... Pri tem pa sem trpel na tihem, — toliko časa! Zavídal sem drugim njihovo gorko srce in zdelo se mi je, da jaz niti sposoben nisem, da bi mogel resnično čutíti. Zdelo se mi je, da se mi ponuja roža, ki izgíne, kadar jo hočem utrgati, — da je pred mano v zlati čaši nektar, ki ga ne morem piti. Prepričan sem bil, da sem čisto brez srca, — da stojim samó ob strani in razmišljam in opazujem, kakó čutijo in ljubijo drugi. Smejal sem se sebi samemu, kadar sem kdaj prej govoril o ljubezni, čudil sem se, da se mi ní bralo hlínjenje na obraza in da mi je mogel kdo verjeti...

In napósled, Anica, — napósled se je končalo vse tó, in kakor je bilo prej moje srce prazno, takó polno je zdaj najognjevítejše, najčistejše ljubezni. Ti, Anica moja, Ti sreča in dušica moja, Ti

tisto, kar je bilo v vsem najuceumnejše, in kar vsak, ki me ne pozná, lahko čisto drugače razume, kakor je bilo v resnici!

Samó iz navade je prišlo, da povém težkó, kar čutim in kar zapíšem brez posebne težave. Navadil sem se, da zaupam svoje misli najlažje — papirju... Časih je čital kdo moje stvarí in želel se je seznaniti z mano; pričakoval je bogve kakšne duhovítosti, a jaz sem prepričan, da se je bridko varal. Moja nesreča je, da sem duhovít samó, — kadar sem sam.

Veselo novíco mi je pisal prijatelj Zupančič. Neki gotovi Plavšić me prosi, naj mu dam svojo dramo takoj ko bo gotova, da jo prevede na nemški jezik in da jo igrajo na Dunaju. Ako se bo zdelo meni samemu dobra dovolj, tedaj mu jo dam; a na vsak način bom prej počakal, kakšen vspeh bo imela v Ljubljani. Upam, da propala ne bó, — a naprej se ne dá vedeti ničesar. Nò, pa če propade desetkrat, — jaz nisem dal vanjo vsega svojega talenta in ostalo ga je še za sto drugih... Oprosti, da Ti pišem take malenkosti, — a to je moje veselje in zató ni čudno, ako Ti časih nehoté kaj opomnim, četudi Te ne zanima. Jaz sem z dušo in telesom v literaturi, in v delo, ki ga ravno spišem, sem popolnoma zaljubljen — štirinajst dnij; potem pa se mi zdí že spet slabo in ponesrečeno. Takó je bilo zdaj še z vsem, kar sem napravil, četudi so drugi hvalili.

18.

[Brez datuma. — Geslo na ovitku: Lyra. Poštni pečat: 7.9.98 Pola (drugo nečitljivo). Na drugi strani: Laibach 1 7.9.12. A 98 Ljubljana 1. — 8 strani.]
[Vprašuje jo, čemu mu tako dolgo ne odgovori.]

19.

[Brez datuma. — Brez ovitka. — 8 strani.]

Tvoje pismo je tako hladno, da me je zazebló v dnò srcá, ko sem ga prečital. Kar si hotela reči z njim, — ali bi ne mogla povedati to jasno in brez ovinkov? Za bóga, Anica, moram Ti gratulirati: prezentirala si mi pelin v zlatem kozarcu; tega ne more vsakdo. Jaz n. pr. ne znam takó pisati, da bi ne povedal svojih mislij čisto razločno; ne znam jih zakrivati v uljudne besede in lepe fraze; jaz ne znam dajati zaušnic z mehko rokavico na roki in zbadati v srce s pozlačenim nožem. A Ti si storila to izvrstno, nedosežno...

Jaz upam povsod, kjer bi videl lahko že čisto, jasno resnico... Oh, spominjam se, da sem ostal celo noč pri moji materi, ko mi je umrla. Obraz je bil mrzel, roké so bile ledene, a jaz sem gledal vso noč in pridržaval sapo, da se morda ne zgane še enkrat ta ljuba roka ali da se ne odpró mrtve očí. —

20.

[10. IX. 98. — Geslo na ovitku: «Serapis». Poštni pečat: 11. 9. 98 Pola (drugo nečitljivo). Na drugi strani: Laibach 1 11. 9. 12. A 98 Ljubljana 1. — 8 strani.]

O bog, jaz sem takó neveden človek, — jaz ne vem, kaj naj storím, da se Ti ne boš naveličala té ljubezni. Zabávati ne znam. — moja pisma so dolgočasna kakor jaz, — ne vém Ti povedati nikdar ničesar interesantnega. Doslej sem se tolažil s tem, da imam morda več duhá kakor kdo drugi; zdaj sem se žalibog prepričal, da spadam med najneumnejše ljudi na svetu...

21.

[18. IX. 98. — Geslo na ovitku: Eros. Poštni pečat: Divača 18. 9. 98 (le deloma čitljivo). Na drugi strani: 18. 9. 12. A 98 Ljubljana 1 (gorenje polovice pečata ni na ovitku). — 8 strani.]

Jaz pridem v Ljubljano še-le z a d n j e g a t. m.

Povedal bi Ti sicer, kaj me zadržuje, a to bi Te dolgočasilo. Predvsem moje še nedovršene stvari, katerih nikakor ne smem takó pustiti. Zakaj Ti bi se zgražala nad menoj, če bi me poznala. Ako recímo danes odídem, tedàj se ne dotaknem več zlepa tistih del, ki leže zdaj pred mano. Knjiga mojih novelet bo obsegala okoli 500 strani in treba jo je urediti na vsak način. Izíde sicer šele v marcu, a oddati jo moram zdaj. Če jo pustim zdaj v miru, ne vzamem jo v roko morda nikdar več, — ker ko pridem na Dunaj, pričel bom spet kaj novega. Večjidel je že urejena: zdaj pišem zadnjo novelo «Jeden izmed njih», — in pišem jo z velikim veseljem...

Oprosti mi, da sem se takó nerodno zakopal, — da sem precejeval svoje močí in si naložil dela, katerih nisem mogel zmagati o pravem času. Vse to je meni samemu še veliko neprijetneje in bolj hudó; a drugače ne more biti; v Ljubljani

ostanem do 14. oktobra, to se pravi, do zadnjega časa. Potem odpotujem na Dunaj in videla se ne bova vse leto, do julija... Tudi takrat ko bodo igrali mojo dramo, me ne bo v Ljubljani; a saj bodo pisali po časopisih, če bo uspela ali propala, — in pisati mi boš morala natanko tudi Ti...

22.

[Brez datuma. — Geslo na ovitku: Jakob Ruda. Poštni pečat: 26. 9. 98
Pola 6 NM. Na drugi strani: Laibach 1 26. 9. 12. A 98 Ljubljana 1. — 12 strani.]

Povém Ti čisto odkritosrčno, da se časih bojim, — da se bo vse to nekega dne končalo; brez posebnega vzroka, samó ob sebi. Posebno še, če bova narazen takó daleč in takó dolgo časa. Zgodí se lahko tisoč stvaríj, katerih si zdaj še ne morem misliti niti jaz, niti Ti sama... Resnica je sicer in pisal sem Ti že velikrát, da ne pozná ljubezen ne časa in ne daljave; — a čas uničí še vse kaj družega, — zakaj bi ne pogasil ljubezni v Tvojem srcu?... Jaz izprevidim zmirom bolj jasno, da Te dolgočasim in vznemírjam s temi svojimi večnimi dvomi in vprašanji; jaz izprevidim, da bi Te samó s svojimi pismi ne mogel obdržati záse in ne braniti, da bi se mi Tvoje srce odtujilo. Sprva so Te morda moji listi zanímali; a ker so vsi jednaki, ker ponavljam svojo ljubezen z vedno istimi besedami, — morala si se napósled navelítati; in tega bi Ti niti v zló ne mogel šteti. Zdaj mi je gotovo žal, da sem se ogíbal lepozvencíh fraz in poetíčnih izrazov, kakor se nahajajo v romanih in afektiranih pismih. Takó navadno mislijo, da bi morali pisati pesniki, — a jaz sovražim iz vsega srca té prisiljene neumnosti. Rajši sem Te dolgočasil, kakor da bi se igral z lepimi besedami in pesniškimi figurami. In kakor sem rekel, — zdaj mi je žal. Zakaj se nisem trudil, da bi se napravil interesantnega? To znajo celó ljudjé, ki ne vedó v resnici ničesar in ki nimajo družega, kakor neko gotovo spretnost, nekov chic, s katerim zakrivajo svoje duševno uboštvo... Meni bi bilo to precèj lahko. Zdaj vidim, da sem skrbel premalo za svojo slavo in za svojo interesantnost; te rečí me doslej niso brígame, ker so se mi zdele nepotrebne. Jaz nisem vedel, da bi moral biti ponosen, če so ljudjé govorili o meni in o mojih pismih; kadar so listi pisali o meni, nisem vedel, da bi moral vsakemu povedati, da sem jaz tisti «I. C.»; niti toliko nisem bil spreten, da bi se podpisoval s svojim celim imenom... Drugi delajo popolnoma drugače in še predno spišejo res kaj

pametnega, skrbé za tó, da jih ljudjé poznajo... Jaz sem preveč pošten in gledam bolj na tó, kaj in kakó pišem, kakor pa da bi s tem pridobil slavljeno imé; in to je neumno od mene. Takó na priliko se žalibog nísem ozíral na Tvoj čisto pravilni nauk, da naj pustím svoja dela pri miru, kadar nísem zadovoljen sam seboj. Sinoči sem vrgel v ogenj tretje dejanje «J. Rude» ter si prižgal cigareto ob plamenu. Zdaj vidim, da je bilo to zeló ne-spametno. Z á m e je bilo sicer zares preslabo, — a za druge bi bilo dobro dovolj in kričali bi čisto gotovo prav takó glasno «Živio Cankar», kakor da bi bil spísal kaj resnično mojsterskega. Da se s prvimi dvema dejanji ne zgodí ravno [prvotno: prav] takó, poslal sem jih še danes v Ljubljano... Radovedna si, čemu Ti to pišem. Zató da Ti dokažem, da sem najneokretnejši človek na svetu in da znam vse drugo prej, kakor skrbeti zase in za svoj blagor. Prišel sem danes do tega, da ne delam v svoji ljubezni nič drugače kakor povsod drugod. Zamolčal bi bil lahko mnogo stvari, katere so časih neprijetno vplívale náte. In storil bi bil lahko mnogo, kar bi Ti ugajalo, — a kar sem opustil iz bogve kakšnih vzrokov. Moja pisma bi bila lahko vse drugačna in moje ustne besede istotakó. Govoril sem o svoji ljubezni čisto jednostavno in kakoršna je v resnici, — namesto da bi jo olepšal z vso poezijo, kolikor je imam v oblasti... Zató je nemogoče, da bi se spominjala name z žalostjo, kadar bi se ločila od mene. Pisal nisem nič drugače, govoril in delal nič drugače, kakor navaden študent brez posebnega duhá; in moja zunanost tudi ni taka, da bi se mogel kdo navdušiti zanjo... Kaj torej ostane? Kaj je v meni, kar bi moglo koga zanimati? Nič družega, kakor moja izvanredna nerodnost; in vse, kar je izvanredno, je vredno zánímanja... Zdelo bi se, da se izpremením nekoliko vsaj zdaj, ko se takó dobro poznam. Toda ne. Govékar me je prosil, če sme natisniti v «Narodu» zadnje pismo, ki sem mu ga bil pisal. Jaz seveda sem mu odgovoril v svoji neumnosti, da mojih písem ni treba tiskati, — da jih ne pišem vsemu svetu. Ali je bilo to potrebno? Pismo je bilo interesantno in po Ljubljani bi govorili o njem... In potem tiste pesmi, ki sem jih zložil Tebi v čast! Niti do danes še nisem hotel, da bi prišle v «Zvonu», zarad dveh ali treh verzov, ki mi ne ugajajo in o katerih bi živa duša ne slutíla, da so slabši od družih... Lahko bi delal takó, da bi bila Ti nekoliko ponosna name; a jaz se strašno ogibljem vsega, kar bi mi moglo na kakšen naćin koristiti...

Ah, jaz čutim, kakó je nespametno, da Te mučim s temi besedami, polnimi neopravičenih dvomov in žalosti brez vzroka. Mislila bi si celó lahko, da sem zmirom v teh slutnjah in temnih pričakovanjih, — a to ni resnica. Časih so trenotki, ko se čutim takó neizmerno srečnega, ko mislim nate s takó čisto radostjo, — in ne poznam nobenega strahú pred prihodnostjo in nobenih dvomov nad Tvojo ljubeznijo. A v meni se čuti takó hitro in nenadno menjajo, da sem časih naravnost utrujen. Iz najmanjšega razloga padam iz razkošnega veselja v slabo voljo in tega ne znam zakrivati. A v vsem je vendar nekaj resničnega...

A z naslovom si res strašno nagajíva. Ali veš, zakaj meni ne ugaja? Zupan pozná, da so pisma moja in ko bo videl naslov, si bo morda celó mislil, da sem nekako ponosen na svojo dramo. In to ni res. Jaz sem tako malo ponosen nanjo, da bi je ne šel gledat, tudi ko bi bil takrat v Ljubljani ko jo bodo igrali... Če tudi Tebe ne bó, pošljem Ti takrat kritike iz slovenskih časnikov, da boš videla, kaj bodo pisali o meni...

25.

[Brez datuma. — Brez ovitka. — 8 strani.]

Pismo, ki sem ga dobil sinoči, je bilo torej zadnje, kar si mi jih pisala v Pulj. Té dni namreč odidem, najpozneje v torek zjutraj [= 4. oktobra]. In Ti ne veš, Anica, s kakšnim veseljem! — Zdaj tu dežuje, dežuje, dežuje — neprestano. Mesto in ulice in morje, — vse je zavíto v vlažno meglo; samo časih o jutru posíje solnce zaspano in samó za hip, a takoj se zopet vrne za oblake, kakor bi mu bilo dolgčas... Ta dež je namreč ves drugačen kakor v Ljubljani, — posebno kakor je bil v Ljubljani junija meseca! — Ko bi moral ostati recimo še štirinajst dníj, tedáj bi čisto gotovo neke lepe noči izdihnil svojo grešno dušo. Takó sem se naveličal tega samotárenja, da sem samó še s telesom v Pulju; moje srce je že davno pri Tebi.

Ti si radovedna nad pismom, ki sem ga bil pisal Govékarju. Ni bilo nič posebnega. Razježil sem se nad nekaterimi ljudmi, ki so napadali takozvano «dekadenco», — to je neko vrsto moderne poezije. Ti veš, kakó pišem, kadar sem razjarjen, — da povém vsako stvar naravnost in ne gledam na izraze. Pisal sem

mu v resnici, da naj mi vrne moj list; pregledam ga in spišem vso reč obširneje in malo bolj hladno. To storim morda šele v Ljubljani in potem pride v «Narodu» pod naslovom «Dekadence itd.»... Ali Anica, — to so stvari, ki Te nikakor ne morejo zanimati... Kdaj spišem tretje dejanje svoje drame? Najbrže tudi šele tisti teden, kadar se vrnem. Zdaj imam takó malo mislij, takó prazno glavo, da bi ne bil v stanu napraviti ničesar lepega. Gotovo, — ti dolgi dnevi v Pulju so me utrudili. Takó sem postal pust in dolgočasen, da bi morala že zdavno izgubiti vse potrpljenje z mano, Anica! Ko bi Ti ne bila takó ljubezníva dušica, odslovila bi me že zdavno: «Priatelj, ti si preveč siten! S tabo se ne dá več govoriti!» — Na vso srečo si Ti tak angeljček, da ni na svetu lepšega in blagodušnejega in Ti se takó malo jeziš nad menoj, da mi ne ostane družega, kakor da se oštevam sam... Posebno danes, ko Ti pišem poslednje pismo! — Prihaja mi na misel vse, kar sem Ti pisal doslej — o bog, kakšne neumnosti sem Ti pravil časih! Govoril sem o nepotrebnih dvomih, o neopravičeni žalosti; obupaval sem, kadar bi bil moral biti najbolj srečen; kadar bi Ti imel biti hvaležen za Tvojo ljubezen, Ti zlata moja Anica, — žalostil sem Te z bogve kakšnimi besedami... In zdaj Te prosim za vse to oprostjenja, Anica. Danes napravim pred Tabo generalno izpoved in prekličem in obžalujem vse, kar Te je kdaj žalilo. Ako mi oprostiš, — in celó bog sam oprostí spokorjenemu grešniku — tedaj pridem v Ljubljano z lahko vestjó in čistim srcem...

— — — — —
Tvoj častilec Ti piše? — Ah! — Treba bo torej, da bom odslej bolj natanko pazil na svoje besede; da zaokrožim perijode bolj gladko; da bodo moje misli bolj pametne in moji stavki interesantnejši. Sicer me postavi moj tekmeec na sramoto. A Ti si mi obljubila, da mi pokažeš njegovo pismo? To me jako veseli. Jaz sem res radoveden, kakó pišejo drugi... In Anica, prosim, o svojih pismih nikar ne govori ničesar slabega. Takó so imenitna, da nisem doslej še nikdar čital podobnih. Da Ti povem odkritosrčno: takrat, ko si mi obljubila, da mi boš odpisala, bil sem jako radoveden, kakó Ti pišeš. Bal sem se, da bi ne bila Tvoja pisma afektirana, — resnično! Skoro vsakdo misli, da mora pisati vse drugače, kakor navadno govori. In to ni res. Spozná se hitro, kjé je narávnost in kjé prisiljenost. Zató si ne moreš predstavljati, kakó sem bil vesel, ko sem videl, da si v svojih listih prav ista ljubezníva, dobrosrčna, duhovita in na-

gajiva Anica, — kakor je bila tista lepa Anica, ki je stala v časih v parku ali se izprehajala po drevoredu. Ne misli, da je to samó kompliment; jaz sploh ne znam delati komplimentov. In pri Tebi bi bili tudi popolnoma nepotrebni.

Še to, — skoro da bi bil pozabil. Pesmi Ti danes ne morem poslati nobene; prosim, oprosti mi! — Kadar bova zopet skupaj, pokazal Ti bom z veseljem, če bom imel kaj lepega... Te pesmi so večjidel same žalosti polne, — jaz ne vem zakaj. Kadar bodo vse v redu, — podarim Ti jih skupno, da jih boš imela v spomin na té tri mesece; — té strašne tri mesece! —

24.

[Brez datuma. — Geslo na ovitku: Ana 17. Poštni pečat: Wien 1/1 1 22. 11. 98 7—8 N. Na drugi strani: Laibach 1 25. 11. 6. VM Ljubljana 1. — 4 strani.]

V nedeljo [= 20. novembra] sem prišel na Dunaj. [— — —] Najprvo sem pohítel k svojemu prijatelju [prečrtano: k] Zupančiču, pri katerem sem še danes. Stanovanje dobim šele v četrtek in sicer v osmem okraju, prav blizu univerze. Takoj prvi dan sem šel v «secesijo», ravnokar otvorjeno razstavo slik. Toliko lepega sem videl še malokdaj. Že poslopje samo je takó originalno, da se ne opazi kaj podobnega nikjer drugod. Slike so večinoma dela mladih umetnikov. Kadar vidi človek toliko talenta, toliko duševne lepote, pozabi vsaj za trenotek na to filistersko življenje, na te neumne vsakdanje skrbi... Dà, kadar vidim lepo sliko, veličastno pokrájino, kadar čitam dovršeno pesem ali če poslušam sentimentalno godbo, — spomnim se náte. Zakaj vse kar je lepega, kar stójí visoko nad temnim vsakdanjim življenjem, vse to imá svoj izvor v ljubezni. Jaz mislim, da kdor ni zaljubljen, ne more biti umetnik. Njegova duša je brez perotij in njegovo srce je mrtvo...

Zdaj sem vznemirjen in nervozen. Oprosti mi, če Ti ne morem pisati veliko in ne takó, kakor si želiš. Komaj mi pride na pamet jedna misel, že se ogne drugi. Pod oknom šumí in hrumí, vozovi drdrajo neprestano po kamenítem tlaku. Tvoj obráz se prikaže za hip pred mojimi očmi, a takoj zopet izgíne; bolí me glava; mučim se, da bi mislil kaj trdnega in gotovega, a pred menoj je vse nejasno in megleno. Danes še bi moral spisati novelo ter jo odposlati v Ljubljano; toda bog se me usmíli, če morem zapisati en sam stavek. Zjutraj sem nekoliko

študiral, zdaj popoldne pa ne vem niti besedice več; vse je izginilo, kakor da bi knjige nikdar pogledal ne bil. Takó je namreč samó danes. Kadar si življenje nekoliko uredím, bo vse drugače. Ostál bom tukaj do julija in kadař stopim poleti prédte, opazila boš, da bom postal bolj pameten in solíden, kakor sem bil doslej. Jaz si niti predstavljati ne morem, da bi me mogla ljubiti tacega, kakoršen sem zdaj. Zató Ti nisem mogel odgovoriti, kadar si me prašala, če Ti verjamem, da me ljubiš. Ko bi ne imel trohice talenta, bi bil v resnici največja ničla na svetu.

Niti zdaj Ti še nisem razložil, čemú sem takrat toliko časa molčal. Ne misli, da sem se pozabil opravičiti. V jednom prihodnih pisem Ti bom vse razložil in, Anica, — ne bom Te prosil oproščenja. Videla boš, zakaj ne. — Četudi sem razpoložen takó, da slabše skoro ne morem biti, — vendar nikar ne misli, da mi prihajajo take melanholične muhe, kakor časih v Pulju. Bog varuj! — Moja pisma bodo vesela, polna upanja in polna ljubezni. Polna ljubezni in veselih mislij náte Anica, srce moje! —

[Na koncu je pristavljen naslov: Wien I. Universität.]

(Konec prihodnjič.)

Ivan Lah / Cankar v šoli

V tistih letih, ko je izšlo Cankarjevo «Moje življenje», smo imeli v tretjem razredu naše gimnazije še predvojne čitanke. Ko smo iz njih iztrgali in izpustili, kar je bilo v njih zastarelega, tujega in novemu času neprimernega, ni ostalo prav za prav razen par Gregorčičevih in Aškerčevih pesmi nič imena vrednega. Ker je bilo treba vendarle nekakih knjig, smo se dogovorili, da si bomo kupili «Moje življenje», ki je takrat veljalo malenkostno vsoto. Spočetka sem imel skoraj pomisleke, ali bomo mogli pri teh mladih trinajstih in štirinajstih letih uživati lepoto knjige v polni meri, namreč s tisto sveto ljubeznijo, ki jo občutimo vsi pri tej veliki izpovedi mladega življenja. Videl sem, da je bilo ime Cankar vobče dobro znano, dasi je bilo večini še popolnoma neznano to, kar se skriva za njim. In ravno zato se mi je zdelo potrebno, da prenehamo s starimi tradicijami in gremo na novo pot, kajti godilo se je, da so nam bila imena znana, dela pa so ostala tuja. In zdaj je čas, da pogledamo v tisto neznano in da spoznamo, ali je to naše ali tuje, ali ni morebiti ravno to, kar se nam zdi tako nenavadno in oddaljeno, nekaj čisto navadnega,

preprostega, našega in da je treba samo odpreti oči in pogledati pesniku v obraz in se bomo razumeli.

Nabavili smo si torej knjigo in začeli. «Vsaka mladost je polna sreče in radosti, sijajnega solнца in prešernega smeha. Vsaka mladost. Ako v poznih letih in v grenkih urah pogleda človek nanjo s tujimi hladnimi očmi, se mu zdi morda nevesela, kelih kivičnega trpljenja in prezgodnjega spoznanja. Ali težko je tako pogledati nanjo. Nenadoma se razmakne, se v nič raztopi megleni zastor in zasmeje se mlado solnce vse ljubezni in vse hvaležnosti vredno. Spomin je sladek kakor pesem; prsa napne vzdih, zastro se oči in ustnice boža smehljaj.»

In takoj nato se je pred nami pojavil prvi spomin iz tretjega leta njegovega življenja. «Pogorela nam je hiša in obubožali smo docela.» Stali smo z njim tam na Vrhu pri sveti Trojici, videli plamen, sestro, preplašene otroke, nerodno koracajočega Cankarja in mater na cesti, ki tišči pod pazduho staro stensko uro, ki že zdavnaj ni šla, ne bila... In nato teto Micko, v njeni beli izbi, ob belo pregrnjeni mizi in skledo z belimi žlahtno dišečimi štruklji.

Cankar te svoje knjige ni pisal namenoma za šolo in za otroke, in vendar je malo del v svetovni literaturi, ki bi tako lepo razgrinjala otroško dušo in govorila otroku tako iz srca. Tu ni nič prisiljenega in narejenega, nič neznanega in tujega, vse to je ono resnično naravno življenje, kakor bi pripovedoval otrok otroku. In v tem je čudovita umetnost in vrednost te knjige. To je knjiga otroka in človeka, kraljestvo sanj in sveta in predvsem, kar je glavno in poglobljeno, resnica življenja, brez pretiravanja in prikrivanja, kakor jo gleda vsak otrok s svojimi sanjajočimi očmi.

S peči smo se počasi preselili na mesarjeve klade. Obšel nas je radosten smeh. «Janez je že spet na mesarjevih kladah. Seveda je in čemu bi ne bil?... Zdelo se mi je, da so nam teh klad nevoščljivi stari ljudje, zato ker so prenerodni in prepusti, da bi plezali nanje. Najbrž sem sodil prav.»

Tako pripoveduje Cankar in se zavzema za otroške pravice. In ves razred prikimava in tudi njemu se zdi, da je sodil prav. In potem smo šli v enajsto šolo pod mostom, smejali smo se njenim čudovitim skrivnostim in odkritjem, posebno pa Simčevemu Lojzetu, ki je našel denarnico; res ni bilo nič v nji, denarnica pa je vendarle bila...

In potem kapeljni in tisti pohod na ogromnem zelenem konju... K sreči, da je prišel mimo Jurčev hlapec.

Tako smo čitali. Opazoval sem vtise teh novih razodetij. To je Cankar? Da, to je Cankar.

Takoj po prvih uvodnih besedah si je knjiga osvojila mlada srca in preživeli smo ob nji mnogo krasnih ur, dokler je nismo prečitali do konca. Bil je to poskus, ki se je v polni meri posrečil. Izginilo je iz nas in iz šole vse tisto pusto šolarstvo, dolgočasnost in praznота, ki jo prinašajo s seboj šolske čitanke s svojimi izbranimi berili. Že zavest, da se tega ne bo treba učiti na pamet niti pripovedovati s svojimi besedami, je ustvarila v šoli ono razpoloženje, s katerim sprejema otrok rad vse, kar je lepega, ako se mu podaja v pravi obliki. Naša zahteva je bila samo, da tisti, kdor čita na glas, čita tako lepo, da se bo pokazala lepota Cankarjevega jezika. Vse drugo smo pustili v nemar, nismo niti govorili o posameznih poglavjih, niti razlagali, niti ponavljali. Odprli smo samo srca na stežaj in sprejemali vanje neposredno vse, kar je prihajalo tako naravnost iz Cankarjeve duše. Izginila je tudi vsaka razlika med menoj in teboj, med profesorjem in učencem, vsi smo bili kakor ena sama družina, zbrana v molitvi in tihem premišljevanju z njim, ki nas je vodil na jasne trate svoje večne mladosti. Prišli so trenutki, ko smo se z njim vred zasmejali vsej smešnosti šole in življenja, vsemu tistemu nenaravnemu in zopernemu, kar čutimo vsi tako, kot je čutil on, samo da si tega nikoli ne povemo iz oči v oči. Tako živimo v nekaki laži med seboj. On pa je razkrinkal tudi to stoletno laž in je pokazal pred nami šolo takšno, kakršna je. Pa ni bilo v tem nič pohujšanja. Spomnili smo se na ubogo učiteljico, ki je morala učiti otroke, koliko je ena in ena, in je po predpisih ali po navadi morala govoriti vzorno lep jezik na «I». Ko nam je Cankar pravil o teh prvih trpkih trenutkih v šoli, smo se smejali njegovi otroški preprostosti — a učiteljici se nismo smejali: čutili smo, da je moralo biti tako. Živo je stal pred nami mali Cankar v novi obleki, ki mu je bila veliko preohlapna, kajti oče je bil zanj obrnil in za silo prekrojil obnošeno nedeljsko obleko starejšega brata.

«Grenka je pot do učenosti. S težkim srcem sem se napotil proti šoli, s težkim srcem in plaho slutnjo, kakor se napoti grešnik do hudih sodnikov; brat, ki me je vodil, se mi je zdel, kakor črn birič...» Nekako odleglo nam je, ko smo to čitali. Čutili smo vso bridko resnico teh besedi in vendar smo vedeli, da je vsakemu usojena ta pot. Občutili smo vso krivico, ko je bil zaprt zaradi jabolk in smo si priznali, brez hinavščine, da se v šoli zgodi mnogo takih krivic. Tako nas je zblížala ta čista

izpoved. «Šola je bila moj najhujši sovražnik... Še zdaj sem take misli, da so za zmerom zavržene in izgubljene vse brezštevne ure, ki sem jih zeháje predolgočasil na ogoljeni klopi, pred učiteljem, ki ga nisem maral. Učitelj mu je bil zopern edino le zato, ker je bil učitelj. Če bi se bil pogovarjal z njim doma ali na cesti, bi ga imel najbrž od srca rad. Priskutnost šolska je bila v ozračju, je bila v vzduhu, ki je smrdel po plesnobi, po cmakasti zapovedi «Roke na klop». Sošolci, tudi moji najljubši prijatelji, so se mi zdeli v šoli čisto izpremenjeni, komaj da so prestopili prag, dišali so po plesnobi, v obraz so bili bledikasti, čemerni, hinavski, morda sem bil tako izpremenjen tudi sam. Dobrega tovariša sem imel, ljubeznivega, blagega fanta; ko je stopil iz šole, je raztrgal in razceftral na drobne kosce vse šolske knjige ter jih pomendral v blato...» Tako smo čitali. In to čitamo v šoli — ta protest proti šoli! Ali ni to pohujšanje? Po šoli je šel vesel smeh, ki je kazal, da mladina s polnim srcem pritrjuje Cankarju. Gotovo si mislijo: kako da profesor ne ugovarja. Profesor molči in se smeje. In vsi čutimo, da je vse to res, in želimo, da bi bilo drugače. A kako? Saj ni življenja brez šole. Šola mora biti, a v njej bi moralo biti nekako tako, kakor je zdaj v tem trenutku, ko smo prečitali Cankarjevo odkrito izpoved. Zato se nam zdi, da je v tej knjigi vse tako lepo in resnično, da vsled nje izginja vse tisto, kar je v šoli lažnivega in hinavskega. Vse to deluje nekako očiščujoče in olajšujoče. Dobro se zavedamo, da ne more biti vedno tako, kajti brez šole z vsemi njenimi krivicami in težavami bi ne bilo ne Cankarja, ne «Mojega življenja» in ne nas, ki ga čitamo. Morebiti je vse to zato tako lepo, ker je tako. In ne more biti drugače, ker tako je življenje.

«Pesmi, ki so bile v šolskem berilu, so se mi gnusile vse od kraja do konca... Vsaka šolska pesem je imela na koncu riman repek, ki je bil čisto podoben učiteljevemu kazalcu: 'Roke na klop!' Otroci, o katerih sem bral, so bili sila pobožni in potuhnjeni; če bi takega srečal na cesti, bi ga naklestil nalašč, samo da bi se še malo bolj cemeril. Ko sem bral povest o pridnem Janezku in hudobnem Mihcu, sem bil z vsem srcem za Mihca; bil je fant, Janezek pa mevža. Pesem o mravlji in kobilici mi je bila enkrat za vselej prignusila mravljo; podobna se mi je zdela stari, brezzobi, skopušni teti, ki zaklepa v skrinjo svoje plesnive krajcarje; toda kobilica mi je bila vesel godec, ki prepeva pod božjim solncem, kakor nam je bilo dano in se ne meni prav nič za dolgi učiteljev kazalec...»

Smejali smo se tej odkritosrčni izpovedi in smo čutili, da je bilo tudi v nas tako, pa si nismo upali priznati. In zakaj ne bi priznali? Saj čutimo, da v življenju ni tako, da je bilo to, kar smo čitali, le papirnata laž, s katero so nas hoteli učiti. In zdaj vidimo, da nas Cankar uči čisto drugače: bodi resničen, bōdi to, kar si, bodi človek, in sodi pravično vse okrog sebe.

Tako smo preživljali z njim še enkrat vsa svoja otroška leta in zagledali sami v sebi marsikaj čisto podobnega in enakega, česar prej nismo ne videli ne opazili. Ali pa smo mislili, da gledamo napačno. Zdaj se nam razkrivajo stvari takšne kot so. Prej smo morda mislili, da je vse to brez pomena; zdaj se nam razkriva njih prava vrednost. V njegovi mladosti spoznavamo svojo lastno in pred nami vstaja nešteto na videz brezpomembnih in skoraj pozabljenih dogodkov, ki zdaj naenkrat ožive pred nami in v njih vidimo svoj lastni jaz, kakor da smo stopili pred zrcalo... Spoznavamo zmote in napake in vsak najmanjši komaj zavesten greh se nam pokaže kot črna pega na čistem licu naše mladosti.

Hodili smo z njim po pašnikih in travnikih okoli Vrhnike in sanjali z njim o daljnem svetu. In potem so prišle tiste lepe zgodbe o materi. Kaj ima enakega svetovna literatura? Po šoli je zavladovala tišina, da se je čutilo, kako vse zadržuje dih, da nas ne bi premagal jok. Tu in tam si kdo skrivaj obriše solze. Toda Cankar nas je naučil odkritosti: razumeli bi v tem trenutku vse in nihče bi se ne zasmel, če bi koga premagalo čuvstvo, kajti vsi čutimo lepoto otroške in materinske ljubezni, ki je tako resnično in naravno podana v teh slikah. Vse naše duše se prenové in izkopljejo v tej veliki ljubezni in vsi začutimo z nepremagljivo silo, kaj je v življenju mati. Tu se zresné obrazi tudi tistim, ki so morebiti brezzmiselno poslušali prejšnja poglavja. Po vsaki sliki nastane tih oddih, poln zamišljenosti. «To je lepo, to je res lepo,» se bere z ust, z lic in iz oči. Zavedamo se, da uživamo nekaj krasnega in trenutki se nam zde polni samih najlepših misli. Skoraj nam je žal, ko dočítamo «Njen grob». Hoteli bi poslušati še in še. Toda življenje gre svojo pot, mati je mrtva in s polnim zanimanjem sledimo nadaljnjim njegovim povestim.

Kako čudovito vprašte pred otrokovimi očmi podoba matere pri besedah:

«Žena je devetkrat močnejša od moža, mati pa devetkrat devetdesetkrat. Če bi bil rekel svoji materi, da naj mi za ped odmakne Ljubljanski vrh, zato ker preveč tišči na Močilnik, bi

ga bila najbrže zares premaknila. Bog daje materam čudne uganke. Na primer: Kako bi se pripravilo kosilo za osmero ljudi, če ni groša v hiši in če ne da štacunar niti soli na upanje. Kosilo je na mizi. Skrivnostno gre življenje dalje od dne do dne in se ne ustavi. Štrma in grapava je pot, težek je voz; na vozu sede otroci, osmero jih je; jedó in pijo, smejo se in kriče; mati je vprežena; če bi se odpočila, če bi stopila prepočasi, bi ji švrknilo preko sključenih pleč: «Hej, potegni». Tam kje pod visokim klancem omahne. Omahne in umrje. In še umreti jo je sram; zdi se ji, da je storila krivico tistim, ki so živeli od njenega življenja.»

Kako se zamislimo v čudno neznano resnico, ko čitamo:

«Tudi ko bi človek imel tisto moč in tisti pogum, da bi sam posegel v globočino svojega bitja — do dna bi ne segel, ker dna ni. Prepad se odpira do prepada, brez kraja. Vsaka misel je misel iz večnosti, je hči in mati legijonov...»

«Izpovej se še tako vestno in verno, zmirom ti bo v sreč kljuval grenki očitek, da si bil nekaj sila važnega pozabil povedati; ne le nekaj važnega, temveč celo najvažnejše, tisto poglavitno stvar, zaradi katere edine si se bil napotil k spovedniku.»

«Napiši po vesti in veri, kako si živel, kaj si videl, kaj si mislil in govoril en sam dan. Če hočeš biti tako odkritosrčen, da bi ne povetil oči pred samim Bogom, boš pisal do groba zgodovino tistega enega dne.»

Tu se razodene vse bogastvo, vrednost in neskončnost onega notranjega življenja, ki je bistvo človeka.

Kako se nam zasveti pred očmi kraj naše mladosti, ko začujemo Cankarjev visoki slavospev Vrhniki.

«Čudo božje — Vrhnika, ti gosposko, nedeljsko dekle, kako si daljnolepa. Jaz, ki sem ves tvoj, sem te gledal s široko odprtimi očmi, videl te pa nisem nikoli; še zdaj te gledam, kakor da bi se mi bleščalo, kakor da bile zdaj in zdaj, migljaje in trepetaje zablislil tvoj beli sijaj iz daljine!»

«Vsa pokrajina ob cesti, ki drži z Vrhnike v Ljubljano, je pošuta s spominskim cvetjem, kamorkoli se ozrem. Z mojimi besedami me pozdravljajo zeleni holmi na levi, na desni prepeva moje pesmi prostrani mah. Še vsak kanton kraj ceste je moj prisrčen prijatelj ter mi pripoveduje vesele in žalostne zgodbe.»

Led je prebit. Cankar nam ni več tuj, Cankar nam je znanec in prijatelj; zdi se nam, da poznamo vsega. Česar ne vemo še, bomo spoznali iz drugih njegovih knjig, a zdaj vemo, kakšen je.

Vse drugo pride samo po sebi. Saj se vidi, da je enako lepo, če piše o večernih sencah ali o slamnikih, o firbcu ali o sovi, o sebi ali o drugih, o ljudeh ali o živalih. Vse je čudovito razgrinjanje onega notranjega življenja, ki ga prej nismo opazili in se nam je zdelo neznano in nezanimivo, ker ga nismo poznali. Zdaj pa gledamo vanj z drugačnimi očmi.

To je bil uspeh prvega leta. Drugo leto smo priredili Cankarjevo slavnost in ni bilo treba dajati nikakih navodil. Na vzvišenem mestu je stal Cankarjev kip ves v zelenju. V razredu slavnostna tišina. In govornica je začela s tihim glasom: Dvignil se je romar in je šel preko naše zemlje. Na klanec je stopil in pogledal v svet... Videlo se je, da ga je občutila do dna.

Nato so sledili odlomki iz «Podob in sanj». Zdelo se mi je, da je od «Mojega življenja» do «Podob in sanj» en sam korak.

Tako je ostal od tistih ur, ki smo jih preživljali z njim v «Mojem življenju», neizbrisen spomin. Od takrat ponavljamo to v tretjem razredu vsako leto. In vselej se izvrši tista čudovita izprememba: oči se zagledajo v ono pravo, resnično in lepo življenje mladosti, ki je delež nam vsem, in s Cankarjem vred odkrivamo one naravne, velike in čudne skrivnosti človeške duše, ki so se zdele prej tuje in neznanе, naenkrat pa se pokažejo tako otroško lahke in preproste. Ni bilo sicer več knjig po pet kron, čitali smo torej iz ene knjige na katedru — in tudi zdaj se je videlo, kako vse sledi pisateljevim besedam in kako vse pazi, da se ne izgubi kaka beseda. Ta čudna pozornost me je presenečala. Razlagal sem si jo tako, da je privlačnost misli in besedi tako velika, da si popolnoma osvoji otroška srca in da čutijo vsi čarobno silo tega duševnega sveta, ki se razgrinja pred njimi in v — njih. In vse to je važneje nego sto dolgočasnih beril, iz katerih otrok ne odnese nikakega globokega duševnega vtisa. Tu je začetek novega, lepega, velikega življenja. Opazil sem kmalu, da je po razredu več knjig. Kupili so si jih, kot dragocen spomin na mladost, ki jim bo ostal kot najljubša knjiga.

V zadnjem poglavju «Mojega življenja» pravi Cankar, da je prvotno hotel «ogriniti svoji zgodnji mladosti haljo Pierrotovo». Nameraval ni nič višjega, kakor «prijetno zabavati sebe in še koga drugega poleg». Ker je prav za prav pisal za «Gospodično Cizaro», ki je bil šolski list na liceju, je hotel podati nekaj šaljivih spominov iz mladosti. Šola pa se je tu čudoma izpremenila v veliko resnico.

«Zazdelo se mi je, da imam živega otroka pred seboj, da ga božam po kuštravih laseh, mu gledam v velike svetle oči in go-

vorim po domače z njim. Prvo in poglavitno, kar otrok zahteva od tebe in kar mu moraš dati, pa je spoštovanje. Kadar se ti zdi otroško početje nespametno in brezkoristno, tedaj premisli, da se zdi otroku tvoje početje še mnogo nespametnejše in brezkoristnejše, in otrok se moti malokdaj, večkrat se motiš ti, stavec, ki si že pohujšan in nagnit.» Tako zagovarja Cankar otroka in njegovo mladost. Kajti: «umetnik je tisti otrok, ki poje v gozdu, da bi ne skoprnel od strahu...» — In otrok?

Napisal sem te besede zato, ker je Cankar danes reprezentant naše kulture v svetu in bi ne bilo spodobno, ako bi ga doma ne poznali. Lahko bi bil dal tudi naslov «Več Cankarja v šolo» — toda potem bi bil moral pisati pedagoško razpravo. Učenosti pa Cankar ne prenese. Zato sem podal le nekaj svojih vtisov z željo, da odpremo na najprimernejši način mladini knjigo njegove mladosti in umetnosti. Na ta način ji bo odprta pot v druga njegova dela, ko pride zanje čas. Ni dvoma, da je Cankar najvažnejši problem naše umetnostne in literarne vzgoje v šoli. Kajti njegova umetnost sije danes že tako jasno na razdobju našega narodnega življenja, da moramo v njegovem svitu oblikovati mlade duše in v njem kazati pot do resnice in lepote. Vsi čutimo, da gre z njim pot v bodočnost. In to pot bo hodila mladina. Naj jo hodi z njim.

Fran Albrecht / Iz korespondence Ivana Cankarja

Ta pisma so bila naslovljena Mici Kesslerjevi, takratni učiteljšnici v Ljubljani, s katero se je bil Cankar seznanil ob svojem prihodu z Dunaja leta 1907./08., ko je veliko občeval v Kesslerjevi rodbini v Ljubljani na Bleiweisovi cesti in na Bledu. Sledovi tega občevanja so — umetniško predelani seveda — najbolj vidni v «Novem življenju», ki ga pošilja v teh pismih svoji znanki. Isti osebi je posvečena tudi zbirka novel «Za križcem» / zaključnim sonetom «Vam, Mici, te povesti o trpljenju...»

V literarnem oziru so pisma zanimiva predvsem zaradi «Pohujšanja v dolini šentflorjanski», o katerem govori pisatelj v teh pismih, in pa zaradi poročila o snovanju «Konkurza», delu, ki ga pisatelj ni dovršil.

Ta korespondenca, žal, ni objavljena popolna. Tudi ni mogoče določiti točnih datumov, ker Cankar razen enega pisem ni datiral, kuverte pa niso ohranjene. Po vsej priliki sodijo pisma v zadnje mesece 1908. in začetne 1909.

1.

Cenjena gospodična Mici! — Če sem Vam pisal zvečer, sem zjutraj pismo raztrgal; zdaj Vam pišem pod noč in bom pismo odposlal. Pa če so neumnosti v njem, naj bodo! — Vse to je taka reč, kakor da sem petošolec — in Bóga mi, veliko petošolskega je ostalo v meni! — Samo čudno je, da se ta lepa sentimentalnost tako počasi in mirno izpreminja v žalostno grozoto. — Če bi misli na Vas ne bilo — rajši ne življenja; še celó ne t é g a življenja! T á k o je namreč, da bi Vi sami obstrmeli in bi rekli, da prenesem veliko. Pa kaj bi o tem! — Samo še toliko: morda bom čez mesec dní v Parizu, ali pa v obljubljeni deželi. Tukaj ne! — Včeraj sem dobil tiskane pole «Novega življenja». Tiskarna je stvar popolnoma pokvarila; najhujše pomote bom v Vašem izvodu popravil sam; ampak pomote je delal tudi «urednik», cenjeni gospod dr. Ilešič, ta filistejec vseh filistejcev. — Že čez teden dní, mislim, da bom poslal svojo komedijo Schwentnerju. O žalost! Mnogo slabša je, nego sem upal; kar nič je nisem vesel. Tudi Vas sem mislil opisati — pa me je zdaj sram! Kako bi? Svoje čustvo poznam, Vaše oči, Vaš obraz, Vaše kretnje — toda Vaših besed sem slišal komaj sto; in komaj boječ slutim, kaj je v Vašem srcu. Zato bo tisti obraz premalo živ. Saj je vseeno! —

Tisti tekst za «Konkurz» s Smrekarjevimi karikaturami sem tako prevrgel, da ni več ták, kakor sem Vam pripovedoval. Bodi pa še nad tem delom Vaš veseli smehljaj! Globoko iz dna sem vzel tragiko našega slovenskega življenja — smešnost sem pa kar izpustil. Nalašč — če zna kdo «vice» izbijati, še ni znamenje, da je umetnik! —

Saj je prav, da je konec papirja — Bog vedi, kaj bi Vam še povedal! —

Od srea pozdravljeni!

Ivan Cankar.

2.

Cenjena gospodična Mici! —

Vsak večer Vam pišem: ali zjutraj, ko bi bilo treba pismo oddati, ga raztrgam; vsaka beseda se mi zdi nespametna in otročja. Če bi razložil vse, kakor je, kakor mislim, delam in živim, bi bilo pismo dolgočasno in neveselo in bi Vas nič ne zanimalo. In če bi Vam pisal veselo, bi me bilo skoraj sram, da bi hlinil humor, ki ga ní. — Najbolj me jezí, da je ta siva in težka štimunga zdaj tudi na mojih delih; iz nameravane komedije je postala popolna in grenka tragedija; in «Konkurz», kolikor je

napisanega, ima humorja toliko, kolikor mrtev les življenja. Vidim, da se bom moral kmalu kako odločiti — v tej puščobi bi duševno in nazadnje še telesno okamenčl. Pa tudi to je: ni prav, če je človek ves dan in vso noč sam s svojimi mislimi; kakor pijavke se naposled zagrižejo v dušo in srce. — No, glejte, takoj je spet tukaj ta ljubezniva, grenkopusta melodija! — Moja želja, da bi bil že februarja v Parizu, se bo najbrž izpolnila. Da bi se! — Ne vem, če ste že čisto pozabili na mojo prošnjo in na svojo obljubo. Ampak prav resnično: napravili bi mi najlepši praznik in veliko veselje, če bi mi poslali svojo sliko. Ako tega ne storite, mi ne ostane drugega, nego da pozovem Smrekarja, da Vas večkrat poséti in da Vas nariše zame. Pa makár če Vas karikira! — Jutri pride na Dunaj moj brat iz Sarajeva; prav vesel sem ga, saj že dolgo nisem govoril z nobenim poštenim človekom. — Oh, ko bi Vi vedeli, kako se trudim, da bi Vam pisal mirno in «dostojno» — smilil bi se Vam! Tak občutek imam, da bi se smejali vsaki besedi, ki bi bila bolj gorka in odkritosrčna, nego se spodobi za manirne ljudi. Sploh, zdaj ko je moje edino opravilo misliti, misliti, misliti — se mi mnogokrat zazdí, da imate veliko vzroka in pravice, smejati se! To sem časih natihem in mimogrede že v Ljubljani zaslutil; ampak tam sem živel bolj glasno in tudi preblizu ste mi bili. Zdaj pa me časih nenadoma in čisto jasno obide ta misel in prav tako mi je, kakor da bi me kdo udaril v obraz. — Ah, pa kaj vse te neumnosti! Bojim se, da tudi nočoj ne bom napisal pametnega pisma. — Če pišem novelo ali dramo, gre peró kar samo, zato ker gredó misli svobodno in brez strahu po svoji poti. Komaj se napravim, da bi Vam pisal, pa sedím pred papirjem kakor kmečki župan in kakor da še nikoli nisem držal peresa v roki. Stavki gredó nerodno in počasi in ves moj takó «slavni» slog je v franžah. Saj prav dobro vem, kaj in kakó bi Vam najrajši pisal — ali beseda neče; strah me je, da bi mi sploh ne odgovorili in da bi se hudovali name. Če se zgodi, da pojdem v Pariz, Vam bom od tam bolj odkrito in bolj naravnost pisal. Vem namreč, da si bom tam takóle mislil: «Zdaj sem daleč, zdaj lahko govorím, kar se mi zdí — saj mi nihče nič ne more!» To bo sicer silno otročje, ampak prav bo! — Komedije ne bom še kmalu dovršil; kar nič več me ne veseli. Škoda, da niste tukaj ali da ni mene doli; pokazal bi Vam, kar je napisanega, da bi povedali, če je kaj prida. Bojim se, da ne bo zanič! --

Draga gospodična, prosim Vas, nikar tako ne varčujte s papirjem ali pa si kupite večji format — in pišite mi o sebi in o življenju v Ljubljani. Verjemite mi, da sem Vam hvaležen za

vsako besedo in da mi je edino lep dan tisti, kadar pride pozdrav od Vas. — In gospodični Ani povejte, da «ne pozná niti najprimitivnejših oblik družabnega občevanja»; cel kup kart sem ji poslal, ona pa niti ene! Lepa reč! —

Prav pristrčno Vas pozdravlja

Ivan Cankar.

5.

Cenjena gospodična Mici! —

Zadnjič sem šel v rotovško klet praznovat drugi akt svoje komedije; praznoval sem na to sorto, da sem popil dvoje steklenic ljutomerske starine; zraven pa sem gradil tretji akt in zdí se mi, da sem ga dobro zgradil. — Pošiljam Vam «Novo življenje»; ampak vezava je zanič, ker se ta knjigovezni rokovnjač ni ravnal po mojem ukazu, da naj nikakega naslova ne tiska, posebno zlatega ne. Človek obrača, tepec obrne! Pa saj Vam pošiljam knjigo zarad vsebine, ne zarad vezave! — Kar se «opisavanja» tiče, se nikar nič ne bojte. Prav v tej noveli sem Vas hotel opisati, pa bi se zdaj najrajši zjokal od sramú. Od začetka imate sive oči, nekaj strani dalje so že sivorjave in nato polagoma zmirom bolj črne. Tudi frizura ne štima, — najmanj pa besede in misli. Po takem famoznem opisu bi Vas lastna mati ne spoznala! Če bi se mi z vsemi ljudmi tako godilo, bi bilo kmalu konec moje gloriije. Ali stvar je taka: Zofko Kvedrovo, ki je ne maram, bi zdajle takoj lahko narisal; z Vašim obrazom pa bi se ukvarjal do noči in bi nazadnje napravil nekaj takega, da bi ne bilo ne le Vam nič podobno, temveč sploh ne krščenemu človeku. Vzrok, mislim, da je tá: če mi je kdo resnično ljub, sem mu tako blizu z najboljšim svojim bistvom, da sem kakor del njega in da ga morem torej tako malo razločno soditi, kakor sam sebe. Tako bo pač! — Spominjam se dobro, da še kot odrasel človek nisem imel prav nobenega pojma, kakšen je moj obraz. Hudoben tovariš mi je nekoč rekel, da imam «strašno čuden» nos; in tistega nosa me je bilo dolgo časa sram, še na Dunaju. Sedel sem nekoč pri brivcu in sem gledal v zrcalo; tam sem videl drugo zrcalo z nasprotné stene in v njem glavo od zadaj — čudno glavo; rogal sem se ji, ker je bila tako ozka in ker so bila ušesa silno dolga. Pa je bila moja glava! — Kakor bi Vas ne mogel pravilno in po pravici narisati, tako bom v tej komediji zgrešil tudi sebe. Vzeti sem si hotel junaka iz ogledala, ampak bojim se, da bo vsem drugim bolj podoben nego meni. In še to je slabo; zato, da bi kdo ne rekel: glejte, idealiziral se je, — sem napravil junaka nadvse zopernega in zaničevanja vrednega; puhlega čvekača, ki

se smatra sam za strašno duhovitega in blagega, pa je nečimern sebičnež in drugega nič. Če ga vsaj nekoliko ne ublažim, bo z njim samim tudi komedija nesimpatična; in to ne sme biti! — Moj Bog, iz ene same Vaše opombe sem napravil cele litanije! — Moja volja se je malo zvedrila; tudi zato, ker je odlegel glavobol, ki me je mučil na Dunaju od prvega dné. Neprijetno je delati, če je kovačnica v glavi in strah v srcu. Zdaj bo boljše! — Dunaj ima vrhan ducat gledališč, pa nikjer ni nič posebnega. Tudi umetniške razstave so jako plitke in puhle. To je res precèj površno mesto: življenje «Hetz», umetnost «Gschnas»! Edino, na kar se Dunaj res razume, je dekorativnost, zunanja ljubeznivost; in to ga karakterizira! — — Zdaj Vas pa gotovo že dolgočasim! Torej zbogom za nocoj! — Prav lepo pozdravite vse! Dano — če se nanjo spomnim, na njen pogled in na korajžno kretnjo, se spomnim vselej tudi na Luthrovo: «Hier steh' ich, ich kann nicht anders!» — Privoščil bi jo Gaspariju — ona bi ga že spodobnosti naučila, kar bi bilo zelo potrebno. — In Miro pozdravite — kako visoko pa so še zlezle njene obrvi, ko je sneg lovila? Ona gleda kakor da se neprestano čudi — le pogledajte jo! — Melitto pa pozdravite! — — — — —

Najbolj vesel bom, kadar vas vse skupaj spet enkrat vidim. Zdaj bom vsaj vedel, koliko je vredno, če je človek eno uro med poštenimi ljudmi! —

Prisrčno Vas pozdravlja udani

Ivan Cankar.

4.

Cenjena gospodična Mici! —

Kaj počnete v Ljubljani, kako se Vam godi in kakšni ste? Tako me pa res še nikoli ni zagrabila domovina za dušo in srce — brez nehanja mislim nanjo in na vse tiste krasne ljudi, ki živé tam doli. Najrajši bi Vam vsak dan poslal pozdrav, ampak spodobno bi ne bilo in Vi bi se naveličali. — Zdaj ne pojdem v Pariz, temveč v Sarajevo. Povabil me je tja «za par mesecev» bosenski nadškof dr. Stadler, ki je bil do včeraj tukaj. Sicer bo nekoliko smešno, da bom škofov gost, todá upam, da se ne bom nič pohujšal. Dobro bo to, da bom nekaj časa čisto mirno živel in čisto mirno delal. Nalóg imam toliko pred seboj, da sam ne vem, kam z njimi; na Dunaju bi jih prav gotovo nikoli ne izvršil. Mislim, da se odpeljem že čez štirinajst dní. — V Ljubljani so menda vsi moji prijatelji in znanci storili žalostno smrt. Naj v miru počivajo — nihče se ne oglasi! Za Levstika mi je žal; blag človek je bil; in da bi za gotovo vedel, kakšen konec je vzel, bi

mu napisal lep nekrolog. — Toda: če se bolj in večkrat spominjam na vas vse, nego vi name, je to le žalostno znamenje, da sem več prejel, nego sem sám dal. To ni moja krivda. Jaz na noben način nisem najslabši človek na svetu; in če sem slabši od vas, je to le dokaz, da ste vi boljši od vseh drugih. — Bog vzemi komplimentsko logiko! — Pred nekaj dnevi sem se seznanil s pesnico Natašo (Ljudmila Poljanec); debela dama je. — Iz Bregenca mi piše Zupančič, da se mu prav dobro godí in da se je pismeno sprijaznil s Schwentnerjem. Škandalozna izdaja njegovih pesmi ga je dobro izučila. — To so vse novice, ki jih more sporočiti zgrevan puščavnik. — Če je še kateri od mojih znancev in znank pri življenju, izročite mu, prosim, moj pozdrav; a najlepšega sprejmite záse!. —

Ivan Cankar.

5.

Cenjena gospodična!

Popolnoma nejasno mi je, kaj sem Vam storil, kako in kedaj sem Vas razžalil. Premislil sem vse, kar sem Vam pisal (kolikor sem se mogel še spominjati), pa nisem našel ničesar, kar bi Vas bilo moglo po pravici žaliti. Prosim Vas, sporočite mi vsaj v par besedah, kaj se je zgodilo, da mi odrekate pozdrav, ki sem ga zdaj bolj želján, kakor kdaj koli.

Najlepše Vas pozdravlja

Ivan Cankar.

6. II. 1909.

6.

Tam doli je morda že pomlad,
tam doli je mladost! —
Kaj je spomin samotnemu? Jad.
Pomlad je stareu bridkost. —

[Razglednica: Wien 65 — 4. V. 09. — Velecenjena gospodična Mici Kessler — Laibach — Bleiweisova cesta 4/II.]

Gustav Strniša / V polju

V zatonu zarje sredi njiv stojim:	Reže poljano črni križ:
pred menoj Kristus visi,	v brazde bolí
rdeči križ krvaví,	tajne vzdihne prinaša piš —
senca njegova na štiri strani	
čez razore valoví —	Ko zora prisveti izza gora,
Starka-poljana je križana:	poljana odrešena se nasmehlja,
klasje ječi,	mrak izgine;
drevje ihti,	le rosa na cvetju lesketa —
povsod mračna žalost leži —	biserna solza bolečine — — —

France Bevk / Beg pred senco

(Nadaljevanje)

Drugi del.

V toplem, jesenskem dnevu, ko je sijala čez zemljo jasnina brez mej, sem stopil v vas Orešje, kjer sem dobil prvo službo. — Vas je ležala sredi pobočja stožčastega hriba, na peščenem obronku in gledala strmo predse v dolino in v nasprotno stran visoke planote, na kateri se je blestela druga vas. Vse naokoli ni bilo hiš ne vasi. Travniki, pašniki, borne njive in gozdovi. Z grmovjem porasla gmajna in prepadi, v dnu teh prepadov polzeča in v tolmune se nabirajoča voda usiha-jočih potokov.

Pod vasjo je bila zemlja ilovnata; v deževnih dneh se je vlekla v dolino, kakor da hoče izpodkopati vas in goro. Velike razpoke so zijale v zemljo, poti so izginile, človeška noga se je vdiralala.

Hiše, ki so stale na obronku, so imele vse leto solnce; hiše za obronkom so črnele v senci. Raztresene so se vlekle ob neskončnem klancu in tožno zijale predse.

Ljudje so poznali poleti trdo delo, kose in sekiro, pozimi žganje in sani. Kakor tovarne živali so hodili po klancih, redek nasmeh je izhajal iz pijače ali iz erotike, če se je porodil.

V kroniki ustnega izročila je bilo zapisanih brez števila nesreč in hudodelstev; zakrnela telesa otrok so pričala za grehe staršev. V vasi ni bilo ne gostilne ne prodajalne ne pošte ne orožnikov; vikar in učitelj sta bila edina, pred katerima se je povetil pogled in sta se pojavila strah in spoštovanje.

Name vas ni naredila strašnega vtisa. Radi jasnega dne in moje židane volje, s katero sem zapuščal mesto in svojo preteklost ter stopil v novo življenje. Ljudje so se mi zdeli prijazni; radovedni so vstajali od dela in odzdravljali. Vsakemu sem ponudil besedo.

Vikar je bil zajeten človek, njegova dobrodušnost se mi je prikupila prvi hip. Njegov ženski glas, ki se ni prilegal njegovemu telesu, mi je opisal vaščane, njih hibe in dobre lastnosti.

«Verjemite mi,» je dejal, «da niso nič slabši, nego drugi ljudje. Še bolj naravni so. Sodili vas bodo, zato pazite.»

To me je tešilo. Smehljal sem se in v smehljanju, ki mu sam nisem vedel pomena, sem vprašal:

«Kje bom stanoval?»

«Dva,» je dejal vikar, «vas čakata. Če ostanete pri enem, bo zameril drugi. To je neizogibno.»

Končno mi je podal roko: «Če hočete, prihajajte k meni na kosilo. Sicer umrjete lakote. Upam, da ostaneva dobra prijatelja.»

Poiskal sem stanovanje. — Zameril sem se tistemu, ki je imel slabšo sobo z okni na gnojišče.

Moja soba je bila v skoraj novi hiši, svetla, zračna, s šestimi okni, z razgledom na vas, na vso dolino in na gorsko planoto na drugi strani. Črnobradi gospodar ciganske vnanjosti in njegova histerična žena sta bila prijazna in vesela, da sem ostal pri njih; obkladala sta me z vsemi mogočimi znaki naklonjenosti.

Soba je bila v tej samotni vasi vse, kar sem imel. Postelja, par slik, miza, stol in moj kovčeg. Poleg vsega obilica luči in zraka, ki je prihajal skozi vsa okna in me polnil z radostjo.

Kadarkoli sem bil prost, sem sedel k oknu, bral in gledal čez drevje vrtov v temne bregove, ki so se spenjali po obeh straneh doline. Moja duša je bila lahka, kakor da sem vrgel neznano breme raz nje. Velik križ čez preteklost je bil storjen, novo srce je plalo v mojih prsih.

V zadnjih dneh mojega bivanja v mestu je življenje ubilo vso poezijo v meni. Môra, ki sem jo občutil nad seboj, je popustila. Čuvstvo se je prebudilo in sililo v izraz, ki sem ga iskal in se radoval slednje napisane besede kot dete. Počasi sem vstajal v tihoti sam iz sebe, kakor da vstajam iz groba.

*

Vezi s preteklostjo nisem mogel docela prekiniti. V samotne dni mojega novega zdravja, ki je nastalo, so se mi kopičila pisma v predalu. Pisma gospe Fani, popisana s širokimi črkami, ki so izražala brezplodno hrepenenje in pričala, da ji je težje, ko me ne vidi in spozna, da se je končno vse pretrgalo med menoj in njo. Lojzina pisma, popisana z ležečimi črkami na dišečem papirju, porošena z upi in ljubeznijo. Ta pisma sem sprejemal slednji drugi dan.

Lojzi sem odgovarjal redko, gospe nikoli. Njene tožbe o brezplodnem hrepenenju, pobrane iz knjig in stisnjene v nezmisel, so se mi gabile. Nisem se mogel otresti. Njena senca je segala čez venec gora in sijala v breg in v mojo sobo, v moje mirne ure in v moje sanje. Neprečitana pisma sem metal na vogal mize, posušeni, med popisane liste stisnjeni nagelji so ginili v njih.

Iz pajčolana redkih vrstic je prosevala tiha mržnja do Lojze. Ni je mogla pozabiti. Kakor da je ona kriva razmerja, ki je zavladovalo med menoj in njo.

Očito mi je omenila celo Tončko, da bi me izvabila od Lojze. Pisala mi je drugi roki narekovana pisma, ki so nosila Tončkin podpis. Bila je obupna borba zame, iskala je vse oblike, da bi me spet pridobila. Le eno je čutila. Da sama ni dosti močna, da bi me nadvladala, zato je nastavljala druge osebe. Igra. — V nešteti besedah je pljuvala na zakon, da bi me odvrnila od njega. Kakor da sluti, da hrepenim po njem.

Vsaka beseda brez učinka. Sovrašstvo sem mrzil; peljalo me je Lojzi v naročje. Za njo se je podiral zadnji most.

Kakor blazna me je ob dnevih, ko je vedela, da sem prost, iskala po kolodvorih. Jaz pa sem prihajal nenadoma in tiho, odhajal sem na isti način.

Vselej me je pričakovala Lojza, ki sem jo poznal že od daleč. Ovratnik suknje je imela zavihan na obraz, kakor da jo mrazi, izza njega je gledalo dvoje oči. Kadar sem ji stopil nasproti, sem se zdel kakor dete proti nji.

Moja roka je bila nežnejša in je vtonila v njeni. Zdela se mi je vitkejša, njen obraz se je postaral. Kakor da je vsa zaskrbljena, se mi je zdelo; težko sva našla besedo.

Najin pogovor je vseboval vse polno majhnih ženskih skrbi od nogavic na nogah do las na glavi, a ljubezni malo. Čutil sem, da najglavnejše čaka in ne more z ustnic.

V dolgem drevoredu sva postala v senci dreves. Pa je dejala: «Kaj misliš, da bi se poročila?»

Mnogokrat sem že izustil to besedo in ni mi bila nova. To pot pa mi je zvenela tako tuje, da se ji nisem mogel načuditi. Ko sem brozgal po blatu mestnega življenja, se mi je zdel zakon rešitev. Kadarkoli je segla do mene zlovešča senca demona iz preteklosti, sem čutil, da mu morem uteči le z zakonitim spolnim razmerjem lo izbrane ženske, ki bo nosila moje ime. V samoti se je tu pa tam porodila ta želja.

Zdaj pa sem gledal. Odkod je prišla ta beseda? Duša se je olajšala, ubežal sem tragedijam in se zaklenil v svojo sobo na pobočju hriba. Do mene moreta samo solnce in zrak, nihče drugi.

Lojza je videla odlašanje v mojih očeh in je trepetala, kot da ji je padlo nekaj dragocenega iz rok in se razbilo.

«Kaj ti je?» se je nagnila k meni kakor k detetu. «Ali si truden?»

«Ne,» sem dejal.

Požrla je težko misel, ki ji je zatikala grlo, nato je dejala z muko in skoraj s solzo v očeh:

«Ti imaš drugo dekle?»

Zanikal sem. To vprašanje me je po nepotrebnem skoro razžalilo, da se je Lojza zavzela in preplašila. «Kje imam drugo dekle?» sem iskal v njenih očeh, ki so se svetile v svitu občestne svetiljke in tonile v mrak kostanjev. Pomislil sem. V duhu sem videl otroški obraz mladega dekleta. Sestra moje gospodinje je bila. Njene oči so me skrito pogledovale izmed prstov, jaz sem jo nagovarjal.

— Kako vam je ime, metuljček?

— Lizika — je bil njen odgovor kratek, krajši kot je bilo mogoče.

— Čemu se sramujete?

— Saj se ne sramujem.

Na tem obrazu je obvisel moj pogled. Slednji dan se je oko odpočilo, sito otrok in kmečkih obrazov z enoličnimi zarezi in v čela. Poželel si je nisem niti za senco tihe misli ne. Da bi jo vzela za ženo, bi se mi zdelo blazno. Med menoj in njo je zijal prepad misli in čuvstvovanja. Jaz pa sem se iz pesniških knjig navzel laži o harmoniji duše... Tudi ob Lojzi so vstajali ob trenutkih, ko sem bil posebno strog sam s seboj, pomisleki.

Lojza je videla mojo nejevoljo, ki jo je povzročila s svojim vprašanjem, in se mi je polaskala z roko in ustnicami:

«Ko se pa bojim zate.»

«Ne boj se!» sem dejal.

Ob svetiljki me je pogledala v dno oči in dejala: «Tebi se je nekaj zgodilo.»

Od nekdanj sovražim natolcevanje, četudi je utemeljeno. Kakor da mi hočejo pogledati za zastor duše in še globlje, kamor niti sam ne dosežem.

In kakor da hočem ubežati jedru bistva, sem potegnil iz spomina zarjavelo misel in ji jo vrgel pod noge. Morda nisem lagal. Morda je bilo tudi na tem mnogo. Toda vse ni bilo.

Iz dna samotnega razmišljanja v hribih sem zbral iz kosov njenih besed in raznih okoliščin njeno razbito sliko. Vendar se mi je rušila pred rokami. Logika si je ugovarjala. Videl sem, da mi ni razodela vsega.

Začudila se je mojim besedam, kakor da je mislila, da je z njeno preteklostjo že vse opravljeno pred menoj. Njena glava je klonila in zasmilila se mi je v tem trenutku.

Del sem roko krog njenega pasu in dejal: «Če hočeš biti moja žena, moraš povedati vse... vse... Premislil bom in zavrgel. Tam se prične novo življenje.»

Te besede niso bile niti modrost niti dobrota, iz samoljubja so gorele.

Lojza pa je nagnila glavo še niže, skoro na prsi mi jo je pritisnila. «Saj nisem mogla povedati vsega... Nisem hotela zatajiti.»

To vest sem sprejel modro in brez razburjanja, že zato, da olajšam njeno boleost tega trenutka. In vendar bi bil moral prvi poklekniti pred njo jaz in se ji razodeti.

«Kdaj mi poveš?»

«Prihodnjič...»

Tudi jaz nisem maral, da bi se mi bila razodela ta večer. Pretežko mi je bilo. Šla sva počasi skozi drevored in stopila v razsvetljene mestne ulice...

*

Nedeljski predpoldan je sijal v polnem žaru, ko sem srečal na ulici gospo Fani. Bleda in prepadla se je začudila nad menoj in skoro pozabila na pozdrav.

«Kdaj ste prišli?»

«Sinoči.»

Pomislila je, kakor da v gnevu razmišlja, ali naj mi zastavi še nadaljnje boleče vprašanje ali ne.

«Kje ste bili sinoči?»

«Z gospodično Lojzo.»

Gledal sem odkrito, govoril sem naravnost. Bal sem se katastrofe, zakaj obraz ji je pobledele še bolj. Vendar je vzdržala.

«Kje ste spali?»

«V hotelu.»

Še eno vprašanje ji je lebdelo na ustnicah. Ni ga izrekla. Počasi, kakor iz narejene grenkosti, je pristavila:

«Čemu ne pridete k nam? Ali smo preniški za vas?»

Molčal sem; na te besede ni bilo mogoče odgovoriti. Šla sva po ulici proti kolodvoru. Iz globoke žalosti in nejevolje je prišla beseda:

«Pa saj se ne mislite poročiti?»

Mislila je na Lojzo.

Skomizgnil sem z rameni, da se izognem vsemu in dejal:
«Ne vem.»

«V prvo žensko, ki jo vidite, se zaljubite.»

S to besedo ni lagala.

*

Kadarkoli sem razmišljal sam nad seboj, nisem prišel do konca. Zdel sem se sam sebi revež, ki ne občuti svoje revščine in ne razmišlja o nji. V tem oziru sem bil jaz še revnejši, ker sem razmišljal sam nad seboj.

Izgubil sem tla pod nogami. Sodbo o tem, kaj je prav in dobro.

Od tistega večera, ko je v drevoredu, ki pelje proti pokopališču, nastala v meni komaj vidna iskra o Lojzini mračni preteklosti, me je jahala kot vedomec. Naraščala je kakor otekline, majhna se je razlezla v ogromno veličino, da sem ječal pod mislijo.

Med besedo sem pogledal skozi okno in zastal — otroci so me gledali. Neznane grozote so bile naslikane na obzorju.

Komaj sem čakal trenutka, ki mi vse razjasni...

(Dalje prihodnjič.)

Srečko Kosovel / Prerojenje

Sam, sam, sam moram biti,
vsako telo neprozorno v prozornost preliti
in zvoki klavirja bodo potem
mogoče le zimske zvezde mojim očem.

Sam, sam, sam moram biti,
da pozabim misliti in govoriti
in da občutim v sebi le eno veličast
vesoljstva tihega: Rast.

Sam, sam, sam moram biti,
vse, kar je prikrito bilo, vse moram odkriti,
ne s svojo mislijo, s svojim molčanjem
kakor z molitvijo pred najsvetejšim iskanjem.

Sam, sam, sam moram biti,
v večnosti sebe in v sebi večnost odkriti,
svoje prozorne peroti v brezdaljo razpeti
in mir iz onstranske pokrajine vase ujeti.

KNJIŽEVNA POROČILA

SLOVENSKA DELA

Ivan Pregelj: *Kamposteljski romarji*. V Ljubljani 1925. Jugoslovanska knjigarna. Str. 65. Din 10.—

Odkar je «dushelni stiskaviz» Eger dal na svetlobo Devovo «prepevno prežo» ali opereto *Belin* z Zupanovo glasbo, bo v kratkem poldrugo stoletje. A kako malo izvernih besedil za pevske igre je dosihdob nastalo v nas! Pregelj je tu priskočil na pomoč z libretom za Sattnerjevo opero *Tajdo*. V nebitveno izpremenjeni obliki pa leži delce pred mano kot gledališka igra s pevsкими vložki. Ta trodejanka se vrši v poznem srednjem veku najprej na slovensko-hrvatskem obrežju, potlej na krovu ladje Santa Fé in naposled pred svetiščem v Kampostelju, znanem iz Prešernovega soneta Matevžu Langusu. Med slovenskimi romarji vidiš mladega Osojskega graščaka, ki je v logarja preoblečen iz ljubosumnosti s sekiro ubil sinu gospoda Visoškega. Ta je radi kletvin oslepel in potuje s hčerjo na špansko, da bi mu Najvišji vrnil pogled. Spotoma navalé razbojnik na brod in «nemi» neznanec (ubijalec Osojski, že spokorjen) s sekiro reši Visoško Tajdo kakor ostalo družino, pri čemer sam izgubi življenje. Slepí stavec dobí pri Sv. Jakobu zopet svoj vid in melodramatska zgodba se spravlljivo završi z dvojno poroko, kakor pritiče «pesniku ljubezni».

Za skopo odmerjeni obseg je dejanja na prebitek, značaji so pa bolj ohlapno načrtani, nekako po načinu, ki ga je gojila *commedia dell'arte*, puščajoč interpretu precej svobode v oblikovanju svoje vloge. Glavna vzmet pri gibanju dogodkov pa je — čudež, božja roka, in prav trdi Frank Wollman o pesniku, da je «libretto ... zústalo v kruhu jeho náboženské exaltovanosti» (Slovinske drama, 259). Osojski mutec, junaški kakor romantični *Cyrano de Bergerac*, se vam bo zdel tudi pretirano podjeten, ko domala sam prežene gusarje s palube. Mistično, nadčutno osnovo, ki ne more pospeševati zanimanja za umotvor, vam vendar pomaga pozabiti pestrota tipov, od katerih je dobroživi Jurij posebno uspel:

Mati: Ta Jurij je videti goden ptič.

Stavec: Skolar pač, vesel, a pobožen nič.

Po svoje, sem čul, da hvali Boga,
moli malo, a pije za dva (11).

Jurij: In če je svetosti dar radost,
ne tí, jaz božjo imam modrost (19).

Bolj robot in strog — umej mu ime — je priletni magister Severus, kadar se huduje na lepi spol:

Naj ženska molči, apostol uči.
Zaradi ženske trpimo vsi,
zaradi vaše in Evine sle.
Nemarnost, babe, je vaše ime!

Pregljev stih je gladek in zvočen, a ponekod zableste reminiscence, n. pr. Zupančič: Kot ptičke siničke nas je v polje vsejal (55) ali krilatica sv. Remigija: blagoslovi, kar si klel (57). Nekateri stiki delajo silo splošni izreki, prav bi bilo: poljé (5), svoját (7), deklè, v temi (15), zarja mu cvetè v obraz in drugf. Izraz, malce starinsko zastrt in mestoma tvoren, vidoma stremi za čistoto:

po geslu Filareta Chaslesa o boljšem pisatelju, ki bodi v jeziku staroverec in obenem novotar! Ob kratkem: avtor «Bogovca» sicer ni prekosil samega sebe, a dal je podeželskim odrom izviren tekst, ki se sme meriti z mnogimi ljudskimi igrami. *A. Debeljak.*

Dragotin Kette: Naši dijaki. Burka v dveh dejanjih. Kot literarno-historičen prispevek objavil ob pesnikovi petdesetletnici dr. Pavel Strmšek. V Mariboru 1926. Založila knjigarna V. Weigl v Mariboru. Str. 50.

Kmet pride obiskat sina v mesto, pa ga ne najde doma. Sostanovalci študenti izvajajo možanca v gostilno, češ, da mu dadó za pijačo. Tu se pojavita še Lah in čevljar. Mladi navihanci izzovejo med njima prepir, a med pretepom se skrivaj izmuznejo, tako da morajo ostali gostje plačati zapitek... Takšno je ogrodje umotvorčka, ki je nekam zastarel: nerodnega hribovca v prestolnici nam je poslej bolje predstavil R. Murnik v Matajevem Matiji. Tudi srednješolsko pijansko ozračje se nam vidi danes anahronizem. Vendar bo skromni slovstveno-zgodovinski donesek dobro došel ljubiteljem prerano umrlega Notranjca, ki ima v onostranstvu izredno dosti slovanskih mladih vrstnikov, naštetih v Kušarjevi antologiji «Poeti jugoslavi». Izurjen mladinski oder utegne doseči nekaj uspeha s to položajno komiko, prepleteno z besednimi dovtipi. Dvodejanka z zgolj moškimi vlogami je namreč po vsem videzu namenjena dijaškim pozornicam. Umevno je, da Kette v tem nagličnem poskusu še davno ni dosegel svoje ostale proze, toliko manj pa svojih sonetov. Jezik bi se bil brez kvare prilagodil sedanjemu pravopisu. *A. Debeljak.*

Fr. Jaklič: V graščinskem jarmu. Povest. Slovenskih Večernic 78. zvezek. Izdala in založila Družba sv. Mohorja. Prevalje 1925.

Povest starih večerniških tradicij, ki je v njih besedi in sestavi našemu «preprestemu» narodu pisala poučne, včasih dokaj kremenite, često pa preveč solzave, nekam psevdoromantično zabarvane ljudske zgodbe mohorjanska pisateljska družina: Cigler, žalski, Zakrajšek, Slemenik, Milovršnik, Malograjski, Kostanjevec in še drugi.

Pričujoča pripoved govori o izanskih kmetih, ki so pred osvobodilno marčno revolucijo trpeli «v graščinskem jarmu», to se pravi, pod okrutnim bičem marsikaterega izmed našemu življu docela tujih grajskih oskrbnikov, pisarjev, nadlogarjev (od nadloga!) in logarjev. Jaklič jo je zabeležil, kot to sam obširneje izpoveduje v naslovljenem uvodu «Ižanci gredo», ki ga je šele ob priliki neke polemike s Fr. Govekarjem (zaradi njegovega deda Alojzija Minattija, glej «Jutro» 14. marca 1926.) v podlistku prinesel «Slovenec» (21. marca i. l.), po pripovedovanju starejših ondotnih ljudi, katerim so pred mnogimi leti očitvidci pravili o dogodkih, in po farni kroniki župnika Janeza iz Škocijana. Zgodovinsko ta povest ni točna. Tudi geografskim podatkom (opisom krajev i. dr.) bi mogli ugovarjati. Avtor se je pristransko postavil ob bok zatiranih kmetov, opisujoč vse, kar je z graščino le v rahlih zvezah, z zelo ostrimi potezami, v črnkastih barvah. Kje bi sicer dobil snovi za zapletek zgodbe, ki temelji na gotovo pretiranem nasprotju med lučjo in temo in je mestoma le v historično prebarvano ozadje postavljena povest o dobrem Jakcu in hudobnem Milcu.

Pripoved je tendenčna, to Fr. Jaklič sam priznava: «Vprav v današnjih časih je treba takih povesti, ki naj kažejo trpljenje, šikane in suženjstvo našega kmeta pod nemško fevdalno gospodo. Ta preteklost najboljše uči ceniti sedanjo našo svobodo, ki nanjo preveč pozabljajo».

Nastopajoče osebe (Glavan in sin, grajski Menat, Tone Krivanoga i. dr.) so, če jim odštejemo, kar zahteva tendenca, v dejanju in značaju dobro očrtane.

Ljubitelji lahnega čtiva bodo zgodbo, ki skoro samo miljejsko pripravljajo obljubljeni drugo povest «Peklena svoboda», radi brali. Jezik in slog sta prijetno domača.

Natančneje bomo poročali, ko bo trilogija popolna. Pavel Karlin.

Janez Žagar: Vrtinec. Oder, 12. zv. S poštnino Din 1875. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1925.

Odlomek iz kmetskega življenja po vojni, odmerjen na klasicistično kratek rok. Posestnik Ton je ljubosumen na brata Petra, ki se je po več letih pravkar vrnil iz Amerike na rodni dom. Z ženo se že dolgo nista nič kaj razumela, sedaj pa ga jezi prisotnost Petra, ki je nekoč snubil njegovo Angelo. V svoji razdraženosti proda voli, da bi odrinil preko velike luže. Pogled na dete v zibki ga omehča, da ponudi spravo namišljenemu tekmeču. Ta izprevidi, da je med svojci nepridiprav, ter odpotuje. Sporazumu med zakoncema je pot utrta.

Mladi dramatik je s svojim prvencem dosegel časten višek enostavnosti, kakršno je R. Rolland označil v «Gorečem grmu»: literarna preproščina ni prirojena, marveč priborjena, to je pridobitev izbrancev... Snov sama na sebi je za vaše razmere bolj izjemna. Angéline prostodušnost proti svaku, dostojna najmoderneje emancipiranke po Ruskinovem zamisleku, in njeno sirensko vabljenje: «smeje se nama življenje» (55) te v početku osupi, razume pa se nazadnje pri ženskem vragu kot osvetljivost napram možu, ki venomer zbada. Tudi solze pri trdi grči z našega sela mejé na skrajni konec verjetnosti (44). Sicer pa je dialog izborno zasnovan, jednat, sredi drugega dejanja prav rezek. Motijo samo nekateri knjižni izrazi iz neukih ust, n. pr. vedno, izplakati se, toda... Dvomim pa, bo li skromno podeželsko okolje dovolj učinkovalo na večjih odrih. Slovenska slovstva se v znatni meri gibljejo med oratarji in pastirji: to jih po mnenju zapadnih presojevateljev ovira, da ne postanejo svetovna. Ščasom utegne naš začetnik postaviti še kak uspel, obširnejši problem na deske, ki pomenijo svet. Naj dodam, da korektura ni dovoljna: govorile smo (dvojina), jutrov (namesto: juter), sestri za mizo (55) itd. Prav pogosto se opaža, da naraščaj gubi zmisel za pretekli pogojnik: prej bi me (bil) z očmi požrl, tako je bil lačen (20). A. Debeljak.

Alojzij Carli Lukovič: Evfemija in drugi spisi. Priredil in uredil dr. Joža Lovrenčič. Goriška Matica 1925.

Tolminec Carli (1846—1891), s pesniškim imenom Lukovič, ker se je rodil «pri Luku», je šel radi gmotnih težav v semenišče, ali «mirabiliter se subjecit», kakor so rekli o Strossmayerju 1870.: postal je vzoren duhovnik. Že dijak je baje ovladal 17 jezikov. Pleteršnik in Jesenko sta ga v višji gimnaziji učila slovenščine: odtod menda njegovo zanimanje za povestnico. Carlijevi spisi se dajo po svoji razdelitvi v tri skupine: izvirno in prevodno lep-slovje, časniško kramljanje in zgodovinske sestavke. Razen treh največjih spisov je tu zbrana vsa njegova zapuščina. Posebej je izšel od onih treh roman «Zadnji dnevi v Ogleju», medel, nespreten posnetek po Bulwerju in Guenotu. Pričujoči snopič obsega povest «Evfemijo» o prvih oglejskih mučenicah, za katero je po urednikovem mnenju dala pobudo Wisemanova

«Fabijola». Na 50 mladih poslušalcih sem preizkusil njeno neučinkovitost. Pridružuje se ji novela «Infernali» iz neznanega poljskega izvirnika in pa morda prvi slovenski prevod iz madjarščine, Jokajjeva «Zadnja pesem», ki je po vsej priliki vzbudila Krilanu misel za «Rado», ter Tolstega pripovedka «Kako je prišlo žganje na Rusko», ponatisnjena v neki šolski čitanki. «Šagra», obraz iz ljudskega življenja v goriški okolici, vsebuje med drugim motiv, ki ga srečaš v Gabrščekovi zbirki pravljic z goriških hribov (Oče, spak'co mi kupite), itd.

Da se je obelodanil gorenji zvežčič, bo ustrezno ožjim rojakom blagega pokojnika, ki se je s peresom in z besedo trudil, kako bi npravstveno povzdignil svoj narod. Po umetniški vrednosti pa spadajo priobčene drobnjave v oddelek *minorum gentium*. To je treba povedati po Voltairovem geslu: živim smo dolžni prizanesljivost, mrtvim pa resnico. Da je dr. Breznik pregledal štetni odtisk, bi si bil dovolil več sto poprav. A. Debeljak.

S R B S K O - H R V A T S K A D E L A

Tin Ujević: Kolajna. Beograd, 54 str. S. B. Cvijanović 1926.

V tistem Beogradu, ki je nasilno pregnal iz svojih brlogov in nočnih kavarn nedolžnega gosta, tako pogreznjenega vase, da je pozabil, kje in v kakem času živi, je izšla nekaj mesecev po izgonu Ujevićeva pesniška knjiga. Ne moreš je vzeti v roko, da se ne bi spomnil donkihotske postave tega osamelega viteza in trubadurja sredi naše povprečne in izuniforimirane meščanske družbe, trubadurja, ki ima obličje staroruskega Hrista in na izbičanem obrazu, gosto poraščenem, smehlaj dobrega otroka. Ta mož, ki so ga po križevi poti skozi zapore in bolnice postavili pred izlzanega beograjskega Pilata, da ga — ubog, razcapan in dolgolas kakor Krist na sloviti Gejevi sliki — vpraša: «Kaj je resnica?» je v pričujoči zbirki jasno odgovoril, da njegovo kraljestvo ni od tega sveta. Zlasti pa ni od sveta Pilatove samovšečnosti in slabo igranega hinavstva. — Tin Ujević je sodeloval v hrvatskih revijah še za Matoševih dni. Po stopinjah tega sejalca francoskega okusa med hrvatskimi modernisti je krenil tudi Ujević v Pariz. Vajen že izza mladih nog dalmatinske revščine, je v Meki balkanskih poetov živel ob skorji kruha, srečen, da je lahko prostost Quartiera latina in Montmartra plačeval z izbrušenimi soneti. Ko so ga razmere vrgle v Beograd, je skušal nadaljevati že v Parizu začeto oproščevanje od družabnih vezi in predsodkov. Prišel je navzkriž z birokracijo, ki mu ni mogla odpustiti njegove jedke zbadljivosti, in je moral v spremstvu žandarja kakor kak odpuščeni kaznjene ali delomržen klativitez nastopiti pot v rodno Dalmacijo.

Ujevićeva poezija je težka in mračna, kakor vsaka izpoved o duševnih doživetjih, ki so vsekdar vrlo subjektivna. Že dolgo se ni slišal v srbohrvatski literaturi tako globok krik človeka, ki noče biti nič drugega nego pesnik. Ujević odgovarja s to knjigo vsem, ki so ga zbog tega, ker je hotel živeti po lastnem okusu, ne priznavajoč britve in spodobne krojaške umetnosti, pošiljali v policijske zapore in pred psihijatra, da resnica ni vnanja forma, temveč notranja samoraslost človeka. V 48 pesmih, ki so zbrane v tej knjigi, je podal Ujević 48 ključev do svoje duše. V sleherni pesmi govori o sebi. Zelo subjektiven pesnik je. Ni slikar v verzih. Redkokateri verz nam razodene njegovo ljubezen do prirode. Bržčas pesnik sploli ne ljubi prirode, kakor ne mara ljudi. Njegova priroda ima mestoma apokaliptične poteze.

Ljudje so mu tuji, ker jih fantastično osvetljuje zublje njegove lastne duše. Ujevičeva «Kolajna» je «patnička knjiga», razkuštrana, nagubana, vihrava in — polna dobrote kakor pesnikovo obličje. Bolest je pesnikova Rodnica, bolečina njen nerazdružljivi dvojček. V tej trudni tovarišiji se izvije pesniku vzklik:

Duša je strasna u dubini,
ona je zublja u dnu noći,
plačimo, plačimo u tišini,
umrimo, umrimo u samoći.

Ujevič, ki se je v Parizu ogrel za simbolistično in dekadentno poezijo, je ohranil spoštovanje pred pravilno pesniško obliko, ubranostjo ritma in melodičnostjo rime. To ga mestoma preveč utesnjuje, zbog česar trpi jasnost tega, kar je hotel povedati. Ali v strogosti forme, ki dosega višek v sonetu, izklesanem z mojstrsko roko, ki spominja E. Lee-Hamiltona ali starejših sonetnih mojstrov, se očituje njegova viteško-trubadurska natura. Ujevič je zapoznani don Quijote z raztrgano in razdvojeno dušo Dostojevskega. Če ne bi padalo toliko udarcev po njem, bi nemara pripovedoval o čarobnih očeh svoje Dulcineje. Tako pa je njegova «gospa», ki jo zasleduje skozi vso izpoved z nežnim pogledom davnega trubadurja, samo bled privid vročičnega koprnjenja.

Mračna su ova čela niskih briga,
podla ramena zgrbljena od rada;
svetlosna zemlja gde Lepota vlada
beži u tamu poredjanih knjiga.
I blatan mi je ovaj uski globus...

Vitez, ki stremi po nedosežni Dulcineji in žrtvuje radi Lepote vse svoje vnanje življenje, ne izgubi vere vanjo in pravi:

A kada Gospa bude opravdana
i Nekarani bude joj verenik,
ne boj se poznih ozleda i rana,
i prezri nož, i nemoćni arseznik;
jer divni mlem koji rane vrači
teče sa ovih ruku milosrdja;
pa ako dušman čovečanstvo smrači,
ostani vedar: Duh je tvoja Tvrdja.

Ta Luthrov rek (Gott ist unser Burg!) vodi Ujeviča k bledim vizijam, ko se skozi megle prikazuje «beskrajni Hrist»; romantičen ressentiment mu «i ruskoj cerkvi» šepče:

Za naše duše prežedne božanstva,
za svetle naše misli, srca čista,
pošalji Tvoju Zvezdu, Sunce Spasa,
Ruskoga Hrista, slavjanskoga Hrista.

Tako se je v tem največjem našem bohemu, ki ni mogel odkriti svojega bajnega kraljestva in njegove vladarice, ki je «božanska žena, gospa nepoznata», razvil megleni ideal «slavjanskega Hrista», ki je k njemu dospel tudi Aleksander Blok.

Pesniška izpoved Tina Ujeviča se nam zdi pristna in iskrena, zato se bo moral pri «Kolajni» ustaviti vsak, kdor bo iskal zrelih sadov moderne srbsko-

hrvatske lirike, ne glede na to, da so v knjigi tudi nekatere formalno slabe, nedonošene, verzifikatorske pesmi, deca muhastih ur in čustvene praznote.

B. Borko.

KRONIKA

Ivan Cankar v Slovenskih goricah. Leta 1911. je Cankar predaval na učiteljski skupščini pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah o slovenski literaturi. Po skupščini je romal po Slovenskih goricah ter tako zašel tudi v moj domači kraj. Klatil se je tam okrog štirinajst dni ter popival kjerkoli in s komurkoli je nanesla prilika.

Nekega večera je bila vsa vaška inteligenca zbrana v najboljši vaški krčmi. Cankar, ki so ga po nekaterih krajih ljudje poznali samo z nazivom «gospod Ivan», je bil seveda med njimi. Na njegovi levi strani je sedela desetletna deklica, nezakonska hčerka ene izmed učiteljic.

Dobro vino je stopilo Cankarju hitro v glavo in že precej vinjen se je obrnil k deklici, rekoč: «Draga Kristinka! Ker te imam rad in ker ne poznaš vse te družbe, ki je okrog naju zbrana, ti hočem posamezne neznane osebe predstaviti.» Vsi so postali pozorni, Cankar pa je začel:

«Tam ob robu mize, ravno meni nasproti sedi gospodična, ki ima danes oblečeno novo bluzo. V kolikor morem jaz presoditi — in mislim, da se ne motim —, je iz barhenta. Toda, draga Kristinka, gospodična je popolnoma uverjena, da je njena bluzna židana in ta uverjenost se zreali v njenem obnašanju do okolice.» Vsi so butnili v smeh, gospodična pa je iz sramu in gneva zardela, kakor lakmusov papir, če ga poliješ s kislino. Cankar se ni brigal za njeno zadrego in je nadaljeval:

«Poleg nje sedi druga. Pravijo, da se nosi po modi. Njena frizura pa je tako čudna, da ni nikjer videti ušes. Le poglej! In veš, zakaj jih zakriva z lasmi? Zato, ker ima tako umazana, da si jih ne upa pokazati.» Zopet smeh. Toda le tistih, ki še niso bili na vrsti. Vendar so se hitro zresnili, kajti na vrsti je bila gospodična, ki je imela zraven sebe nadebudnega in, kakor je izgledalo, na vse žrtve pripravljenega čestilca.

«Tam poleg onega nemirnega gospoda (meni se sicer zdi njegov nemir popolnoma neutemeljen) sedi tretja gospodična, ki si radi svojega zasanjanega kavalirja domišlja, da jo obožuje ves moški svet. Pa ni nevarnosti, kajti njen obraz, draga moja, je grši ko konjska figa na cesti —»

Nekateri so se pritajeno nasmehnili, večina pa je bila v strahu, da se Cankar in kavalir dejanski spoprime. Toda Cankar je s hladnokrvno, z neko prav posebno, skoraj prezirljivo mirnostjo nadaljeval ter povedal vsakemu svoje. Zadnja na vrsti je bila dekličina mati. Vse je utihnilo, nekateri škodoželjno pričakujoč nekaj nadvse smešnega, vsi pa radovedni, kako bo predstavil hčerki neporočeno mater. Njegov obraz pa se je nenadoma zresnil, pogledal je deklici v oči in dejal: «Tam pa sedi tvoja mati in to je vse, kar imaš na svetu!» —

Družba je sedela še nekaj časa v krčmi. Ker pa je bila večina užaljena radi Cankarjeve odkritosrčnosti in je postala zabava dolgočasna, so se kmalu napotili domov. Vsi razžaljeni so šli sami zase nekoliko korakov pred Cankarjem, katerega je spremljala učiteljica-mati s svojo hčerko. Noč je bila lepa in mesečina se je razkošno razlivala po vsej pokrajini. Kar naenkrat je

iztegnil Cankar roke, kakor da hoče objeti vso lepoto mesečne noči, in je vzkliknil: «O ta mesečina, o ta mesečina in o ta — mesenina!»

Pri tem je pokazal na spredaj idoče.

Bratko Kreft.

Mariborska drama. Tudi mala gledališča čutijo splošno krizo dramskega ustvarjanja in igralske umetnosti. Usoda malih gledališč je ta, da se bolj in bolj pretvarjajo v zabavišča, ki skušajo tekmovati s filmom in vidijo slednjic svoj največji smoter v pridobivanju občinstva. Ali občinstvo se zlasti v manjših mestih ne pridobiva z resnično umetnostjo. Ljudje ne poznajo več potrebe, da bi izločevali iz dogajanj na gledališkem odru k a t a r z o lastnega življenja. In vendar ima tudi mariborsko gledališče kot drugo slovensko redno gledališče *raison d'être* v umetniškem ustvarjanju, ki ga potrebuje in zahteva narodna kultura. Zato mora biti tudi ta oder organsko vezan z narodnim življenjem, in zato mora sodelovati pri oblikovanju naše kulture, vrhu tega pa biti — kakor vsaka umetnost — zrcalo časa, ki odraža tuja in domača dramska stremljenja. Taka naloga v malomeščanskem ambientu ni lahka.

Ne dotikam se splošnega problema mariborskega gledališča, ki v marsičem zavisi od finančnih in lokalnih pogojev, in govorim zgolj o drami. Njeno delo mora biti usmerjeno k splošnim umetniškim smotrom, ne more in ne sme pa prezreti čisto lokalnih momentov. Postavil bi to-le načelo: Mariborska drama seznanjaj občinstvo z izbranimi, kulturnemu nivoju mesta prikladnimi deli moderne in starejše dramske literature, izogibajoč se vseh poizkusov in pretiravanj, vedno za linijo višje od občinstva in vedno občinstvo pred sabo; njen repertoar vsebuj glede na narodnostne razmere kolikor mogoče veliko domačih in slovanskih komadov; treba je gojiti tudi dobre ljudske igre, vsekakor pa mora biti oder zanesljiva šola pravilnega slovenskega jezika in lepe izgovarjave.

To načelo ni subjektivno, temveč je utemeljeno v danih razmerah. Včasih se mu je mariborska drama približala — po dolgih ovinkih sicer, a neka trdnjša linija se je vendarle poznala. V zadnjih dveh sezonah se mu bolj in bolj oddaljuje. Repertoar se niti ne objavi, tako da širše občinstvo ne vé, kakšne namene ima drama z njim. Na koncu sezone vidimo, da pri izbiri posameznih del nista odločevala niti jasno opredeljen umetniški program niti strogo izpeljana ekonomija z razpoložljivim materialom. Tako smo zlasti lansko sezono dobili komade, ki so bili za mariborski oder docela neprikladni, ker ni dovolj osebja in so se morali zaposliti nezreli začetniki in diletantje. Tudi sicer je nastopila nekaka odrevenelost. Že nekaj časa sem čutilo, da nam mariborska drama ne more nuditi nič novega. Tudi če bi nam dajala smotreno izbran repertoar, nas ne bi mogla z ničemer preveč presenetiti, z ničemer vžgati in navdušiti. Nje eksperimente sprejemamo prav tako hladno kakor nje vsakdanje predstave, ki nimajo niti zvenečega imena niti kakih večjih pretenzij. Vsi čutimo skoraj instinktivno, da tu ni prave življenske volje in umetniškega clana. Premalo duha je in preveč gmote. Igralci so se vživeli v poklic in pozabili posebnosti tega poklica, ki zahteva gorečih stremljenj in smotreno usmerjenega, naporenega notranjega dela in skupnega truda. Že pred letom sem zapisal, da mariborska drama nima pravega ansambla. Ansambl tvorijo skupna stremljenja, skupno delo in enoten umetniški duh — duh družine, umetniškega občestva. Tega v Mariboru ni, zato pa tudi ni opaziti neprestanega izpopolnjevanja in napredka, zato je tako malo avtokritike in toliko drzne volje, ki meni, da stavi

gradove, v resnici pa gradi kozolce. Tudi občinstvo čuti, da zevajo za kulisami vrzeli. Zato v gledališču ni več navdušenja in osebne vneme za dogodke na odru. Kakor se igra, tako se posluša: brez globoke vere, brez žive potrebe.

To stanje je v dobršni meri povzročilo dejstvo, da ni za kulisami prave gledališke kulture. Kakor umetniškega osebja ne spaja v celoto skupnost stremljenj, kakor se ta ogreva za najmodernejše eksperimente, oni za kabaret na odru, tako jih ne veže niti skupnost gledališkega dela. Zanimarjena je n. pr. kultura glasov, dasi je glas polovica igralčevega izražanja, ki z njim razodeva raznotere duševne vibracije in izroča občinstvu neskončne tragedije duš in src in radostne vzklike razigranih čustev. Tudi jezikovna šola je vrlo pomanjkljiva. Mar ni važna naloga drame, da goji in varuje čistost slovenske besede in lepoto domače govorice? Tudi vedenje, maske, mimika in drugi izraževalni načini pričajo, da se vse to jemlje površno, rokodelsko, brez globljega duševnega interesa. Ne govorim o napakah v režiji, ki so mogoče samo ondi, kjer režiserju nedostaja literarne izobrazbe.

Sedanje število igralskega osebja — izvzeti so začetniki in nekaki «preživalščiki» mariborske drame — je nezadostno. Če vrhu tega še ni prave avtoritete in umetniške smotrenosti, kaj čudo, da ni opaziti napredka. Sedaj, ko je finančni obstoj gledališča zasiguran vsaj za tekoče budžetno leto, bo treba rešiti vrsto notranjih problemov, ki so dozoreli ali še dozorevajo. Treba bo spraviti v sklad glasbeno delo z dramatskim. Želeti bi bilo ožjega sodelovanja med ljubljansko in mariborsko dramo, da bi se tako dramsko delo slovenskih odrskih umetnikov bolj zlilo s slovenskim življenjem in da bi se prepotrebno načelo selekcije in kulturne ekonomije lažje uveljavilo. Da pa bo mariborska drama v oblikovanju našega duha, naše besede in naše kulture res kaj pomenila, morajo imeti njeni činitelji jasno opredeljen nazor o njenih nalogah in pravično sodbo o sebi. Repertoar bodi gledališki credo in hkrati realna prečenitev tega, kar gledališče res zmore. Izvajati pa je treba ta repertoar soglasno z vsemi činitelji in izključiti vse osebne momente, ki so upravičeni le izven gledališča. Ni dvoma, da bi kooperacija z Ljubljano, zamena naraščaja, skupna dramatična šola in medsebojna gostovanja ter smotreno dramaturško delo znatno pripomoglo k poglobitvi dramskega ustvarjanja na mariborskem odru. Pred vojno je nemško gledališče redno gostovalo v Ptujju. Menimo, da bi se dalo to izvesti tudi v novih razmerah.

Letošnja dramska sezona se je otvorila 17. novembra 1925. z vprizoritvijo «Zakletega gradu» Alojzija Remca. Noviteta, ki jo je režiral in insceniral Valo Bratina, je pustila občinstvo hladno, kar je prvi znak, da pisec, ki se je trudil zadovoljiti okus širšega avditorija, ni uspel. Pa ne da bi bil storil eksperiment v smeri k čemu novemu. Ne, Remec je šel nazaj. Iz romantičnih virov je zajel že često obdelano snov in jo podal s sodobno dramsko tehniko, vendar pa tako natrpano z odvišno romantično staro šaro, da se je dejanje razblinilo. Sledila je Grillparzerjeva «Prababica» v režiji R. Železnika. Nekoliko alpsko-zimskega kolorita in poetičnega nastrojenja je zavelo iz Mellove «Igre apostolov». Mell, mlajši avstrijsko-nemški pesnik, je podal v mehkih in gorkih verzih zgodbo o deklici Mariji Magdaleni, ki se tako zatopi v evangelij, da spozna v dveh razbojnikih, ki sta prišla ropat v osamljeno gorsko kočo, apostola Petra in Janeza. Tolovaja dekličina naivnost izprva zabava, potlej pa se jima vzbude plemenita človeška čustva in izpreobrnjena pobegneta iz hiše. Prevod (S. Škerl) je bil površen in brez rim,

tako da se je melkoba izvorne besede izgubila. «Igra apostolov» bi spadala v intimno gledališče in bi se bila morala vprizoriti ob kakoli slovesni priliki v zelo izbrani zasedbi; le tako bi imela popoln učinek. Mariborski igralci je pred publiko niso rešili. Sledila je Nušičeva «Sumljiva oseba» v prevodu. (Pred leti so dali srbohrvatske komade v izvorniku.) Ker mariborska drama nima komikov večjega stila, je bila ta komedija premalo izdelana in podana deloma celo z diletantsko maniro. Nato so dali mladinsko igro «Trnjulčica» (Bolton-Baeckers) v režiji R. Železnika, za mašilo pa so navrgli v tej zasedbi že docela obrabljenega Molièrovega «Georga Dandina». Naslednji Molièrov komad «Žlahtni meščan» je režiral Valo Bratina, ki je tudi igral naslovno vlogo. Sledili so Dolinarjevi malomeščanski «Cigani».

Ravnatelj Bratina je hotel pomladiti letošnjo sezono s poskusom ekspresionistično-konstruktivistične inscenacije. V ta namen si je bil izbral Cankarjevega «Hlapca Jerneja» v Skrbinškovi dialogizaciji. Horizontalno preurejen oder so označevali dolgi zaštori, hiše so bile le naznačene, pojem sobe s tramovjem se je spajal s podobo hriža, ki je imel simbolizirati duševno dramo hlapca Jerneja itd. Režiser je razumel «Hlapca Jerneja» bolj simbolistično ko realistično in je z dinamičnim naznačevanjem realnih predmetov uspel vsaj v nekaterih prizorih. Ali za Cankarjevo 50letnico, ki jo je s «Hlapcem Jernejem» proslavila mariborska drama, bi kazalo izbrati kako Cankarjevo dramo namesto ne baš preveč srečne «dramatizacije».

Sledila je Goldonijeva živahna šaloigra «Sluga dveh gospodov» v režiji Joška Koviča. Višek letošnje dramske sezone pa je imela tvoriti vprizoritev Shakespearjevega «Beneškega trgovca». Vprizoritev je bila pripravljena skrbneje kot sicer, ali stalne vrzeli so tudi v tem komadu kvarile efekt. Klasične osebnosti zahtevajo velikih igralskih osebnosti in mnogo poglobitve. Prav v takih primerih čutimo, da ni za kulisami pravega igralskega občestva in zadostne avtoritete, pa še to, koliko slabo zasedenih mest je v ansamblu. Režiser V. Bratina je z inscenacijo in s kostumi zelo zanimivo podčrtal pravljične prizore in s skupinsko simetrijo močno dvignil prizor pred doževim sodiščem, ki tudi sicer ni bil slabo igran.

Gostovali so do Velike noči, ki se ž njo zaključuje prvi del letošnjega poročila o mariborski drami: Člani zagrebškega gledališča z «Vragolijami» Pecije Petroviča, četvorica mladih Prelomašev iz Ljubljane in koncem marca skupina Hudožestvenikov (Pavlov, Šarov, Komisarov in Križanovska). Slednji so uprizorili dvakrat Ostrovskega «Uboštvo ni sramota» in enkrat Tolstega «Živega mrtveca». Vzlic temu, da je ta studio poslednji roj M. H. T., ki še tava brez ula in matice in išče pomlajevalnih in večno rodovitnih domovinskih tal, je bil nastop Hudožestvenikov za Maribor pravi in resnični gledališki dogodek.

Izmed režiserjev gre prvo mesto Valu Bratini, ki dokaj upošteva — več ali manj srečno — moderni odrski stil in izkušnje nove odrske tehnike, dasi se z vsemi njegovimi zaletmi — kakorkoli so sami na sebi zanimivi — ne moremo strinjati. Učinkovita je zlasti njegova inscenacija, ki skuša izločiti ves nepotrební dekor in s preprostimi sredstvi podčrtuje in pogloblja dejanje na odrú. Najenotnejša je bila inscenacija «Beneškega trgovca». Rado Železnik ima prilično srečno roko v mladinskih igráh, Joško Kovič pa v nekaterih komedijah.

Tudi med igralci gre prvo mesto Bratini. Njegov Ludvik de Vacano iz «Zakletega gradu» je bil medel in nezadostno izdelan, zato pa je bil zanimi-

vejši kot Jernej v «Hlapcu Jerneju», dasi ga je podal preveč čuvstveno-sentimentalno, kot idealista, zbog česar je revolucionarni konec v Bratinovi interpretaciji nekam presenetil. Kot Jourdain v «Žlahtnem meščanu» je bil dokaj samorasel in plastično izdelan. Najizvirnejši in najgloblji pa je bil kot Shylock v «Beneškem trgovcu». Z glasoni, postavo, masko, kostumom in kretinjami je ustvaril resnično učinkovitega Shylocka, ki je nekoliko odrekel zgolj v zadnjem trenutku, ko sliši razsodbo pred doževskim sodiščem. Izmed ostalih igralcev omenjam Železnika (sholar v «Zakletem gradu», Janez v «Igri apostolov», Eleonte v «Žlahtnem meščanu» in Gostačev študent v «Hlapcu Jerneju»), Joška Koviča (Guntar v «Prababici», Covielle v «Žlahtnem meščanu», potepuh v «Hlapcu Jerneju» in Truffaldino v «Slugi dveh gospodov»), Rasbergerja (ded v «Igri apostolov», pisar v «Zakletem gradu», Viča v «Sumljivi osebi» in Antonio v «Beneškem trgovcu»), Groma (Rok Križaj v «Zakletem gradu», Jerotije v «Sumljivi osebi» in Bassanio v «Beneškem trgovcu») ter Pirnata (Peter v «Igri apostolov»). Najtežje je z žensko zasedbo. Gospa Bukšekova ima sigurno precej gledališke kulture in se v nekaterih vlogah poglobi do močne plastike. Izrazito odrsko figuro je podala v «Zakletem gradu» kot grofica Katarina. Ta vloga je bila docela v skladu z njeno igralsko osebnostjo; v nadaljnjih vlogah je ni prekosila, kot Dorimena v «Žlahtnem meščanu» jo je jedva dosegla, kot Porzia v «Beneškem trgovcu» ni zadela naravne gorkote in iskrenosti, ki bi jo pričakovali v tej mladostni vlogi. Izmed ostalih ženskih članice mariborske drame bi omenil edino le gdč. Kraljevo, ki je bila v prvi polovici letošnje sezone najbolj učinkovita kot Jessica, ki je dobila v njeni interpretaciji ljubkost beneškega dekleta iz Ghetta.

Ostale igralke in igralci so nastopili preredko in v premalo izrazitih vlogah, da bi mogli določiti njihov odnos nasproti umetnostnemu razvoju mariborske drame. Vloge, ki sem jih zgoraj omenil, niso bile vsekdar enako posrečene, očitovala pa so vsaj stremenje po jačji plastiki; imele so večjo barvitost in so kazale sem in tja poglobljenost v značaj osebe, ki so jo morale kreirati. Zgoraj opisane vrzeli se vlečejo tudi skozi nje kakor dolga in opasna razpoka na zidu, ki nima zadostne podlage. Vsekakor je treba nujno poskrbeti za izpopolnitev osebja, prav posebno še ženskega. To bodi ena izmed prvih reform v vrsti onih preosnov, ki brez njih ni umetnostnega razvoja mariborske drame in brez njega ne vpliva mariborskega gledališča na slovensko kulturno življenje.

B. Borko.

Cankar v čeških prevodih. Ako bi hoteli podati samo pregled vseh prevodov iz Cankarja v češčini, bi bilo treba za to precej časa in prostora, kajti ne bo dolgo in bodo imeli Čehi vsa Cankarjeva dela v svojih prevodih. Nešteto teh prevodov se izgubi v raznih podlistkih. Poleg dr. Vybiralca, Strakatega i. dr. je posebno marljiv prevajatelj Cankarjevih del prof. Měrka v Košicah na Slovaškem, ki je prevedel doslej sledeče knjige: Volja in moč, Gospa Judit, Bela krizantema, Nina, Ob zori, Hlapec Jernej, Milan in Milena. V slovaščini je izšlo od istega prevajalca nekaj črtic iz «Mojega življenja» pod naslovom «Mladost». Prevodi prof. Měrke se odlikujejo po lepem, lahkotnem jeziku, ki po ritmu precej dosega Cankarjev jezik. Prevodi so izšli pri Bučku v Prostejovu. «Ljubljanski Zvon» se bo o priliki še obširneje pečal z njimi.

NOVE KNJIGE

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Cankar Ivan, Mladost a iné rozprávky. Preložil V. Mierka. Košice. Nakladom vlastným. 1926. 80 str. 450 Kč.

Kotte Dragotin, Naši dijaki. Burka v dveh dejanjih. Kot literarno-historičen prispevek objavil ob pesnikovi petdesetletnici Pavel Strmašek. Maribor. V. Weixl. 1926. 50 str.

Kmetova Marija, Večerna pisma. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1926. 52 str. Cena broš. 16 Din, vez. 24 Din.

* **Kovačević Božidar**, Poezije. Beograd. S. B. Cvijanović. 1926. 153 str.

Kovačič Fran, Slovenska Štajerska in Prekmurje. Zgodovinski opis. Ljubljana. Matica Slovenska. 1926. 421 str.

* **Krklec Gustav**, Ljubav ptica. Beograd. S. B. Cvijanović. 1926. 80 str. Cena 20 Din.

Lah Ivan, Pepeluh. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1926. 72 str. Cena 18 Din. (Oder, 14. zvezek.)

Melik Anton, Od Ohrida do Bitolja. Ljubljana. «Jutro». 1926. 166 str. Cena 16 Din.

* **Micić Ljubomir**, Aeroplan bez motora, antievropska poema sa predgovorom uredništva «Politike». Beograd. «Zenit». 1—16—1 str. Cena 10 Din.

* **Mladenović Ranko**, Dramske gadke. I. Sincari. Beograd. S. B. Cvijanović. 1926. 55 str. Cena 20 Din.

Motl Josef, Zur jugoslavischen Bibliographie der Jahre 1922—1924 mit Nachträgen aus dem Jahre 1921. Breslau. Posebni iztis iz Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. 235—256 str.

Novosel Stjepan, Prigorska svatba. Sastavio Isidor Škorjač. Zagreb. Seljačka sloga. 1926. 58 str.

* **Petrović Uroš**, Za svaki dan. Sa predgovorom Slobodana Jovanovića. Beograd. S. B. Cvijanović. 1926. 64 str. Cena 20 Din.

Pozornica Hrvatska. Tjednik za kazališnu kulturu. Urednik St. Tomačić. Broj 1. Zagreb. «Reflektor». 1926. 20 str. Cena zvezku 5 Din.

Pretnar Mirko, V pristanu. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1926. 66 str.

Šenoa Avgust, Kmečki punt. Poslovenil Joža Glonar. Ljubljana. J. Blasnika nasl. 1926. 461 str.

Širok Karel, Polžja hišica. Ljubljana. Založila M. Modic. 1926. 52 str. Cena broš. 12 Din, vez. 14 Din.

Suklje Franjo, Iz mojih spominov, I. del. Ljubljana. Katoliško tiskovno društvo. 1926. 217 str. Cena 70 Din.

Terminologija, obrtna, trgovinska, tvorniška in železniška. Nemško-slovenski del. Zbral Henrik Podkrajšek. Prevalje. Družba sv. Mohorja. 1926. 261 str. Cena vez. 60 Din.

* **Ujević Tin**, Kolajna. Beograd. S. B. Cvijanović. 1926. 54 str.

Zahtevajte najnovejši
Seznam knjig

Tiskovne zadruge

z znižanimi cenami

Seznam pošlje brezplačno
knjigarna Tiskovne zadruge v Ljubljani
Prešernova ulica šte. 54 (nasproti glavne pošte)

NAJNOVEJŠE KNJIGE

Tiskovne zadruge v Ljubljani, Prešernova ulica 54

G. Boccaccio-Budal: Dekameron.

I. knjiga: Broš. 56 Din, platno 72 Din, v polfranc. vezavi 101 Din, poštnina 3 Din.
II. knjiga: Cene kakor pri prvi knjigi.

Pretnar dr. Mirko: V pristanu.

Broš. 24 Din, platno 32 Din, poštnina 1:25 Din.

Kmetova Marija: Večerna pisma.

Broš. 16 Din, platno 26 Din, poštnina 1:50 Din.

Thoma: Lotkin rojstni dan. - Nušič:

Naša деца. Humoreski - enodejanki.
Cena 12 Din, poštnina 75 par.

Lah Ivan: Pepeluh.

Broš. 18 Din, poštnina 75 par.

Sienkiewicz: Potop.

I. knjiga. 600 strani. Broš. 110 Din, polplatno 124 Din, celo platno 134 Din, poštnina 6 Din.

Bon ton. Knjiga o lepem vedenju, govorjenju in oblačenju v zasebnem in javnem življenju.
Broš. 65 Din, platno 80 Din, poštnina 3 Din.

Žagar Janez: Vrtimec. Drama.

Broš. 18 Din, poštnina 75 par.

Svoboda: Popok. Enodejanka.

Broš. 15 Din, poštnina 75 par.

Hearn-Baukart: Knjiga o Japonski.

Broš. 28 Din, platno 38 Din, poštnina 1:50 Din.

Zakon o taksah in pristojbinah.

II. izdaja. Broš. 65 Din, poštnina 3 Din.

Predpisi o zaščiti delavstva.

II. snopič. Broš. 15 Din, poštnina 1 Din.

Jurčič Jos.: Zbrani spisi. IV. zv.

Uredil dr. Prijatelj. Broš. 72 Din, vez. v celo platno 86 Din, v polfrancoski vezavi 92 Din.

Zbašnik Fr.: Žrtve. Roman.

Broš. 24 Din, v celo platno vez. 34 Din, poštnina 2 Din.

Lah Ivan: Knjiga spominov.

Broš. 35 Din, vez. 45 Din, poštnina 2 Din.

Puškin-Prijatelj: Kapetanova hči.

Povest. - Broš. 24 Din, vez. 29 Din, poštnina 1:20 Din.

Schönherr-Skrbinšek: Zemlja.

Komedija. - Broš. 15 Din, poštnina 75 par.

Melik A.: Jugoslavija. I. del.

Druga predelana in pomnožena izdaja.
Navadna izdaja 60 Din, boljša 75 Din, poštnina 2 Din.

Vsem

ki hočejo dobro kavo piti,
priporočamo izvrstno našo
pravo domačo Kolinsko cikorijo

ANT. KRISPER

LJUBLJANA

MESTNI TRG 26 IN STRITARJEVA UL. 3

VELETRGOVINA

z galanterijo in čevlji - Trgovina
modnega, za šivilje in krojače po-
trebnega blaga - Tu se dobe sloveči

FAVORIT-VOBACH,

mladinski albumi in vsi posamezni kroji

Strojne tovarne in livarne

d. d.

LJUBLJANA, Dunajska cesta št. 35

Brzjavke: „Stroj“

Telefon 142 in 280

Stroj za obdelovanje lesa
Transmisije in železne konstrukcije
Turbine - Železolivarna
Zvonovi - Sesaljke - Ognjegasne potrebščine
Armature - Kovinolitarna

KAVARNA IN BAR

EMONA

LJUBLJANA

DUNAJSKA CESTA

(palača Ljubljanske kreditne banke)

JAN FIALA

kavarnar in restavratorec

LUD. BARAGA

LJUBLJANA, Šelenburgova u. 6/I.

Barvni trakovi - Carbo-indigo-
povoščeni papir - Originalne
potrebščine za OPALOGRAF
(Fixat, Preservat). Mehanična
delavnica za popravo pisalnih,
računskih in vseh pisarniških
strojev ter tehnične aparate